ST. BEZDECHI
PROF. LA UNIVERSITATEA DIN CLUJ

NICOLAUS OLAHUS

PRIMUL UMANIST DE ORIGINE ROMÂNĂ

CU
UN CUVÂNT ÎNAINTE
DE
Prof. I. LUPAŞ
Membru al Academiei Române

TIS PERPETVI STRIGONIENSIS PRIMATIS
TVESTES REFVGIVM ET PROTECTOR MEVS DNE DEVS
INSIGNIA EIVSDEM DOMINI STRIGONIENSIS
EFFIGIES R: D: NICOLAI OLAHI ARCHIEPI: ET COMI:
LEGATI NATI AC SVMMI SECRETARII ET CANCELLARII REGII
IN HVNGARIA EC ANNO ATATIS SVÆ LXVII

EDITURA
RAM
ANINOASA-GORJ

www.dacoromanica.ro

ST. BEZDECHI
PROF. LA UNIVERSITATEA DIN CLUJ

NICOLAUS OLAHUS

PRIMUL UMANIST DE ORIGINE ROMÂNĂ

CUVÂNT ÎNAINTE
DE
PROF. I. LUPAŞ

EDITURA
R A M
ANINOASA-GORJ

www.dacoromanica.ro

CUVÂNT ÎNAINTE

Când am făcut într'o şedinţă publică a Academiei Române, *la 11 Noemvrie 1927, comunicarea istorică despre* Doi umanişti români din sec. XVI (Munteano-Transilvăneanul Nicolae Olahus *şi* Bihoreanul Mihail Valahus), *am urmărit fără îndoială şi scopul de a trezi un interes mai viu pentru aceste două personalităţi care, deşi odrăslite din roditoarea viţă a neamului românesc, au rămas vreme îndelungată împărtăşite de prea puţină atenţiune din partea cercetătorilor trecutului acestui neam.*

Constat că cel puţin în privinţa unuia dintre aceşti doi umanişti români menţionata comunicare şi-a putut atinge scopul îndată ce a văzut lumina tiparului, îndemnând pe colegul meu Stefan Bezdechi să facă cercetări privitoare la relaţiunile familiare ale lui N. Olahus, cercetări al căror rezultat s'a tipărit în „Anuarul Institutului de Istorie Naţională, *vol. V (1928—1930) şi să traducă româneşte, în metrul clasic al originalului poeziile latineşti ale acestui vestit umanist din veacul XVI.*

Istoriografia şi publicistica maghiară nu a putut întâmpina cu seninătatea cuvenită încercarea noastră de a-l readuce acasă pe pribeagul Român, de numele căruia vecinii dela graniţa de Vest a Patriei întregite se obişnuiseră să profite veacuri de-a-rândul spre a-şi spori faima şi mândria, de atâtea ori împodobită cu

www.dacoromanica.ro

„pene străine"... Nu au lipsit, din această parte, observaţiunile critice nici cu privire la comunicarea din sânul Academiei Române, nici la cuprinsul unei conferinţe ce am ţinut în Aula Universităţii Komensky din Bratislava *la 2 Mai 1938, când presa din Budapesta s'a grăbit să-i tălmăcească ostil cuprinsul, pe care opinia publică şi presa cehoslovacă îl socotise deplin doveditor în aşa măsură, încât* Prager Presse *scria în numărul său dela 5 Mai 1938, că ierarhul care-şi doarme somnul de veci în catedrala Sf. Nicolae din Tyrnavia a reuşit să întemeieze încă din veacul XVI* „o colaborare culturală între Români şi Slovaci".

Implinind dorinţa colegului Bezdechi de a însoţi cartea D-Sale cu un „cuvânt înainte", încheiu cu cea mai bună urare de răspândire a acestei cărţi menite să contribue în cercuri româneşti cât mai largi la cunoaşterea împrejurărilor în care a trăit şi activat cel dintâiu umanist român.

Cluj, la Joia Mare (6. IV.) 1939.

Prof. I. Lupaş

www.dacoromanica.ro

PREFAȚĂ

Vitregia vremurilor a împiedecat poporul nostru de a se manifesta mai de vreme în domeniul spiritului. Așezat departe și de Bizanțul radiator de lumină și de Apusul care a moștenit și a dus mai departe făclia civilizației, aci, în bătaia tuturor vânturilor, la malurile Dunării, loc de trecere pentru toți barbarii ce se coborau spre miticul Sud, spre mirajul bogățiilor și al belșugului, noi am avut destul de pătimit și abia ni-au fost deajuns toate energiile noastre ca să ne menținem ființa etnică. Nicicând n'am avut parte de o pace mai îndelungată la adăpostul căreia să ne întocmim așezări mai trainice și să dăm putință duhului românesc să-și desfășoare larg aripile. De aceea abia târziu am izbutit să ne integrăm în cultura europeană. Cu melancolie trebue să constatăm că începuturile manifestărilor noastre culturale abia dacă se pot pune cu două, două și jumătate veacuri în urmă. Și am fi dornici să putem împinge acest hotar mai adânc în trecut.

Iată de ce, când, nu de mult, colegul I. Lupaș ne-a revelat, nouă celor care nu știam de existența lui, personalitatea puternică și luminoasă a lui N. Olahus, trăitor prin prima jumătate a veacului al XVI-lea, *și ne-a făcut cunoscută în linii mari figura acestui cel dintâiu* mare european *de sânge românesc, cu o ade-*

www.dacoromanica.ro

vărată încântare am căutat să prind prilejul spre a mă documenta mai amplu asupra acestui prim umanist al nostru, fecior al boierului Stoian din Argeş, refugiat la Sibiu.

Cum să nu fii cuprins de fiorii unei sfinte emoţii când stai şi te gândeşti, că, în vreme ce la noi, oamenii, din pricina veşnicelor lupte sau băjenii la care erau expuşi, nu aveau răgaz să se familiarizeze nici cu buchile, în capitala Ţărilor de Jos, unul de-ai noştri, sfetnic respectat şi iubit al sorei lui Carol Quintul, ţinea corespondenţă întinsă cu Erasmus, prinţul humaniştilor, şi juca rolul unui adevărat mecenat al literelor în toată Europa Centrală?

Intr'o serie de articole apărute în diferite reviste din Ardeal am încercat să prezint câteva aspecte din vieaţa şi activitatea ilustrului prelat ce-a lăsat o dâră atât de luminoasă în vieaţa spirituală a Ungariei, care a ştiut să-l câştige şi să facă din el unul din cei mai de seamă fii ai săi.

Evident că această mică lucrare nu se prezintă ca un tot organic. Diferitele articole pe care le-am reunit în prezenta broşură şi care înfăţişează doar anumite faţete ale acestui mare spirit, nu sunt decât membra disiecta *ale unui mare tot. Rămân deschise atâtea întrebări pe care şi le poate pune un cetitor curios, şi la care ar putea da un răspuns doar acela ce şi-ar lua sarcina grea, dar plăcută, de a strânge tot materialul referitor la activitatea şi vieaţa acestui umanist al nostru transplantat într'un mediu străin. Mărunta mea osteneală şi-ar găsi cu prisosinţă răsplata, dacă ea ar putea sugera unui istoric de meserie să împlinească această lacună şi i-ar insufla entuziasmul necesar pentru a ne da o icoană completă a aceluia care a fost N. Olahus.*

www.dacoromanica.ro

Nu mai vreau să discut aci, întru cât ar fi justificată pentru istoria noastră o asemenea operă, care ar încerca să prezinte pe fostul Primat al Ungariei, în cadrul nostru şi din punctul nostru de vedere. Răspuns la această insidioasă întrebare, care a fost pusă, *s'a dat de dl I. Lupaş.*

Ţin să adaog, că pentru mine, sarcina de a face fragmentar şi imperfect acest lucru, oricât de plăcută ar fi fost, a fost împreunată cu destul de mari greutăţi. E, dacă vreţi, temerar să te apuci să faci o monografie despre Olahus, fără să ştii limba ungară, în care, fireşte, sunt cele mai multe şi mai importante izvoare despre vieaţa acestui mare om. Dar am avut această temeritate pentrucă m'am putut bizui pe neprecupeţitul ajutor a doi colaboratori preţioşi: colegul meu C. Daicovici şi dl Ion I. Russu, asistent la Inst. de Studii clasice, care mi-au tălmăcit toate pasagiile de care am avut nevoe. Le mulţumesc şi din acest loc.

Pe cititorul cunoscător de ungureşte îl previn că, mai ales pentru primul capitol al acestei lucrări, am utilizat pe larg excelentele studii ale lui F. Kollányi, unul din cei mai buni cunoscători ai chestiunii, cât şi altele (Kemény Jozsef, Ődön Noszkai, etc.).

Nu pot încheia aceste rânduri fără să aduc mulţumirile mele pe de-o-parte colegului I. Lupaş, atât pentrucă mi-a procurat plăcerea de a zăbovi în societatea primului nostru umanist, cât şi pentru informaţiile pe care cu atâta amabilitate mi le-a dat, şi pe de altă parte editurii Ram, *care s'a însărcinat cu publicarea acestei lucrări.*

St. Bezdechi
Prof. la Univ. din Cluj

www.dacoromanica.ro

I

VIEAŢA LUI NICOLAUS OLAHUS

Despre vieaţa acestui om ilustru, care, după cum se vede şi din porecla sa (Olahus Valahul) se trăgea din o familie românească, avem relativ puţine ştiri. Cele mai de seamă date ni le oferă corespondenţa sa latinească cu toţi fruntaşii politici şi literari ai vremii, ceea ce spune el despre sine în lucrarea sa *Hungaria* şi în poeziile sale, apoi ştirile pe care ni le păstrează câţiva contimporani sau scriitori de mai târziu. Despre el vorbeşte în opera sa, nu odată, şi episcopul ungur Forgách, dar mărturiile acestuia trebuesc luate sub beneficiu de inventar, după cum — cu drept cuvânt — recunosc şi istoricii maghiari.

Olahus s'a născut la 10 Ianuarie 1493 în oraşul Sibiu. Pe maică-sa o chema Barbara Hunzar (alias Hânsar). De ce neam va fi fost această Barbară, nu se ştie precis. Tatăl lui se numea Stoian (după alţii, Ştefan). Acesta venise, (fugise — mai bine zis —) din Muntenia spre a scăpa de prigonirile la care era expus, pentrucă era „os de domn". Intr'adevăr, după cum se spune în diploma de înnobilare a lui N. Olahus, unde tatăl său e trecut cu numele de Ştefanus Olahus (v. N. Olahi *Hungaria*, Vindobonae 1763, pag. 229), se afirmă că acesta se trăgea din familia domnitoare din Muntenia. Din care anume din cele două spiţe, Drăculeştii sau

www.dacoromanica.ro

Dăneştii [1]), e mai greu de stabilit, întru cât datele în această privinţă sunt cam confuze. Fapt e că unchiul lui Nicolae, Stanciul, plătise cu capul sângele domnesc pe care-l avea în vine. De altfel acest Stanciu şi fratele său erau înrudiţi cu Huniadeştii, pentrucă mama lor, Marina, era fiica lui Ion Huniade şi sora vestitului Matei Corvinul. Ea, prin căsătoria ei cu boierul muntean, Manzilla (Mânzilă), ajunge mama lui Ştefan Olahus şi deci, bunica lui Nicolae, care, astfel *era nepot bun vestitului crai Matei.*

Din căsătoria lui Ştefan cu Barbara au rezultat patru copii: Nicolae, primul născut, Matei, care mai târziu ajunge judecător regesc la Orăştie, şi două fete: Ursula şi Ileana.

Tatăl ilustrului arhiepiscop de mai târziu era un om cu o fire paşnică, iubitor de liniştea căminului şi urând fastul şi strălucirea. Ca dovadă despre aceasta ne poate sluji ştirea dată de fiul său în o scrisoare către Cornelius Schepper, unde ni se spune că Matei Corvinul i-ar fi propus lui Ştefan să-l facă Domn în Muntenia, dar că acesta ar fi refuzat „nu din micime de suflet sau teamă, dar pentrucă prefera să trăiască până la bătrâneţe ca un simplu particular" (v. Nic. Olah. *Codex epistolaris* editat de A. Ipoly, Budapestini, 1876, pag. 311), detaliu pomenit şi în diploma de înnobilare a lui Nicolae.

Cu asemenea părinţi şi-a petrecut acesta, în mediul paşnic dela Sibiu, copilăria. Aci va fi învăţat, pe lângă limba lui paternă, româna, şi, poate, câteva rudimente de limbă latină. Dar de timpuriu a trebuit să se smulgă din sânul familiei pentru a merge la învăţătură la şcoala capitulară din Oradea, care se vede că era cea

[1]) v. Capitolul: *Familia lui N. Olahus.*

www.dacoromanica.ro

mai vestită şcoală din Ardeal, în acel timp. In şcoala vremii începuse să sufle un vânt nou care mătura vechiul balast al tradiţiei scolastice, pentru a introduce o învăţătură ce purta pecetea spiritului umanistic. Aci învaţă el, în primul rând, latina, limba pe care trebuia să o poseadă atunci orice om cult, elocinţa, poezia, muzica, astronomia şi religia.

La vârsta de 17 ani, după dorinţa tatălui său, merge la Curtea regelui Ladislau, ca paj sau copil de casă, unde învaţă manierele subţiri ale vremii. Aci, potrivit firii lui paşnice, aplecate spre studiu şi contemplare, mijeşte mai întâi în el dorinţa de a se dedica vieţii eclesiastice. Chiar după doi ani de şedere în acest mediu, dorinţa sa începe să capete un început de realizare, căci el ajunge secretarul episcopului Gh. Szakmáry din Pécs; după alţi doi ani e sfinţit, şi în curând ajunge canonic de Pécs, iar după patru ani canonic de Strigoniu şi, în această calitate, şi protopop de Komarom.

La Curtea regală, pe care nu înceta de a o frecventa, izbuteşte să atragă atenţia prin manierele sale fine şi excepţionalele lui calităţi, care determină pe tânăra pereche regală, Ludovic şi Maria, să-l ia ca secretar, în Martie 1526.

Dar el nu rămâne în această funcţie decât şase luni, căci regele moare în vestita luptă dela Mohaci. Olahus ar fi dorit să ocupe un loc în biserică, şi promisiuni în sensul acesta i se făcuseră de către Ferdinand, care însă nu s'a ţinut de cuvânt. Rămâne, deci, mai departe în anturajul reginei, pe care o urmează în diversele ei peregrinaţiuni prin Viena, Linz, Innsbruck. In acest timp, umanistul nostru e solicitat de episcopul din Eger, ajuns acum cancelar, să vie ca secretar pe lângă dânsul în serviciul regelui Ferdinand. Dar regina

www.dacoromanica.ro

nu voia să se despartă de el în ruptul capului, aşa că Olahus e silit să rămână mai departe pe lângă ea, deşi nu cu prea mare plăcere. Vieaţa aceasta de Curte îi părea insuportabilă omului care ar fi dorit mai multă independenţă, spre a se dedica studiului şi preocupărilor sale favorite: teologia, literatura şi istoria. In loc de aceasta, vieaţa goală dela Curte îl făcea să-şi piardă vremea cu nimicuri şi cu lucruri cu totul nepotrivite firii sale paşnice de om iubitor de studiu şi vieaţă retrasă. Intr'o scrisoare din vremea aceea — datată din Augsburg, 1530, luna Octomvrie — adresată amicului său Mihail, prepozit din Colos, care râvnea şi el grozav să ajungă curtean, Olahus îi scrie o epistolă în care arată neplăcerile la care e expus un om la Curte, unde-şi pierde tihna şi e silit să fie robul capriciilor altora. Iată această scrisoare pe care o citez aproape în întregime, întru cât e foarte caracteristică pentru a cunoaşte o latură a firii vestitului prelat: „Nimeni (mai bine ca mine) n'ar putea să-ţi explice de ce griji şi necazuri au parte curtenii. Sunt aşa de agitaţi când de un lucru, când de altul, mai ales cei care au o oarecare ambiţie, că nu le rămâne nicio clipă de plăcere. Iţi scriu aceasta ca unul ce-s păţit. Aproape din copilărie am fost crescut la Curte, am trecut prin multe — şi bune, şi rele — dar aici nu e niciun lucru mai supărător decât să vezi că ţi-o ia înainte unul care, fără să mă laud, ţi-e inferior şi ca inteligenţă şi ca talent.

Vrei să intri în vieaţa de Curte. Faci mare greşeală, crede-mă, dacă socoţi că situaţia celor dela Curte e mai fericită decât a ta. Acuma, în starea în care te afli, mulţumit cu puţin acasă, te îndeletniceşti cu ce vrei; dacă vrei, te odihneşti; dacă ai gust, faci plugărie, sau te ocupi cu gospodăria, sau cu literatura care dă

www.dacoromanica.ro

sufletului cea mai mare desfătare, ori, dacă vrei să te recreezi, te dedai vânătoarei sau prinsului păsărilor. Dacă ajungi la Curte, nu mai poți să vezi de vreunul din aceste lucruri; aci, e adevărat, vei fi cinstit de mulți, pentrucă talentele tale reclamă acest lucru. Dar ești mereu preocupat cum s'o iei înaintea altora, cum să captezi bunăvoința Principelui, cum să faci pe amici să te laude într'una. Lucruri cari aduc după sine atâtea griji, încât nu poți avea liniște, nici ziua, nici noaptea. Iar dacă ai făcut ceva studii înainte, în vremea aceasta ele se pierd, căci grijile, frământările sufletești nu-ți îngăduie să te ocupi de literatură. Așadar, dacă ești înțelept, fugi de Curte; și dacă la tine acasă nu e pace, du-te acolo unde poți să slujești lui Dumnezeu și să-ți cultivi mintea".

Dacă scriitorul acestei epistole e așa de amărît, lucrul se datorea în bună parte și celei mai proaspete decepții pe care o suferise nu de mult. Intr'adevăr, cu prilejul întâlnirii la Augsburg dintre Regina Maria și fratele ei, Ferdinand, acesta, solicitat de Olahus, îi promisese din nou că-l va face episcop, lucru la care secretarul reginei râvnea de atâta vreme. Dar nici de data asta nu a fost satisfăcut.

Nu mult după aceea însă se întâmplă un eveniment care are o importanță deosebită pentru viața lui. In anul următor celor relatate mai sus, adică la 1531, împăratul Carol Quintul oferă surorii sale, Maria, postul de vice-regină a Țărilor de Jos germane. La început ea refuză, dar mai pe urmă, după insistențele fratelui ei, primește acest înalt post, unde trebuia să o urmeze și secretarul ei. Acesta ar fi rămas mai bucuros în țară, dar anumite motive, și în primul rând starea materială precară în care se găsea, deoarece moșiile sale fuseseră prădate, îl siliră să rămână mai departe în slujba Reginei.

www.dacoromanica.ro

Dar ajuns la Bruxelles, unde se instalează în suita Mariei, îl cuprinde dorul de țară și de ai săi. Vieața aceasta între străini,[1]) cu altfel de vieață și obiceiuri, nu-l încântă și regretă că a părăsit Ungaria. In scrisoarea adresată lui Ioannes Burgi, trimisul Papei Clemens al VII, pe lângă Regele Angliei, scrisoare datată din Oct. 1531, el arată neajunsurile, atât morale, cât și materiale de care suferă în noua lui situație ; de veșnicele peregrinații, de venitul mic, de promisiunile Reginei, de oameni pe care nu-i cunoaște precum nici ei nu-l cunosc pe el, de prefăcătoria de care e înconjurat din toate părțile, într'un cuvânt de toate neplăcerile. de care are parte cineva în primele săptămâni sau luni de ședere într'un mediu cu totul străin. Lucrul era firesc. Mai târziu, însă, pe măsură ce izbutește să se familiarizeze cu noua vieață și cu oamenii noi pe care-i întâlnea, impresia lui se schimbă. Și se schimbă în bine, pentrucă are prilejul să-și dea seama de înaltul grad de cultură al societății mai de seamă din acele părți. Bucuria lui cea mai mare era de a se găsi într'o societate de oameni învățați din contactul cu care putea să profite și el — un spirit așa de dornic de învățătură — pentru a-și completa propria sa cultură, la a cărei desăvârșire îl vom vedea că râvnește toată vieața. De aceea în anul următor, în scrisoarea adresată lui Ursinus Velius (10 Martie 1532) vorbește de *docta familiarique consuetudine amicorum,* iar mai jos, câteva rânduri, spune că din Panon ce era, s'a făcut aproape Belgian, și din mila regelui trăește aci (în Belgia) după placul inimii sale. Il vom vedea mai târziu cum, reîmprospătându-și rudimentele de grecească ce le va fi învățat poate chiar la Oradea, se apucă să învețe limba

[1]) v. Codex epistol. p. 177, Epistola ad Amicum, și 195, Epist. ad. Ioannem.

www.dacoromanica.ro

elenă cu maeştrii vestiţi din partea locului. Tot din această epocă datează şi primele scrisori din corespondenţa lui cu Erasmus. Ba la un moment îi vine şi gustul de a se apuca iar de poezie pe care o părăsise din tinereţe. Scrie, după moda vremii, diverse poezii ocazionale care în cea mai mare parte ni se păstrează şi, între altele, după ce învaţă greceşte, se apucă să şi traducă câteva scrieri din această limbă în limba latină.

Dar toate acestea nu erau decât un paliativ, un narcotic. In literatură caută el uitarea relelor prezente şi înăbuşirea dorului de ţară care îl munceşte mereu. Salariul lui ca secretar nu era tocmai mare, pecât se pare. Ar fi fost, deci, cu atât mai necesar, acum, venitul moşiilor sale, încăputâ pe mâna unor hrăpareţi. Iată încă o problemă care-l necăjea mult: cum să ajungă iar în stăpânirea acestor moşii? El intervine la toţi cunoscuţii mai cu influenţă, ba intervine chiar pe lângă Regele Ferdinand, dar toate aceste 'sforţări ale lui sunt deocamdată zadarnice. Tot aşa de puţin norocos e şi în căpătarea unui loc de episcop, la care se gândeşte mereu. In această vreme — într'un moment dat — erau vacante douăsprezece episcopate, „dar, chiar de ar fi o sută" — spune el undeva — „eu nu voiu fi luat în seamă".

Numai svonul că s'au început tratative de pace între Unguri, Turci şi Nemţi, îi mai dă nădejdea că-şi va mai revedea ţara şi-şi va redobândi moşiile. El ardea de nerăbdare în acest timp de a se întoarce acasă, şi de nu l-ar fi reţinut conştiinţa datoriei şi respectul pentru regina, ar fi plecat îndată ce a auzit despre proiectata pace. Nu l-ar fi reţinut nimic în Belgia, cu toate relaţiile pe care şi le făcuse aici, cu toată societatea savantă a umaniştilor din Bruxelles. Unui învăţat belgian, care îi spunea că va duce dorul celor ce va lăsa în

www.dacoromanica.ro

urmă în Ţările de Jos, el îi răspunde: „Să se facă pace în Ungaria şi nu mă vor mai putea ţine aci pe loc nici frumoasele clopote ale bisericilor voastre, nici căminurile voastre, nici cuvintele măgulitoare ale femeilor voastre, nici libertatea, nici discuţia cu oamenii învăţaţi. Libertatea aceasta o voiu avea şi acasă, dacă mă voiu mulţumi cu puţin şi nu voiu umbla după glorie. Oameni savanţi voiu afla şi acolo, chiar dacă n'or fi aşa de mulţi ca aci, iar cărţi, şi mai multe, şi tovărăşia acestora mă va delecta de parcă aş fi în mijlocul Italiei". (Codex. Epist. p. 313, scrisoarea din 7 III. 1533 adresată lui C. Schepper.)

Intre timp el primeşte de acasă ştirea că Ferdinand se pregăteşte să completeze Episcopatele din Györ şi Nyitra, şi că s'ar putea să fie vorba şi de el, de Olahus. Cu acest prilej, Olahus răspunde informatorului său: „Crezi că episcopii au parte de mai multă odihnă, şi pace decât acei ce nu sunt episcopi? Că mănâncă mai mult decât alţii? Indatoririle episcopilor, dacă te gândeşti bine, nu se împacă cu odihna, cu plăcerea, cu trândăvia. Relativ la aceasta citeşte pe Sfântul Paul, pe Ioan Gură-de-Aur, mai ales cartea lui „Despre preoţie", în care se cuprind toate îndatoririle pe care trebue să le observăm, dacă nu vrem să pierdem vieaţa veşnică" [1]). Deci aci se vede că, pe el, omul iubitor de linişte şi contemplaţie, ceea ce îl mâna spre ocuparea unui scaun de episcop, nu era nici vieaţa plăcută, nici ambiţia, (căci mai de grabă se putea parveni stând la Curte, aproape de regină sau de rege), ci conştiinţa vocaţiei sale puternice, care s'a dovedit a fi fost adevărată şi adâncă. Tot aşa îl vor fi desgustat deşertăciunile şi inanitatea acestei vieţi de Curte, pe care

[1]) Codex. Epistol., p. 366.

www.dacoromanica.ro

n'a iubit-o niciodată, şi în care simţea că se irosesc forţele sale ce ar fi putut să aibă, după cum din fericire au avut mai târziu, o întrebuinţare mai norocoasă în altă parte. Dacă a avut ambiţie, a avut nu mândria de a o lua înaintea altora spre a-şi satisface un van orgoliu personal, ci de a se găsi în locul de unde ştia că poate da măsura forţelor sale, de unde putea fi mai de ajutor acelora pe care îi ştia că au nevoe de ajutorul lui şi pot fi ajutaţi de el.

In sfârşit, la 1538 se încheea şi mult aşteptata pace dela Oradea între cei doi regi unguri, Ferdinand şi Zapolya. Dintre punctele tratatului încheiat între cei doi suverani îl interesau pe Olahul în deosebi două: unul care prevedea ca bunurile înstrăinate se fie restituite vechilor stăpâni, şi altul care asigura drepturile reginei văduve, Maria. Primul îl interesa întru cât aşa avea posibilitatea să-şi recupereze moşiile cutropite de alţii, cel de al doilea, deoarece era vorba de protectoarea lui de a cărui soartă îşi legase şi el pe a sa. Astfel Olahus capătă învoire dela regina să se întoarcă în ţară, între altele pentru a aplana nişte desordini ivite în oraşele miniere, cât şi pentru a vedea care era situaţia moşiilor sale. Plin de dorul nostalgic ce-l chinuise atâta vreme departe de patrie, se întoarce în ţară. Dar aci îl aşteaptă mari desiluzii. Ceea ce vede în Ungaria pustiită de războiul dintre cei doi regi, îl umple de tristeţe şi desnădejde. (Cf. Pray, *Epistolae procerum virorum*, p. 78). Iată ce-i scrie în această privinţă lui Thomas de Nadasd: „M'am întors sănătos, cu ajutorul lui Dumnezeu, atât pentru treburile reginei, cât şi spre a vedea câţiva prieteni vechi, pe care îi doream de mult, dar mai ales spre a vedea patria pe care n'o văzusem de multă vreme. Dar n'am găsit aci nimic să-mi facă plăcere, afară de cei câţiva prieteni a căror societate mă des-

www.dacoromanica.ro

fată aşa de mult. Văd în toate părţile un spectacol nespus de trist, ţara noastră sguduită din toate părţile, lovită, clătinându-se şi abia trăgându-şi sufletul. Gândurile tuturor sunt numai la jaf, prietenii desbinaţi în partide[1]), unii dintre ei morţi, alţii, ca vai de capul lor, în nenorocire, şi târându-şi vieaţa, numai mânaţi de un suflu de nădejde, acest mare canon al sufletului. Cei care sunt puşi în fruntea trebilor sunt uşuratici şi meschini, afară de câţi-va, iar poporul, într'o stare aşa de mizerabilă, că nu e capabil decât să se jelească şi să se tângue. Această priveliştе poate să desfete pe cineva? Cred că Dumnezeu pe drept cuvânt a adus această năpastă spre a ne pedepsi pentru păcatele noastre". (Nov. 1539, Viena).

Intre altele, poate, în primul rând, priveliştea celor văzute în ţară îl determină să se întoarcă în Belgia, unde, probabil, crezuse că nu va mai pune piciorul. După rezolvarea afacerilor care îl chemaseră acasă, reveni în Ţările de jos, unde mai stătu încă doi ani (1540—42). La această dată el părăseşte definitiv Belgia cât şi serviciul reginei Maria, pentru ca, cedând stăruinţelor lui Ferdinand, să meargă la Curtea acestuia ca secretar şi consilier însărcinat cu gestiunea trebu-rilor cancelariatului aulic. Astfel, după o absenţă de 10 ani, petrecuţi în slujba reginei văduve, se stabileşte iar în ţara lui. Aci numai decât se învederează marea lui putere de muncă şi marile sale merite. Episcopul de Strigoniu, Paul Várday, convingându-se repede de însuşirile lui deosebite, îl propune pentru locul de episcop de Eger. De fapt în 1543 Olahus e numit episcop de Zagreb. In 1548 i se oferi episcopatul de Eger. Dar el nu putu îndeplini efectiv aceste slujbe,

[1]) Chiar şi fratele său, Matei, se dăduse cu Zapolya, pe când el, Nicolae, a slujit cu neclătită credinţă regelui Ferdinand.

www.dacoromanica.ro

căci trebui să rămână tot la Curte, unde îl reţinea slujba sa de consilier, devenit acum indispensabil.

In 1553 e numit arhiepiscop de Strigoniu şi primat al Ungariei, o excepţională distincţie pe care n'a datorit-o protecţiei, ci propriilor sale merite şi virtuţi. Olahus e pe deplin lămurit asupra misiunii sale ca om de Stat şi ca şef al bisericii. Mai ales în această din urmă direcţie avea să desfăşoare o uriaşă activitate pentru a întări catolicismul, care începuse să fie minat din temelii de Reformă. El urmăreşte mai întâi înlăturarea abuzurilor şi apoi înăbuşirea Reformei, de a cărei putere şi de ale cărei progrese îşi da perfect seama. Dar el e încredinţat că, pentru ajungerea acestui scop, nu trebue să se recurgă la forţă, ci la persuasiune. Incă din 1535 spusese că Reforma nu poate fi înnecată în sânge, pentrucă, în locul unui cap de luteran tăiat, răsar imediat mai multe. Luteranismul — crede el — poate fi răpus prin doctrină, prin învăţătură, prin luminarea poporului ignorant şi aducerea lui la conştiinţa adevăratelor îndatoriri religioase. Era, deci, vorba de o renaştere la adevărata vieaţă religioasă în spiritul catolicismului purificat; aceasta socotea el că e cel mai bun mijloc pentru a combate Reforma.

Incă din 1543, la adunarea parţială a dietei, izbuteşte să impună a se face legi contra Reformaţilor. In primul rând el cere ca locurile libere de preoţi să fie completate cu oameni exemplari, învăţaţi, cu o vieaţă curată, care să poată sluji de pildă credincioşilor. Ajuns la 60 de ani pe tronul arhiepiscopal, el era singurul om indicat să ţină piept Reformei a tot năvălitoare. Voinţa lui nestrămutată, dar nu fanatică, ci luminoasă şi umană, vasta lui experienţă, puterea lui de muncă excepţională, făceau din el omul providenţial chemat să salveze catolicismul din Ungaria. Lectura

www.dacoromanica.ro

cărții „Despre îndatoririle preotului" a sfântului Ioan Gură-de-Aur va fi produs o profundă impresie asupra lui. Conștiința lui scrupuloasă îi impunea respectarea integrală a tuturor acestor obligații, cărora el își da silința să răspundă pe deplin.

Dar pentru succesul moral al cauzei susținute de el cu atâta tenacitate, se cerea mai întâi și o bază materială. Intr'o situație precară, din pricina vremurilor turburi, despuiată de cea mai mare parte din bunurile ei, biserica nu putea lupta cu prea mari sorți de izbândă împotriva temutului său dușman, Luteranismul. De aceea, printre primele lucruri pe care le înfăptuește noul Primat, e să repună biserica catolică în drepturile ei materiale. I se redă astfel dreptul de a controla monetăria, de unde acum percepe iar, conform unei vechi tradiții, o sumă care era în raport cu cantitatea monetelor nou bătute; recuperează bunurile răpite bisericii în timpul războiului dintre cei doi regi unguri și uneori, chiar cu banii săi personali, răscumpără anume bunuri înstrăinate ale bisericii. Face apoi să fie respectată independența și persoana preoților, impune ca nimeni să nu-i turbure în exercițiul slujbei lor și intervine pe lângă Ferdinand ca ei să fie apărați de arbitrarul nobililor. Dă ordin să fie expulzați depe proprietățile lor un mare număr de anabaptiști și orice alte persoane eretice sau care aveau intenții ori simpatii în sensul Reformei.

Ca un alt Ioan Gură-de-Aur, caută să stârpească abuzurile sau neregulile la care se dedau preoții, după ce mai întâi, cu o râvnă vrednică de admirat, caută să-i lumineze asupra îndatoririlor lor, chemându-i adesea la adunări și sinoade unde le dădea tot felul de lămuriri și îndrumări. Nu-i place de loc amestecul lor prea mare cu mirenii și vieața lumească, nici traiul și vestmintele

www.dacoromanica.ro

lor adesea lumeşti. Ii obliga, deci, să-şi radă părul şi barba, să nu se însoare, şi să respecte toate îndatoririle impuse lor de legea şi tradiţia catolică. E dela sine înţeles că s'a izbit de o mare resistenţă, dar tenacitatea sa nu da înapoi de la nimic.

El avea o mare încredere în puterea rugăciunii pentru vieaţa credinciosului. De aceea pune să se tipărească, pe cheltuiala sa, un breviar, o colecţie de rugăciuni, pe care o răspândeşte în arhidieceza lui. Se îngrijeşte de cântările bisericeşti, neadmiţând decât pe cele mai vechi şi mai conforme cu tradiţia. Era neobosit în a veghea să se menţină dreapta credinţă, şi, acolo unde se iveau începuturi de erezie, se ducea adesea personal să aducă la dreapta credinţă pe rătăciţi.

El a adus în Ungaria pe Iezuiţi, şi a restabilit piosul obicei de a se trage clopotele seara şi dimineaţa, în cinstea Fecioarei.

Mare nădejde pentru reuşita scopului său îşi punea Primatul mai ales în ţinerea de sinoade. Astfel la 1560 convoacă un sinod diecezan la Tyrnavia şi cea mai mare parte dintre cei chemaţi dădură ascultare chemării sale. La 23 Mai sinodul fu deschis în chip solemn şi se citi cu acest prilej, lucrarea lui Olahus „*Catholicae ac Christianae Religionis praecipua quaedam capita, de Sacramentis, Fide et Operibus, de utraque Justificatione ac aliis*“, un fel de îndrumător moral-dogmatic pentru duhovnici şi preoţi, care avea să fie temelia slujbei religioase şi a îndatoririlor clerului, în deplină armonie cu rânduelile bisericeşti. In acest opuscul marele prelat rezumase în 38 de puncte doctrinele şi prescripţiile de căpetenie ale bisericii catolice, bazate pe sfânta Scriptură, pe tradiţie, pe hotărîrile sinoadelor şi pe experienţă. Această lucrare fu primită cu aplauze, şi nu mult după aceea tipărită. Pentru cunoaşterea stărilor de lucruri din biserica catolică de atunci e în deosebi

www.dacoromanica.ro

instructivă suplica pe care Olahus în 25 Mai 1563 o trimite la Trident. In ea el se plânge că superiorii nu-şi îndeplinesc datoria, că el s'a străduit din răsputeri să restabilească disciplina, dar fără rezultat. „S'a ajuns acolo — scrie el — (lucru pe care îl pomenesc cu mare strângere de inimă) că din pricina lipsei de preoţi în biserica noastră catolică, oamenii noştri se nasc, trăiesc, şi mor ca dobitoacele; preoţii noştri, pentrucă nu vor să le dea împărtăşania, sunt alungaţi de nobilii pomeniţi mai sus, şi în parte, din pricină că nu le îngăduim să se însoare, trec la eretici" (v. Buchholtz, *Geschichte der Regierung Ferdinands des Ersten*, Urkundenband, Wien, 694—698, citat după Welter, Kirch. Lexikon). Spunea mai departe, că el, împreună cu episcopii din Ungaria, e gata mai degrabă să se expună la orice, decât să se îndepărteze, măcar cu un deget, de decretele şi constituţiile sinodului tridentin. Conştient de greaua răspundere, el roagă încontinuu sinodul din Trident să se gândească şi la reaua situaţie din Ungaria. Dacă năzuinţele sale n'au fost pe de-a'ntregul încununate de succes, el îşi făcuse datoria de Mitropolit şi nu a încetat de a-şi continua opera sa reformatorică (Kirch. Lexicon, (v. art. Olahus) 797).

El, cu toate supraomeneştile sale sforţări, nu-şi făcea iluzia că va putea să distrugă din rădăcină Reforma din Ungaria; dar ţelul său va fi fost mai modest: să reînnoiască faţa catolicismului din ţara sa şi să pună o stavilă progreselor victorioase ale Reformei. Şi în privinţa aceasta se poate spune fără rezervă că a reuşit. Acest lucru îl recunosc nu numai Ungurii, care sunt interesaţi în cauză, dar şi pene străine, care au putut constata obiectiv marile sale merite. Astfel în Wetzer şi Welte's Kirch. Lexikon, Niemann în articolul despre Olahus socoteşte numirea sa ca Primat, *providenţială* pentru cauza catolicismului unguresc.

www.dacoromanica.ro

Olahul a avut mari merite şi privitor la reforma şi ridicarea la un nivel mai înnalt a învăţământului superior [1]), care era atunci în plină decadenţă. In Ungaria, pe vremea aceea, singura şcoală de oarecare valoare pentru studiile catolice era cea dela Tyrnavia. In 1554 archiepiscopul-primat reorganizează această şcoală, şi din propriile sale mijloace sporeşte subvenţiile pentru întreţinerea profesorilor, întemeind mai târziu şi un fel de internat şi un seminar, pentru preoţi. Invăţământul, înafară de religie şi exerciţii spirituale, consta, după noul sistem umanist, din studiul părţilor gramaticei latine, mergând graduat până la retorică şi poetică. Odată cu acestea, citirea clasicilor, explicarea şi învăţarea lor. Dintre poeţi se citeau Virgiliu şi Horaţiu, apoi Ovidiu, afară de poemele lascive, şi Terenţiu; dintre oratori, Cicero, Quintilian pentru retorică, la istorie Liviu, Salustiu şi Cezar. Un alt obiect de învăţământ era şi aritmetica, mergând până la astronomie şi geometrie. Se exercita de asemenea dialectica şi polemica. Se dădea o atenţie deosebită dogmaticei catolice, avându-se în vedere reliefarea dogmelor care deosebeau catolicismul de diversele erezii, ce înfloreau pe atunci. Directorul trebuia se fie ungur şi să predea în ungureşte. Iată cum iniţiativa lui Olahus pune bazele învăţământului superior unguresc.

Totodată s'a avut grijă să se întemeieze o tipografie, în care se tipăreau cărţile necesare. In şcoala pomenită se preda şi învăţământul bisericesc superior, se citea sf. Scriptură şi se combăteau ereziile. Se ţineau şedinţe, ce semănau cu şedinţele din seminar, cu polemici asupra unei chestiuni religioase, între diverşii studenţi. Rezul-

[1]) Pentru ştirile referitoare la această chestiune, v. Ipolyi Arnold *A Nagyszombati iskola a XVI században*, in Katolikus szemle I, (1887), p. 16—52.

www.dacoromanica.ro

tatele acestor şedinţe erau consemnate în scris în latineşte şi ungureşte. Scopul de căpetenie era, ca printr'o astfel de şcoală, învăţătura catolică se fie apărată şi ocrotită cu armele ştiinţei şi ale elocinţei. Bine înţeles şi profesorii şi elevii trebuiau să fie buni catolici, şi să observe ca nu cumva vreunul din ei să aibă înclinaţie spre erezii, ori să le propovăduiască cumva, în ascuns sau pe faţă. De aceea se făceau lunar inspecţii la locuinţele elevilor şi aceia, la care eventual să găseau cărţi eretice, erau pedepsiţi, iar cărţile, confiscate. In şcoală erau primiţi şi elevi de altă limbă, decât cea ungurească, dar din Ungaria, pentru a nu fi siliţi să meargă la învăţătură în străinătate, cum făceau mulţi dintre reformaţi. Acesta era un punct asupra căruia se pare că Olahus insistă în deosebi.

In modul acesta a ridicat mitropolitul de Strigoniu la un nivel mai potrivit şcoala bisericească de o directivă umanistă nouă, în faţa Reformei. Dar şcoala aceasta, chiar aşa organizată, nu l-a mulţumit pe deplin. El găsea că e nevoie de un nou sistem şi de noi forţe. Aceste condiţii i se păreau lui că le împlineşte şcoala preconizată de Iezuiţi, şi către aceştia se îndreaptă acum.

Activitatea multilaterală şi neobosită a acestei „Societăţi a lui Isus", Olahus începuse s'o cunoască chiar din timpul peregrinaţiilor sale. După ce Ferdinand a atras pe Iezuiţi la Viena, înfiinţând pe seama lor şi un Colegiu, Mitropolitul din Strigoniu intră în legătură cu ei, şi atrage pe mai mulţi profesori de seamă în Ungaria pentru a înteţi propaganda împotriva ereticilor, care era tocmai partea tare a noului ordin iezuit. Unii din aceştia, la îndemnul lui Olahus, vin şi se stabilesc la şcoala din Tyrnavia, şi izbutesc să dea un lustru nou şcoalei, care, pentru scurt timp, cunoaşte iar o epocă

www.dacoromanica.ro

de înflorire. Acum numărul elevilor era foarte mare; polemicile religioase înfloreau mai mult ca oricând şi însuşi mitropolitul participa adeşea la ele. Ba s'a început şi construcţia unui monumental colegiu, care însă, din diverse pricini, n'a putut fi terminat.

Dar n'a trecut multă vreme până când au început să se ivească conflicte între Compania lui Isus şi Capitlul din Tyrnavia, care formulase diverse pretenţii în legătură cu pregătirea şcolarilor, pretenţii pe care Iezuiţii nu erau dispuşi să le satisfacă. Arhiepiscopul nu mai era dispus să ajute Societatea lui Isus (Compania Iezuiţilor) şi astfel aceasta nu se mai putea menţine. După o fiinţare de şase ani colegiul şi şcoala s'a închis. După câteva luni a închis ochii şi arhiepiscopul Olahus, fără să se poată îngriji de şcoala seminarului abia înfiinţat, care fu luat în primire din nou de Capitlu şi încredinţat conducerii altor fruntaşi, între care semnalăm pe vestitul Verancsics. Fapt e că, după moartea lui Olahus, şcoala a decăzut.

Din puţinele ştiri de mai sus ne putem face o idee de neobosita grije de fiece moment a Primatului de a ridica şi şcoala superioară a vremii la un nivel potrivit cerinţelor vremii. Dacă n'a reuşit pe deplin, sămânţa aruncată de el a încolţit totuşi puternic, şi în analele şcolii şi învăţământului maghiar numele lui ocupă unul din locurile cele mai de frunte.

Intre atât de multele îndeletniciri care-i umpleau timpul său aşa de bine întrebuinţat, umanistul nostru a găsit şi răgaz pentru a lăsa posterităţii diverse scrieri. Conform obiceiului răspândit între învăţaţii timpului, el a scris o serie de versuri ocazionale, a alcătuit scrierile bisericeşti pomenite mai sus, dar pe lângă acestea a lăsat şi o importantă scriere istorică, etno-

www.dacoromanica.ro

grafică şi geografică, intitulată *Hungaria,* unde se ocupă de Ungaria din vremea sa, cât şi de Ardeal, şi de Ţările româneşti învecinate.

Lucrarea aceasta a conceput-o în străinătate, în Belgia, probabil în vremea când îi atrăgea lui Erasmus atenţia că n'a ilustrat ţara sa prin o operă specială: „Se pare că oarecum patria ta se plânge de tine că, deoarece ai părăsit-o, n'a primit nicio podoabă sau binefacere dela tine" (v. Cod. epist., pg. 196).

Mânat tocmai de această conştiinţă de a sluji patriei sale, s'a apucat şi el să scrie această operă foarte utilă pentru vremea sa. Dar de activitatea sa literară ne vom ocupa în capitolele următoare. Mai relevăm tot aci, că, în legătură cu cele de mai sus, a scris şi o carte despre *Attila,* ctitorul şi străbunul Ungurilor, şi un *Chronicon,* în care a consemnat evenimentele timpului său, începând cu încoronarea lui Matei Corvinul până la încoronarea lui Ferdinand. Nu trebue uitată, dintre publicaţiunile sale, şi celebra carte de ritual, apărută în 1560 la Viena, sub titlul: *Ordo et Ritus Sanctae Mitropolitanae Ecclesiae Strigoniensis, quibus Parochi et alii animarum Pastores in Ecclesiis suis uti debent,* în fruntea căreia se află şi portretul (bust) al ilustrului om.

Spre sfârşitul vieţii sale îi fu dat Primatului să vadă şi schimbările păgubitoare bisericii catolice, intervenite la moartea lui Ferdinand I, (1564). E adevărat că la sfârşitul lui Octomvrie 1567 obţinu dela Impăratul Maximilian poruncă aspră către oraşul Oldenburg, ca să exileze din cuprinsul său pe calvini şi anabaptişti. Insă mai înainte ca să ajungă la destinaţie rescriptul împărătesc, mult încercatul şi truditul arhiereu căzu la grea boală, din care nu se mai sculă.

www.dacoromanica.ro

Olahus moare, istovit de muncă, la 17 Ianuarie 1568,[1]) în vârstă de 76 de ani, în Bratislava. De aci rămăşiţele lui au fost duse la Tyrnavia unde se odihnesc şi azi în biserica Sf. Nicolae. Pe mormântul său e săpat următorul distih:

Conditur hoc moriens tumulo Nicolaus Olahi
Qui praesul vivens Strigoniensis erat.

adică:

Zace'n mormântul acesta 'ngropat Nicolae Valahul
Care 'n Strigoniu trăind, fost-a arhiepiscop.

Astfel se stinse din vieaţă acest umanist de origine română, în Ungaria, încărcat de glorie şi înconjurat de respectul unanim, în o ţară în istoria căreia a jucat un rol aşa de strălucit. Cu toată dragostea şi serviciile nepreţuite pe care le-a adus patriei sale de adopţie, el era, repet, perfect conştient de originea sa. Ca dovadă ne pot sluji atât cuvintele din poezia scrisă cu ocazia morţii fratelui său, cât şi cele din scrisoarea adresată lui Cornelius Schepper: „... ut videre possis me longe huc, ubi nunc sum (adică în Belgia), aberravisse a *patria mea paterna*" (scrisoarea e din Bruxelles, din 7 Martie 1533. V. Codex. Epistol., pg. 311).

[1]) V. raportul lui Benedek Zerchecky. (Kovachich. *Scriptt. rer. hung. minor.* I, 155): „Acelaş reverendisim Domn Nicolaus Olahus, arhiepiscop de Strigoniu. Cancelar şi Locţiitor al Maiestăţii Sacre Cesarul Crăeşti, Prea Graţiosul meu Stăpân şi Mecenat, pe care l-am cinstit şi socotit ca pe un părinte, deoarece cu sprijinul lui am ajuns nu numai să dobândesc cultura literară, ci şi să cunosc pe diverşi oameni influenţi şi am căpătat şi averi de seamă dela Maiestatea Imperială. A murit la Tyrnavia în 1568, 17 Ianuarie (cei care s'au ocupat de data morţii lui Olahus fixează această dată unii la 14 alţii la 16 Ianuarie. N. A.) între ora 10—12 după masă. Dumnezeu să aibă milă de sufletul lui şi de urmaşii săi toţi, pentru binefacerile cu care m'a încărcat şi pentru care mă leg să-i fiu în veci recunoscător".

www.dacoromanica.ro

Dar de originea străină a lui, care era trează chiar în mintea contimporanilor, ne dau mărturie şi cuvintele răutăcioase ale arhiducelui Maximilian, susţinător pe atunci al reformaţilor — care, delegaţiei oraşelor germane venite spre a-i solicita sprijinul împotriva zeloşilor catolici, prin care cel mai de seamă va fi fost Olahus, îi răspunde: „Wir wissen die Sachen *ad partem* zu thun.... es wird dem Wolochen nicht allezeit nach seinem Willen fortgehen (Ştim noi să aranjăm lucrurile cum trebue.... n'o să-i meargă mereu Valahului, după cum vrea el).[1])

Meritele lui de om politic, ca şef al bisericii, ca promotor al învăţământului superior din Ungaria, le pot aprecia mai bine aceia care din plin s'au bucurat de rodul străduaniei sale. Se ştie că una din calităţile lui de căpetenie, în acele timpuri aşa de nestatornice, când slugile îşi schimbau atât de des stăpânii, a fost credinţa şi devotamentul neclintit. Cu devotament şi abnegaţie a slujit pe Regina Maria, cu neclintită credinţă a servit Regelui Ferdinand şi ţării sale de adopţie.

Ca şef al Bisericii a fost extrem de scrupulos în împlinirea a ceea ce el socotea că era menirea lui (apărarea catolicismului), dar e caracteristic că unul din cele mai puternice imbolduri pentru împlinirea deplină a datoriei sale şi a chipului cum o înţelegea, i-a venit din lectura cărţii unui mare sfânt oriental, ortodox aş zice, a lui Ioan Gură-de-Aur, al cărui tratat *despre preoţie* l-a influenţat — se vede — profund. Ca şi marele Patriarh din Constantinopol sunt încredinţat că şi el tremura la gândul că măcar una din oile ce le păstorea, poate fi pierdută pentru dreapta credinţă, adică pentru catolicism.

[1]) V. Magyarországgyülési emlékek VI, 162, 170, citat după articolul lui Ipolyi Arnold.

www.dacoromanica.ro

Meritele lui pe tărâmul şcolar nu le poate înţelege pe deplin decât cel care cunoaşte istoria învăţământului la vecinii noştri unguri. Atât se poate spune că fără apariţia la vreme a lui Olahus, acest învăţământ ar fi propăşit poate mult mai greu şi ar fi căpătat altă înfăţişare. Iniţiativa lui, dovada unui spirit superior şi animat de binele ţării sale de adopţie, a fost fecundă. El a făcut pentru Ungaria ceea ce a făcut în secolul următor un alt mare chiriarh român, Petru Movilă, pentru învăţământul din Rusia, cum foarte bine observă colegul meu I. Lupaş în conferinţa pe care a ţinut-o acum câţiva ani la Bratislava despre Olahus. Umanistul de origine română era un om foarte învăţat, cu o remarcabilă memorie (lucrarea *Hungaria* a scris-o, zice-se, fără să aibă izvoare la îndemână, ci numai bazându-se pe cunoştinţele sale) o fire paşnică şi un om bun la suflet. Dar trăsătura dominantă a caracterului său pare să fi fost generozitatea. Ajuta pe mulţi tineri la învăţătură, a ocrotit pe literaţi, a fost un incomparabil mecenat pentru învăţaţii vremii; a răscumpărat pe propria cheltuială bunurile bisericii, a îmbogăţit cu daruri de valoare, tezaurul catedralei din Strigoniu, a jertfit mult pentru cărţi de valoare, din care o parte se află şi azi la biserica franciscanilor din Kis Márton.

Dar generozitatea lui n'a fost totdeauna răsplătită cum trebue. Un model de ingratitudine ni-l oferă chiar acel vestit Episcop de Oradea, F. Forgách, vestitul istoric, pe care Olahus l-a trimis la învăţătură în Italia şi pe care l-a recomandat lui Ferdinand ca să fie numit episcop. Drept mulţămită autorul faimoasei scrieri „*De Statu reipublicae hungaricae*“ l-a prezentat ca pe un ambiţios venal şi un intrigant vulgar născut din o familie josnică. Iată ce scrie Forgách în cartea mai sus citată (pg. 317 ed. Horanyi) despre umanistul nostru:

www.dacoromanica.ro

„Arhiepiscopul de origină foarte umilă şi născut dintr'un tată valah, ajuns la cea mai înaltă slujbă spre ura altora, se căznea să reţie pentru sine sigilul de Locţiitor regal spre indignarea generală, fiindcă ocupa în chip nevrednic demnităţile şi posturile multora".

Rare ori nerecunoştinţa s'a manifestat într'o formă mai tipică. Dar atâtea alte mărturii contimporane, în frunte cu diploma prin care Ferdinand îl ridica pe Olahus la rangul de nobil, sunt o dovadă irecuzabilă de netemeinicia aserţiunilor veninoase ale vlădicului catolic din Oradea. Cât despre renumele său, despre strălucirea faimei sale şi despre generozitatea lui, ne pot da o idee, între alte nenumărate documente ale vremii, rândurile entuziaste pe care le închină unul din protejaţii săi, umanistul Cynglus: „Orice învăţat laudă pe mecenatele şi sprijinitorul său şi stărue în laudele lui. Dar acesta e un lucru special ce se întâlneşte în treacăt. Pe Tine însă nu te laudă numai unul sau mai mulţi învăţaţi fiecare în parte: pe Tine, afară de vestita Panonia, în care spre slava şi strălucirea neamului Tău te-ai născut, nu încetează de a Te lăuda şi alte ţări în care odinioară ai petrecut şi pe ai căror învăţaţi i-ai ajutat prin aleasa şi incomparabilă Ta dărnicie şi i-ai stimulat la intreprinderi mai de seamă în republica literilor prin sfatul şi banii Tăi, în chip cât se poate de liberal. Şi Te slăvesc pe drept căci, fie că luăm în considerare erudiţia risipită în cărţile Tale, cunoscute şi apreciate de toţi, fie că ţinem socoteală de familia Ta din care se trăgea şi strălucitul rege al Panoniei Matei Corvin, ale cărui merite sunt slăvite până la cer, fie că ne gândim la strălucita Ta situaţie atât eclesiastică, cât şi civilă, rămânem încredinţaţi că în vremea noastră nu se poate găsi ceva mai nobil, mai de seamă, mai vrednic de laudă, decât aceste lucruri".

www.dacoromanica.ro

Şi ceea ce e mai presus decât toate acestea e faptul că nu există nici în Germania, nici în Belgia, nici la Elveţienii noştri, nici chiar în Italia şi Franţa om, cu oricât de mică brumă de învăţătură, care să nu fi auzit de virtuţile Tale, de erudiţia Ta, de liberala Ta dragoste faţă de literaţi, şi de râvna Ta de a-i ajuta şi încuraja. Aşa că Tu poţi fi socotit şi numit pe drept, nu mecenas al unuia singur sau cutărui sau cutărui erudit, dar un mecenas al unor ţări întregi. Trăeşti acum în Panonia, dar laudele învăţăturii şi dărniciei Tale strălucesc ca razele soarelui în fiecare zi şi în alte ţări şi ţinuturi. Tu eşti de o potrivă şi istoric şi poet plin de podoabe, şi prea sfânt cap al bisericii şi foarte înţelept sfetnic al tronului şi ai meritat de mult atâtea laude, încât această carte, chiar dacă ar fi o operă de uriaş, nu ar putea să-ţi aducă Ţie vreo laudă şi nici slava numelui Tău să-şi câştige sie-şi podoabă şi ocrotire." (V. Ioannes Cynglus, în *De morum in omni republica... integritate,* Anvers 1571. Citat după Uj Magyar Muzeum, 1858, pg. 232.

Iată de ce aureolă era înconjurat şi ce servicii a adus culturii timpului acest vlăstar românesc pe care soarta şi împrejurăril evitrege l-au aruncat pe meleaguri străine pentru a spori cultura şi prestigiul vecinilor noştri. „Imprejurarea că el şi-a desvoltat activitatea departe de patria strămunilor săi nu e izolată, ci poate fi considerată ca un fenomen frecvent, în trecutul poporului românesc, care e bogat în asemenea personalităţi. Ei n'au găsit condiţii prielnice în patria lor, însă cu roadele muncii lor şi cu strălucirea numelui lor au contribuit la ascensiunea altor popoare." [1])

[1]) Citat din conferinţa întitulată: „N. Olahus" pe care dl I. Lupaş a ţinut-o nu de mult la Univ. Romenski din Bratislava.

www.dacoromanica.ro

II

FAMILIA LUI NICOLAE OLAHUS

Intr'o scrisoare particulară, unul dintre cei mai buni istorici maghiari de azi întreba pe autorul cărţii „Doi umanişti români în secolul XVI", dacă este în adevăr o necesitate a ştiinţei istorice, ca Nicolaus Olahus — pe românește: Niculae Valahul — să fie scos din seria umaniştilor unguri şi revendicat pentru aceea a umaniştilor români. Prin activitatea sa culturală, prin marea sa influenţă, prin preţioasele servicii aduse regelui, pe care l-a slujit, el aparţine firește Ungariei. Insă prin originea lui, prin sângele şi prin creerul său el aparţine — incontestabil — Românilor. Invăţatul secretar al Reginei Maria recunoştea Ungaria drept patria lui. Şi când în Bruxelles se apucă să scrie „Hungaria" şi „Atila" el nu va fi urmărit — lucrul e evident — decât să facă cunoscută în Occident ţara, căreia îşi închinase serviciile şi care era acum adevărata sa patrie. Că el nu şi-a uitat niciun moment originea şi neamul său românesc, se poate vedea atât din porecla Olahus, pe care o poartă cu mândrie atât el, cât şi familia lui, cât şi din scrisorile sale [1]), şi mai ales din documentul,

[1]) *Oláh Miklos-Levelezése*-Ipolyi Arnold. (M. H. H. Depl. XXV) pg. 311: „Memini ego patrem meum, qui erat ortus ex *sanguine Dracula* Voyvodae Valachiae..."

www.dacoromanica.ro

prin care el e ridicat la rangul de baron al Imperiului[1]), ca să nu mai vorbim de diversele pasagii din Hungaria, unde vorbeşte de strămunii săi.

Deşi ştirile, pe care le avem, atât dela N. Olahus cât şi dela alţii, despre originea sa, sânt destul de numeroase, totuşi această chestiune e încă departe de a fi elucidată. Şi poate că tocmai contrazicerea dintre aceste ştiri a făcut pe unii să se îndoiască de nobleţa Valahului, care a ajuns mitropolit la Strigoniu. Avem de a face cu o adevărată enigmă, din studiul căreia se vede cât de plină de lacune şi de incertitudine mai este încă, în multe părţi, istoria trecutului nostru, chiar a celuia care nu e prea îndepărtat. Nici eu nu mă pot mângăia cu gândul, că în rândurile de mai jos voiu izbuti s'o desleg, însă prin gruparea datelor, pe care le adun aci, voiu ajuta poate unui istoric de meserie, să se apropie de deslegarea ei.

Scriitorii, care ne furnizează date despre chestiunea ce ne interesează, se pot împărţi în trei categorii:

a) cei care se îndoesc de originea princiară a Olahilor şi care socotesc pe Nic. Olahus drept un mincinos;

b) cei care îl cred de origine dănulească şi *c)* cei care susţin că se trăgea din neamul Drăculeştilor.

---

[1]) Documentul e publicat în întregime: „De situ, moribus etc. Scytharum" de Nic. Rozenberg, împreună cu *Hungaria* ed. Kollar. V. pg. 229 sqq. vorbind de strămoşii şi de originea lui Olahus, diploma spune: „inter quas (gentes) Valachi, gentiles tui, minime postremas habent: ut quos ab ipsa rerum domina urbe Roma oriundos et in una illius opulentissima parte, cui nunc nomen est Transalpinae, ad arcendas finitimorum hostium in provincias Romanas incursiones, collocatos esse constat; *quae nunc quoque sua lingua Romania vocantur...* Qua tua ista gens praepollens fuit, multorum praestantissimorum genetrix; inter quos et Ioannes Hunyades, inclyti Regis Mathiae pater, et illius aetati proximi maiores tui enituisse feruntur". (v. pag. 237).

www.dacoromanica.ro

Din prima serie face parte F. Forgach, episcopul din Oradea, crescut la şcoală de Nic. Olahus. Veninosul episcop afirmă în al său Commentarius (ed. Horányi, p. 317) că Nicolae a fost „sordidissimo loco natus". Pe afirmaţiunile sale nu se poate însă pune mare preţ, după cum ne avertizează însuşi istoricul I. Mailath *(Gesch. der Ung. V, 110).* Intradevăr, oricine citeşte de altfel viguroasa şi eleganta scriere a episcopului ingrat, nu se poate reţine de a nu se gândi la Teopomp, acel „maledicentissimus scriptor" al Grecilor. Forgach gratifică cu epitete injurioase pe mai toţi eroii istoriei sale. La fel vorbeşte şi de Paul Bornemisza şi de Mihail Csáki al nostru. El e desaprobat de altfel şi de istoricii unguri.

Dar în originea princiară a lui Olahus nu crede nici Jezuitul Kazy, autorul acelui interesant „Brevis Commentarius". Citând strofa safică[1]) prin care Leodius celebra întoarcerea lui Olahus în Flandra, adaugă: „Sed adulatur ei natales regios".

Nu cunoaştem motivele credinţii sale, dar nu e exclus să fi fost influenţat de lectura operii lui Forgach.

Mailath, istoricul citat mai sus, pomenind de ilustrul nostru compatriot, spune pur şi simplu că era „ein Wallache", ceea ce ne lasă să bănuim, că nici el nu era convins de nobleţa originei lui Nicolaus. La aceste îndoeli sau afirmaţii nu putem răspunde decât cu vorbele lui Kollar: „Nobis summi viri potior est fides quam ejus aemulorum". (v. pag. 56 nota).

Din a doua categorie fac parte Nagy Ivan şi Wagner. Primul, în a sa *„Magyarország Családai"* afirmă (la pag. 213, p. II) că Manzilla, arhegetul familiei, e un

[1]) v. Kazy: *Brevis Commentarius* (1718 Tyrnaviae) pg. 74: *Regius sanguis* Nicolaus ille Noster Olahus rediise fertur Nunc Brabantinas avibus bonisque Sanus ad urbes.

www.dacoromanica.ro

Dănulesc, iar cel de al doilea în a sa „*Collectanea geneal. hist.*“ (pag. 90) ne spune: „Atque hujus Dan (predecesorul lui Ţepeş) ut ex ratione temporis confici potest, filius certe necessarius fuit Manzilla ab Argyes“. Ei se bazează, firește, chiar pe datele furnizate de însuşi Olahus în a sa Hungaria. Intradevăr, din pasagiul amintit (pag. 55 Kollar) din cuvintele „Mihne, propinqua nobis junctus sanguinis necessitudine, *utpote ex Danorum* gente“, cât şi din comentariul la scrisoarea, pe care spune c'a primit-o dela Petrus ab Argyes, vărul său, reiese indubitabil că Mânzilla, şi deci şi fiul său, Stoian, tatăl lui N. Olahus, erau din familia Dănuleştilor.

Totuşi alţi cercetători mai noi, între care pomenim în ordinea cronologică pe I. Karácsonyi şi I. Lupaş, susţin că el era din familia Drăculeştilor. Ultimul se bazează în primul rând pe scrisoarea însuşi a lui Olahus, din 7 Martie 1533; cel dintâi pe următoarele argumente[1]: *a)* Dacă Ştefan Olahus e nepot lui Mihnea[2]) (şi după Karacs, Mânzilla e frate cu Mihnea), el nu poate fi decât Drăculesc, căci Mihnea e fiul lui Vlad Ţepeş, care incontestabil făcea parte din familia Drăculeştilor; *b)* Matia Corvinul nu sprijină pe Dănuleşti. Dar ştim că el a propus lui Stoian să-l facă domn în Muntenia. Deci Stoian nu putea fi un Dănulesc.

Recunoaştem că primul argument invocat de cei doi istorici e foarte puternic în brutalitatea lui, care pare fără replică. Spune doar neted Olahus, că el îşi aduce aminte că tatăl său e născut din voevodul Drăculea[3]). Şi atunci, după observaţia lui Karácsonyi, autorul „Hungariei“ — sau conştient sau involuntar — a făcut o

[1]) v. Századok. 1910, p. 177 sqq.

[2]) Cred că Mihnea e văr cu Stoian şi deci unchiu lui N. Olahus.

[3]) Prin acest Drăculea cred că avem a înţelege pe Vlad Dracul, tatăl lui Ţepeş, şi nu pe Ţepeş, cum susţine K.

www.dacoromanica.ro

eroare când a afirmat că Mihnea e Dănulesc, şi tot astfel când lasă să se înţeleagă că Mânzilla era Dănulesc, căci după pasagiul din Hungaria, urmaşii acestuia au fugit sau au fost ucişi ori schilodiţi sub domnia unui Drăculesc. Şi aceasta n'ar fi singura eroare a lui N. Olahus. După stema domnilor munteni, alcătuită de I. Karácsonyi, acel Stanciul, pe care îl pomeneşte autorul „Ungariei" ca fiind frate cu Stoian Olahus, ar fi din familia Dănuleştilor, fiu al lui Basarab IV-lea Ţepeluş (1479—81). Deci, după K., el n'ar putea fi altul decât acel Danciu, amestecat în conspiraţia dela Sibiu, contra lui Mihnea, şi ucis de răzbunătorii acestuia în Sibiu, tot în ziua când şi domnitorul muntean căzu victimă fanatismului lui Iaxici. Nu ştiu, dacă ne e îngăduit să punem într'atât la îndoială datele lăsate de Nic. Olahus, despre familia sa. Dacă admitem ipoteza lui Karácsonyi, atunci urmează în chip firesc că nici fiii lui Stanciul (alias Danciul) nu mai sunt veri primari cu N. Olahus. Deci acesta ar face o nouă eroare, când spune că Petru de Argyes îi era văr.

Cât priveşte legătura de rudenie între Stoian şi Mihnea, ea e departe de a fi clarificată. K. admite că Stoian e nepot de frate lui Mihnea şi el se întemeiază pe textul scrisorii din 7 Martie 1533 către Schepper (v. Ipolyi Arnold, p. 311). Intradevăr la această dată Nicolae vorbind de voevodul muntean ucis la Sibiu, spune: „Myhne Voyvoda Transalpinus, patris mei, *si bene memini*, patruus..." deci când scrie acestea, autorul „Hungariei" nu ştie precis în ce grad se înrudeşte tatăl său cu Mihnea.

Dar în testamentul său, mitropolitul de Strigoniu, vorbind de acel inel de aur[1]) al lui Mihnea, pe care

[1]) v. *Történelmi tár* 1896, pg. 153. Textul dat de Merényi Lajos spune *aereum*, greşală, probabil în loc de *aureum*.

www.dacoromanica.ro

îl deţinea ca dar (poate dela Stoian, căruia îi va fi fost dat de însuşi voevodul, cu care-l ştim în bune relaţiuni la Sibiu) spune precis că Mihnea îi e „patruus", deci unchiu după tată, de unde ar reieşi că Mihnea era văr cu Stoian. E de admis că la 1564, când scrie testamentul, ştia mai bine ce rudă e cu Mihnea, de înrudirea cu care în 1533, când scrie lui Schepper şi în 1536, când scrie „Hungaria", vorbeşte vag. Ba în această lucrare nici nu precizează ce rudă îi e, ci spune pur şi simplu „propinqua nobis iunctus sanguinis necessitudine". De aci rezultă, deci, că genealogia stabilită de K., care face din Stoian un nepot al lui Mihnea, e greşită. Stoian e văr cu Mihnea, care îi e unchiu lui Nicolae Olahus.

Vorbind la rândul său de filiaţiunea ce leagă între ei pe diverşii membrii ai familiei Olăheştilor, Xenopol însă e de altă părere. El susţine (vol. IV, pag. 253, ed. II) că atât Petru din Argeş (Paisie), cât şi Radu dela Afumaţi erau fiii lui Radu voevod cel Mare [1]), deci din familia Drăculeştilor. Atunci, pentru a rămâne în concordanţă cu starea stabilită de N. Olahus, ar trebui să credem că acel Stanciu, prezentat ca părinte al lui Dan şi Petru (de Argeş), a fost domnitor, şi suit pe tron, şi-a schimbat numele de Stanciu în Radu.

Trebue să recunoaştem, că vinovat de toate aceste confuzii e arhiepiscopul de Strigoniu, care oscilează în datele, pe care ni le furnizează despre antenaţii săi. Intradevăr am văzut că el în scrisoarea din 1533, spune

---

[1]) Dacă Stanciu = Radu cel Mare, atunci Mânzilla = Vlad III Călugărul (1481—94), frate cu Vlad Ţepeş. Dar în cazul acesta ar fi admisibil ca Stoian (identificabil în această ipoteză cu Mircea, al doilea fiu al lui Vlad Călugărul) să nu fi ştiut că tatăl său a fost domnitor? Sau fiul său, Nicolae, să nu fi aflat despre acest lucru?

www.dacoromanica.ro

că tatăl său face parte din familia Drăculeştilor. In „Hungaria" (scrisă în 1536—7) îl prezintă ca urmaş al Dănuleştilor. Şi (ceea ce e mai curios) în diploma, prin care e ridicat la rangul de baron (în 1548) şi care, cel puţin în partea unde ne vorbeşte de originea familiei sale, va fi fost — evident — inspirată de datele furnizate de viitorul mitropolit, ni se spun următoarele: „Itaque cum Serenissimi Matthiae Regis tempestate saevitia et tyrannide Dragulae Voyvodae, tunc temporis Transalpinae principis, *consanguinei scilicet sui*, patria excessisset; neque suorum popularium, reditum ejus certatim efflagitantium, favore..." [1]).

De aci reţinem două lucruri esenţiale: *a)* că în 1548, adică cu 12 ani după ce scrisese „Hungaria", revine iar la convingerea că tată-său se trăgea din Drăculeşti şi *b)* că reintoarcerea ca domnitor în Muntenia a lui Stoian, era reclamată de „poporul" muntean [2]).

Despre această din urmă aserţiune nu putem avea niciun document. Cât despre prima, cred că era datorită unei ample documentări. Şi ea pledează iar în favoarea acelora, care cred că în definitiv Olăheştii se trăgeau din familia Drăculeştilor. Din acest pasagiu mai reiese că Stoian a fugit din Muntenia, când era pe tron un Drăculesc, un „consanguineus". Atunci ar urma că întreg pasagiul din Hungaria, (ed. Kollar, p. 55—6) de unde ar rezulta că el se trage din Dănuleşti, trebue infirmat. Am putea presupune că acum

[1]) v. Nic. de Rozenberg, op cit., pag. 231.

[2]) v. Conduratu „Relaţiunile Ţării Româneşti şi Moldovei cu Ungaria", pg. 146, unde e vorba de tratatul încheiat în 1452 între Turci şi Unguri: „şi dacă însuşi acest Ladislau (Regele Ungariei), în timpul astei păci s'ar întâmpla să moară, nicio parte (nici Turci, nici Unguri) să nu aibă facultatea să pue domn în Ţara Muntenească *decât pe acela, pe care însăşi Ţara îl va fi ales*".

www.dacoromanica.ro

Nic. Olahus, fiind mai bine informat, va fi abandonat convingerea, că s'ar fi tras din Dănuleşti.

E cu putinţă ca în 1536, când scria „Hungaria" departe de ţara lui, tocmai în Belgia, Nic. Olahus să nu fi avut o idee limpede despre spiţele de înrudire, care îl legau cu una sau cu cealaltă din cele două familii domnitoare. Era şi firesc. El se născuse în Sibiu şi plecase de copil de acasă. Se putea deci să fi uitat genealogia exactă a familiei sale. Mai târziu însă se va fi documentat mai bine.

Natural că aceste consideraţii nu explică în deajuns curioasa lui oscilare în această privinţă, când spre o părere, când spre alta. Oricum, din cele expuse până acum, originea lui rămâne enigmatică. Şi această enigmă nu se poate deslega — cred — decât în două chipuri: Sau păstrăm ca bune toate datele sale şi atunci, pentru a le pune în concordanţă, ar trebui să admitem o încuscrire între anumiţi membri ai celor două familii domnitoare [1]) sau socotim ca greşită ştirea, prin care el se pune în legătură cu Dănuleştii, şi atunci ar rămâne numai dificultatea, pe care ne-o oferă pasagiul, în care ne spune că Mihnea e un Dănulesc, dificultate care s'ar putea înlătura doar prin o emendaţie în text, cam îndrăzneaţă, dar absolut necesară. Intradevăr în loc de „*Mihne,...* utpote ex Danorum natus gente" s'ar putea citi „ex Dragularum gente". Până la alte dovezi mai concludente cred însă că trebue să ne oprim la probabilitatea, care are cei mai mulţi sorţi de a se confirma, că anume Olahus e din familia Drăculeştilor, măcar că împotriva acestei păreri s'ar putea aduce între altele şi argumentul indicat de Karácsonyi, că adică ar fi foarte greu de explicat în această fa-

[1]) E adevărat că şi în acest caz ar subsista dificultăţi din pasagiul cu Mihnea prezentat ca Dănulesc.

www.dacoromanica.ro

milie prezența numelui Dan, pe care știm că îl poartă, fratele lui Petru de Argeș, fiul lui Stanciu și văr cu Nicolae Olahus[1]).

Iată o serie întreagă de nedumeriri, pe care le va lămuri poate pe deplin numai viitorul, aducându-ne o mai amplă recoltă de documente privitoare la viața acelui Român, care a avut un rol așa de mare în istoria culturală a Ungariei.

Inainte de a ne ocupa mai pe larg de membrii acestei vestite familii, să ne oprim însă puțin asupra altei date din „Hungaria", pe care Karácsonyi o socoate nu numai o eroare, ci o lăudăroșie datorită „grandilocvenței" lui Nicolae Olahus.

E vorba de încuscrirea lui Mânzilă cu familia Huniazilor. Intradevăr secretarul Reginei Maria afirma, că arhegetul neamului său ținea în căsătorie pe Marina, sora marelui erou, Ioan Huniade. Cercetătorul dela Oradea susține, că acest lucru nu corăspunde adevărului, pentrucă după calculele probabile făcute de el, care e un investigator sagace al acelei „ratio temporis" (pe care se sprijinea și Wagner în *Collectanea* lui (v. pasag. citat mai sus) ca să dovedească că Manzilla e nepotul lui Mircea cel Mare), Manzilla nu s'a putut naște decât aproximativ pe la 1445, și deci e imposibil de admis ca Huniade, care moare la 1456, în vârstă de 68 ani, să fi avut pe la 65, când Manzilla era apt pentru însurătoare, o soră de măritat. Argumentul pare destul de solid, dar nu e iresistibil. Iată pentru ce: Karácsonyi face o greșală, când își închipue că Stoian, fiul lui Manzilla, se va fi născut pe la 1470.

[1]) Totuși numele de Vlad se găsește și la Drăculești și la Dănulești, sub forma de Vladislav. Apoi numele de Radu e comun la ambele familii, care nu mergeau cu exclusivismul lor chiar și până la numele diferiților lor membri.

www.dacoromanica.ro

Intradevăr în scrisorile, prin care diferiţi ocrotitori ai lui Matei Olahus, fiul lui Stoian, intervin la regele Ludovic al Ungariei să-l numească în 1520 pe ocrotitul lor ca judex regius în Orăştie, toţi afirmă că Stephanus (Stoian) e „senio confectus"[1]), adică gârbovit de bătrâneţe. Deci tatăl lui Olahus se va fi născut cel mai târziu pe la 1450, dacă nu chiar mai de vreme. Prin urmare Manzilla, tatăl său, se va fi putut naşte, nu pe la 1445, cum afirmă Karácsonyi, ci chiar pe la 1410 sau 15, mai ales când ne gândim, că a mai avut şi alţi fii afară de cei doi fii, Stoian şi Stanciul, (v. Hung., Kollar p. 56), şi nu e de loc sigur, că unul din aceştia a fost *primogenitus.* Apoi de unde teoria că un om face copii numai la 20 sau 22 de ani? Nu poate face şi la 45 şi la 50 de ani? Va fi avut Wagner un motiv (cronologic, cel puţin), când face din Manzilla un fiu al lui Dan, fratele lui Mircea cel Mare (1387 —1418).

Cât despre legăturile de încuscrire între Huniazi şi Drăculeşti, lucrul nu trebue să ne mire. Pe o soră a lui Matia Corvinul o ţine Vlad[2]) Ţepeş.

Să ne ocupăm acum pe rând de fiecare membru al familiei Olahilor, începând cu Manzilla. Acesta, după părerea lui Karácsonyi, ar fi frate[3]) cu Mihnea şi fiu al lui Ţepeş. Dar filiaţiunea aceasta nu se poate susţine pentrucă: *a)* din toate documentele reiese, că Stoian a fugit din Muntenia, în timpul lui Ţepeş; ar rezulta deci, că Stoian ar fi fugit chiar în timpul domniei tatălui său, lucru cam greu de admis; *b)* dacă Manzilla e frate cu Mihnea, care moare în 1510, cum ar fi

[1]) v. Amlacher: *Arch. des Vereins f. Sieb. Landeskunde,* XVI, Band. an. 1880, pag. 260—1.

[2]) Bonfinius. (Ed. Lipsca 1771, pag. 544).

[3]) v. articolul citat.

www.dacoromanica.ro

putut el avea un fiu, care după socoteala de mai sus avea un fecior — pe Stoian — care pe la 1520 avea cam şaptezeci de ani? Stoian va fi fugit — în vârstă de vreo 15 ani (paene puero) — în timpul primei domnii a lui Ţepeş (1457—62). Era născut deci pe la 1450, iar tatăl său între 1410—20.

Deci pe la 1430—35, când Mânzilla era apt pentru căsătorie, Ioan Huniade va fi putut încă avea o soră de măritat.

Dacă susţinem — cum şi sântem îndreptăţiţi — că Mânzilla e un Drăculesc, atunci el va fi fost mai degrabă frate cu Vlad Ţepeş. Astfel Stoian ar fi fost doar nepotul acestuia, iar Mânzilla, nu fiu, ci frate al lui Ţepeş. Şi atunci am înţelege, de ce Drăculeştii erau sprijiniţi de Matia Corvinul. Ţepeş avea doar ca soţie pe o soră a lui Matia, iar Mânzilla pe Marina, mătuşa marelui Rege. Tocmai acest lucru mă face să cred, că Mânzilla era mai vârstnic decât Ţepeş.

In diploma, prin care Nicolae Olahus e ridicat la rangul de nobil, se spune că tatăl său, Stoian, a fugit în timpul unui domnitor, care îi era *consanguineus*. Acest *consanguineus* era deci unchiul său, Ţepeş. Astfel Stoian şi Matia Corvinul erau veri primari. In cazul acesta s'ar părea că nu e datorită tocmai grandilocvenţei afirmaţia lui Nicolae că e înrudit cu Huniazii.

Despre Mânzilla — nume foarte curios de altfel[1]) — nu ştim nimic precis. Dacă admitem, că e fiul lui Vlad Dracul, el ar putea fi acel Mircea, fiu natural al lui Vlad Dracul şi frate cu Vlad Ţepeş şi cu Radu cel Frumos, după cum se spune în documentul citat de Xenopol (ed. II, vol. IV, pag. 189. v. nota). Simplă ipoteză. Altfel pentru care motiv ar fi propus Matia

[1]) Nu va fi un nume de copil nelegitim? Şi Vlad Dracul a avut un asemenea fiu, dacă nu mai mulţi.

www.dacoromanica.ro

Corvinul lui Stoian să-l pue în tronul Munteniei, dacă el n'ar fi fost „os de domn"?[1]) Iată câteva nedumeriri, pe care poate le va deslega viitorul.

Al doilea membru mai cunoscut din această familie e Stoian, alias Ştefan Olahus, care — paene puero — a trecut în Ardeal în timpul lui Ţepeş. Pricina acestei fugi ne-o închipuim uşor. Ca pretendent posibil la tron, pentru a fi scăpat de urmărirea duşmanilor săi, va fi fost îndemnat să meargă în Ardeal. Sau poate a trecut împreună cu alţi membri din familia sa[2]), care ar fi fost mai direct amestecaţi în aceste lupte pentru tron. El s'a stabilit la Sibiu, reşedinţa de predilecţie a fugarilor munteni. Aci dobândeşte o casă şi întemeiază o familie. Nu e exclus să fi primit vreo dotaţie din partea vărului său Matia Corvinul, pe care ştim că l-a slujit ca ostaş. Odată — de sigur în anul, când Matia se însoară cu Caterina, fiica regelui Boemiei — îl întâlnim prin ţara săcuiască, trimes să strângă nişte vite, pe care locuitorii erau obligaţi să le dea casei regale, cu ocazia căsătoriei suveranului. Ştim că cu acest prilej a avut conflict cu Secuii şi era cât p'aci s'o păţească. (v. Hunfalvy: *Az Oláhok Története.* II, 276). O ştire

[1]) Mircea, fiul cel mare al lui Vlad Dracul, a fost ucis de Huniade odată cu părintele său. Dar de un Mircea, fiu al lui V. Dr. şi eventual candidat la tron, după pieirea lui Ţepeş, vorbeşte totuşi Xenopol, care se întreabă (l. c.) de ce Matia Corvin nu-l pune pe tronul Munteniei. Eu cred că acest Mircea e identic cu Vlad Călugărul. Aşa că nedumerirea lui pare fără temei.

[2]) Dacă, Vlad Călugărul = Mânzilla, care îi e tată, nu va fi fugit el în Ardeal odată cu acesta? Vlad Călugărul petrece mult timp prin Braşov şi Sibiu. El e acel pretendent din Ardeal, de care se plânge atât Ţepeluş (v. Xenopol, IV, pag. 189 ed. II) cât şi Vlad Ţepeş, care îl numeşte cu dispreţ „sacerdos Wallachorum qui se nominat filium". Dispreţul acesta se explică numai prin faptul că Vlad Călugărul, va fi fost un fiu nelegitim.

www.dacoromanica.ro

foarte interesantă e aceea, care ne spune că Regele ungar voia să-l impună domn în Muntenia, dar că el — nefiind ambiţios — a refuzat această onoare. Cele două documente, de o preciziune, care ne interzice să ne îndoim de veracitatea lor, se află în *Hungaria* (p. 56) şi în epistola lui Nic. Olahus din 7 Martie 1533. Ba se citează şi numele martorilor, care au fost de faţă, când regele i-a propus să-l facă domnitor în Muntenia[1]). Mai îndoioasă e ştirea din diploma prin care Nic. Olahus e numit baron, ştire în care ni se spune că Stoian a fost reclamat de „populares" din ţara sa de naştere. Putem oare pune acest eveniment în legătură cu dispoziţia tratatului dintre Unguri şi Turci, conform căruia se stabilea, că domnul va fi ales prin consimţământul ţării[2])? Sau putem presupune că Matia ar fi intervenit în Muntenia prin oamenii săi, ca să creieze o fracţiune de partizani ai aceluia, din care el vrea să facă un candidat la tronul muntean? Şi când să fi avut loc această propunere? Intre cele două domnii ale lui Ţepeş sau după moartea acestuia? Ipoteza din urmă pare mai probabilă.

[1]) v. Ipolyi Arnold, op. cit. 1 c. 311 „Audivit etiam aliquando, si bene recordor, Thomas Nadasdy a Ioanne Bornemissa ac Ambrosio Sarkan, Comitibus în Hungaria a quo si tecum aliquando constituetur, interrogare poteris", iar în „Hungaria" p. 56, cetim: „qui (Mathias Rex), ut ab ipsomet patre et Ioanne Bornemissa, mortuo regis Mathiae consiliario qui cum patre, una sub rege militabant, postea audivi, decreverunt eum saepenumero ad regnum cum exercitu reducere... sed pater meus maluit vitam agere privatam quam in tyrannide et imperio, mille periculis subiecto (sic!), instar maiorum suorum interfici". Care era exemplul aşa de crunt, la care se va fi gândit Stoian? Care erau acei *maiores* sui? De bună seamă Vlad Dracul, ucis de Ioan Huniade, Mircea, fiul lui Vlad, ucis de acelaş, apoi mai recent uciderea lui Vlad Ţepeş, a unchiului său, ca să nu mai vorbim de alţi domnitori, care între timp pieriseră în Muntenia de moarte violentă.

[2]) v. Conduratu p. 146.

www.dacoromanica.ro

Fapt e că el nu s'a clintit din Ardeal şi a preferat o vieaţă mai sigură de particular decât una mai strălucită de domnitor expus la atâtea riscuri. In Sibiu şi-a luat de soţie (când?) pe acea Barbara, care cu numele ei de familie e numită în unele părţi Hunzar (Hungaria), alte dăţi Hussar (v. scrisoarea lui Olahus), şi care mai purta ca nume de familie şi pe acela de Császár. Fost-a Barbara o româncă sau o unguroaică? Lucrul e greu de rezolvat. Dacă ne referim la numele de Hunzar, el ar putea fi transcripţia în latineşte a unui nume Hânsar, care ar putea fi românesc. Deoarece însă forma Hussar e mai des întâlnită, şi deoarece numele de Császár e răspândit la familia ei, e mai probabil să fi fost o unguroaică, aşa că înclinăm să dăm dreptate lui Ödön Noskay [1]).

Stoian era unul din ofiţerii lui Matia şi va fi luat parte la multe din numeroasele lupte, pe care regele ungar le ducea împotriva neamului său [2]). Pentru meritele lui, pentru fidelitatea faţă de rege, graţie firească şi legăturii de rudenie ce-l unea cu acesta, el căpătă la 1504 şi judicatura regală din Orăştie, cu toată opoziţia Saşilor din localitate [3]). Primul act, în care îl vedem figurând cu această calitate, e din 8 Iulie 1505, dela Mediaş, unde se vorbeşte de *Steffanus Olach de Saswaros*, jud. reg." [4]).

Din documentele privitoare la istoria Orăştiei reiese că Stoian (Stefanus) nu era nici aşa de blând [5]), nici

[1]) v. Hungaria, p. 56 şi Nic. de Rozenberg, op. cit., p. 229.

[2]) Hung. 56 „...qui cum patre una sub rege militabant".

[3]) Care mai târziu s'au împăcat cu noul lor *judex*. v. Hunvalvy: T. II, p. 276, s. 99 şi notele.

[4]) v. Amlacher: Arch. des V. f. Sieb. Landeskunde, *Urkundenbuch der Stadt Broos*, pag. 71, cit. din *Hunfalvy*, op. cit. II, nota 346), XV (1880), p. 243.

[5]) v. Lupaş. *Doi umanişti români* (An. Acad.), p. 2.

www.dacoromanica.ro

aşa de iubitor de pace[1]), cum îl prezintă unul din biografii săi. Dintr'un act[2]) din 17 Dec. 1506, se vede că nobilul Stephan Olah, împreună cu alţii, e chemat la instanţa de judecată din Alba-Iulia ca acuzat într'un proces de turburare de posesie, reclamat fiind de Beatrix Frangepani, văduva lui Ioan Corvinus[3]). Intr'un act din 1507, Februarie, Stoian e pomenit ca ducând oraşului Sibiu o sumă de 200 de florini[4]).

Mai interesant e un document[5]) din 1514 Mai 12, datat în Sebeşul Săsesc, prin care document Ioan Zápolya, voevodul Ardealului, însărcinează Sfatul din Sibiu să cerceteze plângerea Barbarei Zarka, al cărei fiu Blasius, ar fi fost omorât de Ştefan Olah, judecătorul din Orăştie.

Păcat că nu avem alte documente, care să ne vorbească de acest caz, ca să putem vedea întru cât era întemeiată această acuzaţie. Totuşi diploma de nobleţă a fiului său spune despre Ştefan că: „vixisse tamen eum et in Transylvania cum dignitate, quemadmodum virtus eius merebatur, ita gestis magistratibus et vivens in magna omnium fuisse dicitur admiratione et decedens perpetuum sui desiderium reliquisse".

E probabil că unul din oamenii lui Stoian, într'o încăerare, va fi ucis pe fiul văduvei sus numite. Căci îl vedem funcţionând mai departe ca jude regesc până la 1520. Prin trei scrisori din acest an (v. doc. cu Nr. 113 114 şi 115 din Amlacher) Regele Ludovic,

[1]) Nic. de Rozenberg. Diploma pag. 229 „virum *singulari moderatione animi* et prudentia praeditum".

[2]) v. Amlacher, op. cit., p. 247.

[3]) Cu acest Corvinus va fi fost poate chiar rudă St. Olahus.

[4]) Suma era probabil un fel de dare, pe care Orăştia o plătea „Universităţii Săseşti".

[5]) v. Amlacher, p. 254.

www.dacoromanica.ro

Ioan Zápolya şi episcopul George din Fünfkirchen (Pécs) recomandă ca jude în locul lui Ştefan, care ar fi „senio confectus", pe Matei, fiul său mai mic. In ultima din aceste scrisori e vorba şi de *Magister Nicolaus* (Olahus), secretarul episcopului, fiul mai mare al lui Ştefan Olahus, care roagă şi el Sfatul din Sibiu, să întărească în locul bătrânului ca judecător pe fiul acestuia. Aceste scrisori dovedesc că judicatura din Orăştie nu era ereditară în familia lui Olahus; deci afirmaţia din Hungaria (v. p. 67; „cujus praefectura, nobis haereditaria, Mathaeus Olahus, frater, fungitur") nu e exactă, afară numai dacă nu admitem, că Nicolae era îndreptăţit să spună acest lucru, bazându-se pe faptul că ea fusese ocupată pe rând de tatăl său, iar apoi de fratele său. La urma urmei nu e exclus, ca în timpul când Zápolya a ajuns rege al Ungariei, să fi acordat acest privilegiu lui Matei, care fusese un partizan al lui Zápolya în luptele acestuia contra lui Ferdinand. Decât împotriva acestei aserţiuni s'ar putea face obiecţia întemeiată, că fiul lui Matei nu mai e judecător la Orăştie.

Ştefan Olahus a murit bătrân, „senio confectus". Când? Testamentul lui e din 1522[1]). Cât va mai fi trăit[2]) după această dată, nu putem şti. Din testament reiese, că bătrânul mai poseda o casă la Turda, unde nu e exclus să fi fost inspector al salinelor, slujbă pe care o are mai târziu şi fiul său Matei. Dacă condiţiunile testamentului au fost respectate, el a fost îngropat în biserica Sf. Nicolae din Orăştie.

Cel mai vestit membru al acestei familii a fost Nicolae, mitropolitul de Strigoniu.

[1]) v. *Egyháztörténelmi Emlékek I*, 1520—29, pag. 55—56.

[2]) Ca o curiozitate revelăm că în doc. 135 din colecţia *Amlacher*, datat din 1546 se mai pomeneşte ca martor un oarecare Stefanus Olach, însurat cu Elena Farkas. Va fi fost o rudă cu tatăl lui Nicolae Olahus?

www.dacoromanica.ro

Un punct care merită să fie explicat îndeosebi, e religia catolică a lui Nicolae Olahus. Va fi avut el această religie dela tatăl său, Stoian? Probabil că nu. Catolicismul îl va fi datorit mai de grabă influenței mamei sale, Barbara probabil, unguroaică, și apoi școalei: atât celeia dela Sibiu, cât mai ales școalei capitulare dela Oradea. De altfel trecerea aceasta se poate explica chiar și fără intervenția mamei sale. In familia lui, Țepeș — silit de Corvin — trecuse la catolicism. Catolic era și Mihnea cel Rău. Când ne gândim la presiunea pe care Matei Corvinul o exercita asupra lui Țepeș ca să-l facă să treacă la catolicism, ne închipuim că tânărul Nicolae, dacă nu devenea catolic, nu putea să ajungă la nici unul din rangurile înalte, pe care le-a ocupat mai târziu. Și apoi e de crezut — toată vieața sa ulterioară o dovedește — că viitorul mitropolit „marele restaurator al catolicismului în Ungaria" — iubea profund legea, de care ținea maică-sa, și pe care nu e exclus s'o fi îmbrățișat — poate la căsătoria sa cu Barbara — chiar Stoian Olahus. Aceste treceri la catolicism, în vremea aceea când religia se confunda aproape cu naționalitatea, dacă erau folositoare personal noilor adepți ai catolicismului, erau primejdioase pentrucă, după renegarea religiei părintești, acești proaspeți catolici, ajungeau pe nesimțite să-și uite și de neamul lor și să treacă cu totul în tabăra stăpânilor unguri.

Dar Nic. Olahus nu și-a uitat niciodată originea sa românească, ba — după cum am văzut din diplomă — chiar era mândru de ea. Și apoi poziția lui de slujitor al unei Curți catolice era mai ușoară, cu mult decât, de pildă, a acelor domni care, după ce au trecut la catolicism, vin să domnească în Țara Munteniei, cu ortodoxia ei așa de tenace, care socotea pe papistași egali cu păgânii.

www.dacoromanica.ro

Se va întreba unul şi altul dacă în inima lui Nic. Olahus mai vibrau sentimente româneşti. Intrebarea este chiar deplasată pentru acele vremuri. Dacă în diploma lui se insistă asupra originei sale româneşti, apoi aceasta se datora de bunăseamă şi faptului, că mitropolitul voia să accentueze originea sa princiară. Românii ca atare îl interesează mai puţin, deşi nu uită în „Hungaria" lui să vorbească de originea lor romană.

Pe el îl interesează patria sa, care era Ungaria şi acele moşii, pe care le stăpânea, primite fie din moşteniri, fie din daruri regale, şi pe care duşmanul său Valentin Török i le răpise în timpul certei dintre Zápolya şi Ferdinand, când Nic. Olahus stătea ca secretar în Flandra. Pentru aceste moşii poartă el o întinsă corespondenţă cu provizorul său din Cegled, pe care-l îndeamnă mereu să facă tot posibilul spre a reintra în posesiunea moşiilor. Acestea erau patria lui Olahus.

De Munteni nu vorbeşte decât cu dispreţ şi cu necaz aproape retrospectiv. Poate că felul acesta de a judeca ţara sa de origine va fi datorit mediului în care a trăit, şi mai ales tatălui său, Stoian, care nu va fi uitat că a fost nevoit să fugă în ţară străină spre a-şi face rosturi nouă de vieaţă. De altfel manifestări de patriotism în acea vreme, în sensul în care le înţelegem noi azi, nici nu erau obişnuite. Interesele fundamentale, — în sfera cărora şi în jurul cărora se grupează toate celelalte — sunt interesele câtorva case domnitoare, în conflict una cu alta, indiferent de naţionalitatea supuşilor, pe care-i conduc. Iată de ce nici nu avem să pretindem dela Nicolae Olahus să se intereseze de Valahii săi, într'o vreme când acest sentiment naţional nu era destul de pronunţat.

Oare Erasmus n'a fugit din patria lui, în care cu toate insistenţele nu a voit să se întoarcă niciodată, şi

www.dacoromanica.ro

pe care se pare c'o detesta sincer? In această privinţă cel puţin se deosebeşte de Nic. Olahus, care dorea mereu să se întoarcă în „patria sa" Ungaria. Dar ceea ce l-ar fi îndemnat să părăsească pe Belgieni, pe care nu prea-i iubea, a fost de bună seamă şi conştiinţa că în Bruxelles va lâncezi perpetuu ca secretar al Reginei, pe când pe el, care era totuşi un ambiţios, în Ungaria îl aştepta o carieră, un viitor mai strălucit. Dar pentru a-şi făuri acest viitor, Olahus trebuia să fie şi el de faţă în Ungaria, în mijlocul evenimentelor, căci cu mult înaintea lui Goethe se va fi convins şi el că „die Gegenwart ist eine mächtige Göttin".

Dar nu mai insist asupra portretului moral al lui N. Olahus, portret pe care l-a făcut undeva B. Kollányi (v. l. c.) în culori — e adevărat — destul de documentate. Din întreaga sa vieaţă, cât şi din manifestările de admiraţie ale contemporanilor — minus invidioşii de felul episcopului Forgach — reiese că el a ştiut să fie un mare senior în toată puterea cuvântului şi un adevărat magnat al spiritului.

Fie-ne îngăduit aici să insistăm puţin numai asupra unei laturi a firii sale. El a fost un om religios, chiar profund religios. Iată o trăsătură, care n'are să ne mire în această familie a Drăculeştilor, în care extremele se ating[1]). Pe de o parte avem specimene de felul lui Ţepeş şi Mihnea, pe de altă parte domnitori profund religioşi ca Vlad Călugărul, Radu cel Mare, Radu Călugărul; Petru Paisie, a fost şi el călugăr. Nu ne-ar mira deci că Nic. Olahus, care a ajuns restauratorul Catolicismului în Ungaria, sau „salvator al bisericei catolice", cum îl numeşte Istoria ecclesiastică maghiară, să fi fost

[1]) *Vlad Ţepeş* de I. Bogdan, pg. XII şi 55, „copiii acestui domn au prezentat diverse siptome de degenerare: unul de mania religioasă, altul de mania cruzimei".

www.dacoromanica.ro

un nepot al acelui Vlad Călugărul, frate natural cu Vlad Ţepeş.

Nic. Olahus moare în 17 Ian. 1568 la Tyrnavia. Prin moartea sa familia Olah se stinge în parte bărbătească, deoarece, cum vom vedea mai jos, dintre cei doi urmaşi bărbăteşti ai fratelui său Matei, unul Mihaly, moare de copil, iar celalalt, Toma, moare în 1559 lăsând numai o fată, Lucrezzia.

Matei, al doilea fiu al lui Ştefan, se va fi născut la Sibiu. Despre copilăria şi educaţia lui nu avem nicio ştire. Dar carte va fi învăţat şi el la Sibiu şi apoi, poate, la Oradia, ca şi fratele său. Oricum el nu e un cărturar. Prima pomenire despre el o aflăm în acele documente prin care e recomandat la judicatura Orăştiei, pe care a obţinut-o chiar în 1520. Intr'o sentinţă din 1532, 17 Aprilie, dată de Zapolya în Deva, se pomeneşte de „circumspecti *Mathei Olahi,* judicis nostri regii". Din alte părţi deducem că va fi fost inspector al salinelor. El a făcut politica lui Zapolya, spre deosebire de fratele său care a slujit cu credinţă toată vieaţa interesele lui Ferdinand. Aceasta nu i-a împiedecat să fie buni fraţi. Cel puţin Nicolae îi poartă afecţiune şi se interesează mereu de soarta lui.

Moartea lui — nu ştim pe baza cărui document — e pusă la 1536.[1]) Această moarte a fost cântată de multe celebrităţi ale Apusului,[2]) prieteni cu Nicolae, pe care voiau să-l consoleze pentru pierderea iubitului său frate.

[1]) Kazy: *Brevis comm.*, o pune în 1536 v. p. 52 (ed. 1718).

[2]) „Ut suum affectum in fratrem superstitem demonstrarent, adornaverunt epitaphia Matthaei, viri suae aetatis clarissimi: Franciscus Craneveldius, Juris utriusque doctor; Petrus Nannius, Ferd. Regi et Mariae Reginae a Consiliis; Adrianus Viellius, Nicolaus Grudius, Laurentius Selirius, Hembertus, Daniel Mauchius, Adolphus Briardus, Iacobus Danus, Franciscus a Burgundia, Levinus Panagathus, Crucius Enomius, Corn. Graphaeus, Scribonius". Ibid. p. 52.

www.dacoromanica.ro

Matei moare de tânăr. Poate că la 1536,[1]) nu va fi avut nici 40 de ani. Şi în familia lui se vede că mai toţi mor de tineri.

Matei lasă trei copii: doi băieţi, Toma şi Mihai, şi o fată, Anna. Primul ia în căsătorie pe Bakich Margit, tot o unguroaică, şi moare în 1559, 15 Iunie.[2]) El e îngropat în biserica S-tul Martin din Pojon.[3]) Mihaly[4]) moare de timpuriu, fără urmaşi. Anna ia în căsătorie pe Büdy Mihaly şi se pare că urmaşi din această căsătorie mai trăiesc şi azi.[5])

Din alianţa sa cu Margit Bakich, Toma are o fiică, Lucrezzia, care ca fată îşi pătrează numele de Olah.[6]) In 1554 ea se căsătoreşte cu Ioan Liszti. Din această căsătorie rezultă patru copii:[7]) Ioan şi Ştefan, Sofia şi Agnes. Aceasta se mărită cu Szunyogh Janos, iar fata ei, Anna Maria, intră prin alianţă în familia Majthenyi, care trăeşte şi până azi.

Din cele de mai sus, reiese că în 1568, când se stinge mitropolitul de Strigoniu, în familia Olah nu mai trăieşte niciun urmaş de spiţă bărbătească. Nicolae n'a avut copii, căci a fost cleric, iar descendenţii fratelui său, Matei, se prăpădesc toţi în vârstă tânără. Mai trainică a fost descendenţa de partea femeească. Ursula Olah,

[1]) Nagy Ivan în Magyarország Családai, vol. II, p. 214, dă 1536, 4 Iunie, ca dată a morţii lui Matei. De unde va fi luat această dată, nu ştiu. Poate din *Kazy*.

[2]) v. loc. supra. cit.

[3]) v. testamentul lui Nic. Olahus în „Történelmi Tár", an. 1896, pag. 149.

[4]) In 1564, când Olah (Nic.) îşi face testamentul, Mihail mai trăia, căci unchiul său, mitropolitul, il lasă coherede asupra casei sale din Viena.

[5]) v. Nagy Ivan, loc. cit.

[6]) v. Történelmi Tár, a. 1896, Test. lui Olahus (Nic.) pag. 156.

[7]) Anul morţii sale nu se păstrează. Liszti are un fiu, Ioan (v. Test. lui Olah, loc. citat pag. 139) rezultat din altă căsătorie, probabil, căci in testament e pomenit doar ca fiul lui, Ioannes Lisztius, secretarul, care mai târziu, în văduvie, ajunge episcop.

www.dacoromanica.ro

care vine ca vârstă după Matei, se mărită întâi cu Cristof Császár, care va fi fost probabil tot din familia sa; mama ei, Barbara, e tot din familia Császár. Din această căsătorie ea are un fecior, numit Nicolae, ca şi unchiul său, şi acestui Nicolae (Olah-Császár), mitropolitul de Strigoniu îi lasă în testamentul său mai multe lucruri (v. test. pag. 139, 155 etc.). Acest Nicolae Olah Császár e căsătorit cu Anna Zluny, care şi ea e pomenită de mai multe ori ca moştenitoare prin testament. Din această familie rezultă, (v. Karaczonyi, l. c.), şi vestita familie a Esterhazilor.[1])

Ursula se mărită a doua oară cu Bona György, care moare la 1559, 3 Septemvrie, lăsând un fiu, Gheorghe, care moare de copil.

Sora cea mai mică a lui Nic. Olahus, Ileana e pomenită în testament mereu singură (v. pag. 139, 154, 156, 157, din Történelmi Tár, 1896) ceea ce înseamnă — poate — că la 1564, când se face testamestul, ea rămâne văduvă după Oloz (alias Olasz) Miklos.

Aceştia sunt membrii din familia Olăheştilor, despre care ne dau ştiri documentele pe care le-am consultat. Vom încheia lista amintind şi pe acel György Bidi, pomenit de două ori în testamentul mitropolitului (v. op. cit., pag. 145 „affini adolescenti" şi 155) care nu va fi fost altul decât fiul Anei Olah şi al lui M. Büdy.

Deci în interval de mai puţin de un veac (a doua jumătate a sec. al XV-lea, când Stoian se refugiază în Ardeal şi până în a doua jumătate a sec. al XVI-lea), se sting toţi urmaşii de spiţă bărbătească din familia Olăheştilor. Sângele familiei acesteia va fi trăit mai departe în urmaşii de partea femeească, şi anume în acei descendenţi din familia Büdy, Majthényi şi cei ieşiţi din căsătoria lui Nicolae Oláh-Császár cu Ana

[1]) v. Nagy Ivan, op. cit., col. 3, pag. 106.

www.dacoromanica.ro

Zlunyi, care sunt înrudiți cu Esterhazii. Cât despre Ileana Olah, sora mitropolitului, se pare că ea nu a lăsat urmași.

E adevărat că Stoian Olahus a mai fost căsătorit odată, după moartea primei sale soții, Barbara, cu o oarecare Jodgici (v. Karácsonyi, p. 179). Din această căsătorie, făcută la bătrânețe, — Stoian va fi avut între 50—60 de ani — e probabil că n'au rezultat copii. Altfel mitropolitul, în testamentul său, ar fi pomenit și de ei.

Spre a completa tabloul, trebue să ne ocupăm și de ramura colaterală, care rămâne în Muntenia și e amestecată în luptele pentru tron. Am văzut că Nicolae Olahus afirmă că bunicul său Manzilla, „între alți fii" a avut și pe Stanciu (în original „Stantzul"). Pe acest Stanciu, Karácsonyi prin emendația lui îl identifică cu Danciu, care ar fi fost ucis la Sibiu, cu ocazia asasinării lui Mihnea-Vodă. Dar pe acest Danciu, Karácsonyi îl face un Dănulesc, socotindu-l fiu al lui Basarab IV-lea, Țepeluș. Bazat pe această lecțiune, K. susține că Danciu nu poate fi un Drăculesc, întru cât acest nume nu se întrebuințează în familia Drăculeștilor. Argumentul nu e valabil, căci, de pildă, numele Vlad se întrebuințează și în familia Drăculeștilor și în a Dăneștilor. Același lucru și cu Danciu sau Dan. Stanciul va fi fost un Drăculesc, dacă el e întradevăr fiu al lui Manzilla. Acest Stanciu, frate cu Stoian Olahus, a avut doi feciori: Petru de Argeș și Dan. Despre acest Petru, mitropolitul spune că îi e văr după tată (v. Hungaria, p. 68) că stă în corespondență cu el, și că a fost domnitor în Muntenia.

Pe acest voevod muntean, Xenopol (Ist. Rom. Ed. II, vol. IV. pg. 253), îl identifică cu Petru Paisie, care domnește dela 1535—1546. Dar expunerea marelui istoric

www.dacoromanica.ro

nu explică unele din datele, pe care mitropolitul ni le dă referitor la acest văr al său, iar genealogia pe care ne-o prezintă ne pune în încurcătură. Intradevăr Xenopol afirmă că Petru Paisie, Drăculesc, era fiul lui Radu-Voevod cel Mare şi frate cu Radu dela Afumaţi. Dacă menţinem această filiaţie, atunci Stanciul sub numele de Radu, a fost domnitor, iar *Dan* fiul său, şi frate cu Petru Paisie, a fost şi el domnitor sub numele de Radu dela Afumaţi. Iată atâtea identificări asupra temeiniciei cărora au să se pronunţe istoricii de meserie. Se mai iveşte însă o nedumerire: Dacă lui Petru i s'a tăiat nasul, cum afirmă Nic. Olahul în pasagiul citat, mai putea el ajunge domnitor? Ştim că legea ţării, ca şi la Constantinopol, cerea ca domnitorul să nu fie infirm sau diform. Incă o chestie, care ar trebui lămurită, e cea privitoare la identificarea acelui rival al său, de care pomeneşte Petru Paisie în scrisoarea către vărul său din Bruxelles. Xenopol identifică pe acest duşman, cu Laiotă Basarab. E oare justă această identificare?

In acest studiu, bazat pe atâtea ipoteze şi pe atâtea conjecturi, pornite din dorinţa sinceră de a lumina un colţ din vieaţa unei familii de români trecute în Ardeal pe la jumătatea secolului XV, se desprinde următoarea concluziune:

Cu toate ipotezele noastre n'am putut stabili o filiaţie necontestată a lui Manzilla, filiaţie prin care să-l putem pune într'o legătură sigură cu una din cele două vestite familii de domnitori: Dănuleşti sau Drăculeşti. Din tentativele de mai sus se vede, că se poate susţinea şi o origine şi cealaltă, deşi noi credem că drumul adevărat duce spre concilierea diverselor date contradictorii prin accentuarea faptului că înrudirile prin femeile din neamul Corvineştilor explică înrudirea cu ambele familii.

www.dacoromanica.ro

III

NICOLAUS OLAHUS DESPRE ROMÂNI

Când citeşti opera acestui prim umanist român, eşti ispitit să te întrebi, dacă în scrierile sale el îşi mai aduce aminte de neamul lui şi în ce chip vorbeşte de el. Din fericire, în lucrările lui găsim mai multe pasagii în care nepotul de boier muntean se ocupă şi de aceia din sânul cărora s'a deslipit. E curios totuşi, până la un punct, că el îşi păstrează peste tot numele de Olahus (Valahul) care nu a fost decât o poreclă, pe care mai târziu a schimbat-o în renume. Căci toţi membrii familiei lui sunt citaţi de el numai cu numele lor de botez; numele de familie nu se pomeneşte. Aşa că numele de *Olahus* va fi fost numai porecla pe care şi-a luat-o când s'a stabilit în Ardeal, Stoian, tatăl lui Nicolaus. Această poreclă a păstrat-o apoi umanistul nostru, pe urmă fratele său, Matei, primarul din Orăştie.

Ştirile pe care ni le lasă referitor la noi, sunt cuprinse în scrierea sa „Hungaria" şi în bogata lui corespondenţă.

„Hungaria" pe care o scrisese când se afla în Belgia (anul 1536—37) era un fel de tablou geografico-etnografic al „patriei" sale, pe care voia să o facă cunoscută Apusului, care nu va fi avut decât foarte vagi noţiuni de vechea Panonie. Acesta va fi fost, firesc, scopul pe care l-a urmărit scriind această carte vestită şi nicidecum dorinţa de a-şi arăta *originea sa regală*, cum insinuiază în chip pueril unii.

www.dacoromanica.ro

In această scriere a sa, în capitolul XII (de Hungaria Transtibiscana) dă şi câteva ştiri despre noi. „Transalpina (Valachia) care pe vremuri se spune că a fost botezată Flaccia, dela Flaccus, care odinioară dusese acolo o colonie romană, se întinde dela munţii prin care se desparte de Ardeal, până aproape de Marea Neagră. Un ţinut şes, lipsit de ape...

Prinţul acestei ţări, numit voevod, în vremea noastră e Radul, care, puternic prin autoritate şi forţele sale, îşi are reşedinţa în *Targawystya.* Se spune că la nevoie, poate să recruteze în ţara lui şi să pună în linie de bătaie, până la patruzeci de mii de oameni. E supus Regelui (ungur!) căruia, prin delegaţi, îi prestează jurământul de credinţă. In această provincie, din timpul strămoşilor noştri şi până în vremea de azi, au fost două familii, născute la început din aceeaşi casă: una a Dăneştilor, dela Dan-Voevod, cealaltă a Drăculeştilor, dela Dracul. Din ei se aleg voevozi legitimi, ajutaţi când de armata Regelui nostru (ungar), când de armatele Sultanului.

In vremea lui Ioan Huniade, voevodul Transilvaniei, care mai pe urmă fu Guvernator al Ungariei, voevodul *Dracul* (Vlad), după ce a alungat pe o parte din Dăneşti iar pe alţii i-a ucis, a pus mâna pe tron. *Manzilla,* (sic) din Argeş, care ţinea de nevastă pe *Marina,* sora lui Huniade, avea, între alţi copii, pe Stanciul, (care la rândul lui avea doi feciori, pe Dan şi pe Petru) şi pe Stoian, adică Ştefan. Acesta m'a născut pe mine, pe Matei, pe Ursula, şi pe Elena. Dracul (Vlad), ajungând pe tron, prinse în cursă pe unchiul meu, Stanciu, şi-l ucise cu securea. Ştefan, băiat încă, ca să scape de tirania lui, cu ajutorul lui Dumnezeu, a fugit la Regele Matei (Corvinul) care, [după cum am auzit dela chiar tatăl meu, iar după aceea dela Ioan Bornemisa şi dela

www.dacoromanica.ro

Ambroziu Sarkan, comiţi în Ungaria, care, împreună cu tatăl meu, luptau sub comanda regelui (Matei)], hotărîse în dese rânduri să-l ducă cu oastea (în Muntenia) şi să-l pue pe tron.[1]) Dar tatăl meu, văzând că desele schimbări, (nesiguranţa timpului = rerum mutationes) ce se fac acolo (în Muntenia) pentru a ajunge la tron, sunt primejdioase, a preferat să se însoare în Ardeal (la Sibiu) cu mama mea, *Barbara Hunzar,* şi să ducă o vieaţă privată, decât să ajungă pe tron şi, expus la o mie de primejdii, să fie ucis, cum au fost ucişi străbunii săi.

După o bucată de vreme, Mihnea, rudă de aproape cu noi, ca unul ce era tot din familia Dănuleştilor, om foarte isteţ şi viteaz, e ales Voevod. Când acesta fu alungat din ţara sa de boierii perfizi, uniţi cu Turcul pe la 1510, dându-i-se garanţia publică (publica fide) de către Vladislav, tatăl lui Ludovic, a fugit la Sibiu în Transilvania, cu soţia lui, cu fiul său, Mircea şi cu o fată, pe care, după cum am aflat, a luat-o mai târziu de soţie Voevodul Moldovei.

În acest oraş, nu după mult timp, pe când într'o zi ieşia din biserică şi era condus la locuinţa lui, ca semn de onoare, de către tatăl meu şi de către Ioan Horvat de Vingarth, un oarecare Demetrius laxit,[2]) de naţiune slav (Rascianus), ţâşnind deodată din ascunzişul lui, l-a lovit pe Mihnea care, la adăpostul chezăşiei obşteşti, era nepregătit şi nu se aştepta la niciun rău, făcându-i trei sau patru răni, ucizându-l chiar în mijlocul celor ce-l petreceau şi al unui mare număr de curteni ai lui care în urma tocmai a poruncii lui nu se înarmaseră,

---

[1]) V. şi Codex epistol. N. Olahi p. 311. M. H. H. Diplomataria vol. XXV.

[2]) v. Codex. epist. ibidem.

www.dacoromanica.ro

ca să nu pară că n'ar avea încredere în garanţiile de siguranţă publică ce li se dăduse...

Aceste două familii (Dănuleşti şi Drăculeştii) până în ziua de azi sunt în continuă duşmănie, fiecare din ele străduindu-se din răsputeri, când cu ajutorul Turcilor, când cu al Ungurilor să aleagă pe Voevod din familia sa. Cel care ajunge la putere, ucide nu numai pe cel din partida adversă, dar chiar pe cel din propria sa familie, când acesta ar fi bănuit că umblă după domnie şi adesea, după ce l-a prins, îi taie nasul, sau alte părţi ale trupului. Acest lucru s'a întâmplat şi mai înainte, dar s'a întâmplat şi acum de curând. *Petru de Argeş,*[1]) unchiul meu,[2]) fiul lui Stanciu, de care am pomenit mai sus, mi-a scris zilele acestea din Ungaria, că a fost pus Domn în Muntenia, de Mohamet, paşa Sultanului turc. Când era pe tron, după câtva timp, a fost trimis cu armată un alt domnitor din familia adversă, care să ia tronul, după ce-l va fi surghiunit pe el. Dar el (Petru) aflându-se între cele două armate, l-a provocat la duel pe adversarul său, l-a rănit şi l-a dat jos de pe cal, dar, când voia să-l omoare, *Baronii* Munteniei, care, adăogând în limba lor două litere, se numesc *Boiaroni,* recurgând la perfidie, au liberat pe cel învins, l-au prins pe el însuşi (pe Petru), i-au tăiat nasul şi l-au izgonit. Totuşi el speră în îndurarea lui Dumnezeu, că va alunga pe uzurpator, că va spăla ruşinea cu armele şi va pune iar mâna pe tron prin vitejia lui. Astfel nădejdea mână pe om, pe când soarta lucrurilor omeneşti obişnueşte să se schimbe. Dar, abia

[1]) Domnitorul Petru Paisie, v. Xenopol. Ed. II. Vol. IV., pag. 269. Ist. Românilor.

[2]) de fapt acesta e vărul, nu unchiul său; Stanciu, tatăl acestui Petru, îi era unchiu, întru cât era frate cu Stoian, tatăl lui Nicolae Olahus.

www.dacoromanica.ro

dacă în altă parte poate fi sigură tovărășia tronului (regni societas) necum în Muntenia, în vremea noastră, când ea, în cea mai mare parte, e supusă tiraniei turcești.

Valachii sunt creștini, numai că, urmând pe Greci, se deosebesc de Biserica noastră în privința purcederii Duhului Sfânt și altor articole mai puțin importante (tolerabilioribus)".[1])

Despre Moldova, Olahus scrie (p. 59—60) următoarele: „Moldova la Răsărit (?) se mărginește cu Muntenia, la Nord-Vest cu Polonia; la N.-E., prin Podolia, nu e prea depărtată de Tătari, care sunt vecini cu Marea de Azov. Și Principele acestei țări se numește Voevod, dar nu e expus la atâtea schimbări primejdioase ca în Muntenia. El, ca și Voevodul Munteniei, prestează jurământ de credință Regelui Ungariei. Pentru a-i menține în fidelitate, Regii ungari le-au dăruit în Transilvania câteva cetăți. In vremea noastră (1536) domnește în Moldova Voevodul Petru (Rareș). Moldovenii au aceeași limbă, obiceiuri și religie ca și Muntenii; se deosebesc întru câtva numai prin îmbrăcăminte. Ei se țin mai de neam și mai de ispravă decât Muntenii. Au cavalerie excelentă. Adeseori au părăsit pe Regele Ungariei, deseori au purtat război cu Polonii. In timp de război se zice că pot ridica o oaste până la 40 mii de oameni. Limba lor și a celorlalți valahi, a fost cândva romană, căci ei sunt colonii de Romani. In vremea noastră limba lor se deosebește foarte mult de a lor. Decât, multe din cuvintele lor pot fi înțelese de latini".

Scriitorul nostru vorbește apoi de Ardeal și, între altele, de Timișiana, care l-a impresionat prin abondența

[1]) v. *Hungaria* p. 54—59. Ed. Kollar.

www.dacoromanica.ro

de peşti. Dăm aici în traducere frumoasa lui descriere a Transilvaniei: „Neamul acesta de oameni robuşti, războinici, înarmaţi, sunt provăzuţi cu cai buni, sdraveni. Intreaga regiune e alcătuită alternativ din şesuri şi păduri, întretăiată de ape cotite, plină de pământ roditor. Bogată în vin, aur, argint, fier şi alte metale şi sare; cât se poate de îmbelşugată în boi, fiare, urşi şi peşti, aşa că nu poţi învinui firea că n'ar fi grămădit în acest ţinut toate bunătăţile traiului. In ea sunt patru naţiuni: Unguri, Săcui, Saxoni şi Valahi. Intre aceştia Saxonii sunt consideraţi cei mai slabi în războiu. Ungurii şi Săcuii se slujesc de aceeaşi limbă, numai că Săcuii au câteva cuvinte specifice graiului lor... Saşii se socotesc a fi colonişti ai Saxonilor din Germania, aduşi aci de Carol cel Mare, lucru care se adevereşte prin potrivirea limbilor acestor două popoare. *Valahii se spune că sunt colonii Romane.* Dovadă de acest lucru e faptul că au multe cuvinte comune cu limba Romană. Monede romane se găsec multe în acest loc şi ele constituesc un neîndoelnic semn al vechimii stăpânirii romane prin părţile acestea".[1])

In acest mozaic de popoare care alcătuiau Ungaria, Olahus constată, în urma împrumuturilor linguistice pe care fatalmente şi le făceau aceste popoare împreună locuitoare, prezenţa unor cuvinte comune la toate gînţile ce alcătuesc populaţia ei. Şi cu acest prilej, editorul din 1763, Kollarus, nu se poate împiedeca de a face următoarea extrem de importantă şi fatidică observaţie: „Oraşele mai de seamă şi mai populate sunt locuite de Unguri, Germani şi Slavi, care împreună cu Valahii alcătuesc populaţia întregului regat. Dar neamurile slave, împărţite în Slavi, Poloni, Ruteni, Boemi, Moravi, Croaţi, Dalmaţi, Slavoni, Serbi şi Rascii (?),

[1]) pag. 62.

www.dacoromanica.ro

ocupă partea cea mai mare a regatului, încât partea aceasta a Europei pare că-şi reia *înfăţişarea pe care a avut-o înainte de venirea Ungurilor.* Căci dela Nord şi Sud încetul cu încetul neamurile slave se reîntorc în inima ţării şi se răspândesc foarte mult prin toate provinciile regatului. Popoarele germane vin dela Apus, *iar Valahii îşi trimit la noi coloniile lor din spre Răsărit.* Cea mai mică parte a Ungariei e aceea care cuprinde pe Unguri, adică pe poporul ce se slujeşte exclusiv de limba ungară *şi mă tem să nu piară însăşi limba lor, în acelaşi chip, în care a pierit limba Cumanilor.*

...Valahii în limba lor îşi zic Rumunyi (Rumâni) adică Romani şi socot că vorbesc rumunyeschte (rumâneşte) adică în limba Romanilor. Limba lor mai pură are cea mai mare afinitate cu limba italiană, dar limba de care se slujesc, mai ales Bihorenii, în biserică, e sporită cu vocabule slave, din pricina religiei pe care, primind-o, dacă nu mă înşel, dela popoarele slave care se închină după ritul şi dogma greacă, o păstrează cu cea mai mare încăpăţinare (tenacissime retinent). Lucrul acesta l-am constatat eu însumi, când fiind la Oradea Mare într'o misiune de Stat, am avut prilejul să stau cu ei de vorbă.[1])

Iată câteva ştiri despre ţările româneşti, aflătoare în Ungaria lui Nicolaus Olahus. El face impresia că e obiectiv, însă de o obiectivitate care uneori merge aproape până la vădită răceală faţă de patria tatălui său. Am văzut că şi acesta, cu toate îndemnurile lui Matiaş Corvinul, n'a mai vrut să se întoarcă în Muntenia, nici chiar ca domnitor. Prea îi era teamă de aceşti Valahi, cruzi şi neiertători, din ghiara cărora era mulţumit că

[1]) v. p. 91—92.

www.dacoromanica.ro

a scăpat odată. E firesc să admitem că această — dureroasă pentru noi — rezervă, față de țara strămoșilor săi (printre aceștia era și vestitul Mircea) era moștenită dela tatăl său, Stoian sau Ștefan.

Nicăeri n'a formulat el mai bine sentimentele pe care le nutrea pentru Munteni, decât în scrisoarea pe care, în 7 Martie, 1533, o trimite din Bruxelles amicului său, diplomatul C. Scepper. In această lungă misivă, care cuprinde oarecum crezul său în politica externă, Nicolae Olahus, care, spre deosebire de alți contemporani, era de părere că Ungaria nu se poate menține și nu poate scăpa de Turci, decât cu ajutorul Habsburgilor,[1]) scrie între altele și următoarele: „Nu pun mare temei pe Munteni și pe Moldoveni, când e vorba de a ne sluji de ei pentru prietenia noastră și a Polonilor. Tu nu știi cât e de nesigură condiția voevozilor munteni". Apoi citează exemplul tatălui său, și după aceea continuă cu o vădită amărăciune: „Ți-am citat acest exemplu particular, ca pe de o parte să vezi, de ce am rătăcit așa departe — unde sunt acum (Bruxelles) — de patria mea părintească, iar pe de alta ca să știi *că domnia și alianța cu Valahii nu e trainică.*[2]) Căci Muntenia e despărțită de Turci numai prin Dunăre, pe care o pot trece când vor, ca să gonească sau să ucidă pe voevodul muntean. Și dacă nu fac Turcii acest lucru, apoi îl fac de cele mai multe ori Valahii, care se irită chiar de cele mai ușoare injurii, cum s'a întâmplat cu

[1]) v. Ödön Noszkay: *Oláh Miklós levelezésének művelődéstörténeti vonatkozásai* p. 62.

[2]) Pricina acestei stări de spirit o punea Olahus pe seama influenții Turcești, după cum se poate ghici din pasagiul de mai sus. (Pag. 58 Ed. Kollar, *Hungaria*) combinat cu caracteristica perfidiei turcești de care Olahus vorbește tot în această scrisoare către Scepper (v. Codex epist., pag. 309).

www.dacoromanica.ro

Mihnea-Vodă... De aceea forţele Valahiei pot să vateme Transilvaniei, când ea e lipsită de apărători, dar nu prea pot ajuta la apărarea Ungariei".[1])

Vorbind de nesiguranţa şi intrigăria din Muntenia, Olahus întrebuinţează, pentru a le caracteriza, cuvântul destul de tare *„practice valahe"* (practicas Valahorum) căror Mihnea a căzut victimă chiar la Sibiu. Decât aceste „practici" le vor fi învăţat Valahii — după părerea umanistului nostru — dela Turci, care şi ei le-au învăţat de bunăseamă, dela bizantinii decăzuţi, pe care, chiar după cucerirea Constantinopolului, crunţii cuceritori au continuat să-i păstreze în slujba lor. Aşa că — indirect — în gura lui Olahus, reproşurile adresate cu atâta amărăciune Valahilor (levibus etiam affecti contumeliis) care nu-şi ţin cuvântul, se îndeletnicesc cu intrigi şi-şi ucid domnitorii, au un mare aer de rudenie cu atacurile lui Eminescu, împotriva Grecoteilor din Muntenia, şi cu năduful de azi al Ardelenilor împotriva Bizantinilor din Bucureşti. Am rămas aceiaşi, veşnic aceiaşi. Şi Nicolae Olahus, într'un timp atât de scurt, reuşise doar să se ardelenizeze admirabil.

[1]) v. Codex epist., pag. 311.

www.dacoromanica.ro

IV

NICOLAE OLAHUS ŞI CULTURA ELENĂ

Nicolaus Olahus e primul umanist adevărat de origine română. Şi el e umanist, nu numai prin spiritul şi mentalitatea lui, ci şi prin cunoaşterea temeinică a celor două limbi clasice, latină şi greacă. In latină era, după mărturia cunoscătorilor săi, un maestru.[1]) Dar temeinicia cunoştinţelor sale de greceşte a fost pusă la îndoială.[2]) Cred că pe nedrept, după cum se va evidenţia din cele expuse mai jos. Intradevăr, diploma prin care la 1548 e ridicat la rangul de baron al imperiului[3]) vorbeşte de profunda lui cunoştinţă „atât a limbei latineşti, cât şi a celei greceşti", iar în 1538, adică cu 10 ani mai înainte „Canonicus Gulielmus" din Louvain, între altele îi scrie: *„Et ego quidem hactenus in te mirari soleo non vulgarem* utriusque linguae peritiam...[4])

Rudimentele de limba greacă le-ar fi căpătat în şcoala capitulară dela Oradea, unde a studiat, ca tânăr, între 1505—1512. In acea vreme influenţa Renaşterii se făcea tot mai resimţită în şcoli, iar în programul dela Oradea, pe lângă retorică, poetică, istorie, astronomie, medicină şi muzică, se învăţau în primul rând şi limbile clasice. Se vede însă că, după ce a ieşit din şcoală, în intervalul de timp cât a stat la curtea regelui Vladislav şi

[1]) Kollany: *Oláh Miklós* (Kath. Szemle, 1888, pg. 34).

[2]) Kollany: ibidem.

[3]) v. Rosenberg, ed. Kollar, pg. 231.

[4]) v. Ipoly Arnold: Codex epist. (in M. H. H. dipl. XXV., pg. 621).

www.dacoromanica.ro

Ludovic II, n'a mai păstrat contactul cu greceasca, pentrucă, ajuns la Bruxelles, unde funcţiona ca secretar al învăţatei regine Maria, el se apucă să înveţe din nou limba lui Omer. Pentru studiul limbilor, feciorul lui Stoian Olahus din Sibiu, se pare că avea şi o deosebită înclinaţie şi multă uşurinţă. Ödön Noszkay ne dovedeşte că pe lângă ungară şi latină, Nicolaus avea cunoştinţe de germană, franceză, turcă şi română. Deci nu îi va fi fost greu să-şi asimileze şi limba care atunci făcea parte din arsenalul de cunoştinţe ale tuturor umaniştilor adevăraţi. Influenţa mediului belgian, cât mai ales şi marea lui admiraţie pentru opera lui Erasm, tixită de elemente greceşti, vor fi exercitat o influenţă decisivă. Din vasta lui corespondenţă putem urmări fazele studiilor sale de greceşte, care, contrar părerilor cercetătorilor unguri, l-au dus la admirabile rezultate. Prima lui grijă când ajunge în Belgia, e să-şi caute un profesor de greacă. Unul din aceşti profesori e Levinus Pangathus, elev al lui Erasm, — binecunoscător de greacă, pe care mai târziu îl găsim la curtea reginei Maria, unde Olahus îi găsise o slujbă. In scrisoarea către Olahus a lui Erasm, din 3 Mai 1552, marele umanist îi scrie: „Levinum meum tibi commendo... Audio te quoque *hellenizein,* quam ad rem tibi Levinus possit esse usui" (Arnold, op. cit., pg. 212). Din lecţiile lui cu Levinus nu s'a ales mare lucru, căci acesta s'a însurat în curând şi — după concepţia umaniştilor — un om însurat era pierdut pentru studii. Adevăratul profesor al lui Olahus a fost Iacobus Danus, tot un elev al lui Erasm. Acesta îi fusese recomandat de Brassicanus, profesor la Louvain, căruia Olahus îi mulţumeşte prin scrisoarea din Znoym, 28 Mai 1529 (v. Ip. Arnold, op. cit., pg. 9). Mai târziu îl vedem pe Olahus în legătură cu un profesor de greacă din

www.dacoromanica.ro

Enghien, prieten cu Iacobus Danus, numit Arnoldus Oridryus. Acesta (v. scris. pag. 126) se arată încântat că-l poate servi pe secretarul Reginei, pe care îl tămâe cu complimente bine aduse. La Crăciunul aceluiaşi an (1531) îi trimite gramatica scrisă de el, şi îi dă instrucţiuni cum să se slujească de ea, criticând totodată gramatica lui Teodor Gaza, că ar fi prea obscură. „In cartea mea — spune el — dau sfaturi, precepte şi fac pe cineva gramatic, aproape fără să fac gramatică. Greaca seamănă mult cu latina. Atunci ce mai e nevoie să încărcăm pe cititorul latin cu regule plicticoase şi inutile? Apoi ai cu tine pe Iasparus (Iacobus Danus) care îţi va da toate explicaţiunile necesare". Apoi făgăduieşte să-i trimeată o traducere „mot-à-mot" (de verbo ad verbum) din Hesiod *(Lucruri şi zile).*

Zelul maturului discipol era — pe cât se vede — foarte mare. Deşi extrem de ocupat cu slujba lui atât de importantă şi obositoare, deşi sâcâit de Regina care era o pasionată călăreaţă şi vânătoare şi îl silea totdeauna s'o însoţească în excursiile ei cinegetice, totuşi Olahus găseşte vreme să se ocupe de studiul său favorit. Iată ce-i scria în 10 Martie 1532 amicului său Ursinus Velius, vestit poet de limba latină şi preceptor al fiilor lui Ferdinand. „Zilele acestea Regina s'a dus pentru patru zile la vânat ca să-şi mai recreeze spiritul copleşit de atâtea afaceri şi osteneli pe cari i le dă aceste provincii. Eu, obţinând un concediu dela ea, m'am dus la vestita universitate a celor trei limbi dela Louvain departe de patru mile de aici, ca să-mi mai înviorez sufletul, pentru ca, dupăcum regina vânează în codri mistreţi şi fiare, tot astfel să vânez şi eu la Louvain... *pronunţia elenică* (în original în greceşte) şi ca să reînoesc prietenia cu profesorii cu care am făcut cunoştinţă mai înainte." (v. Arnold, op. cit., pg. 205).

www.dacoromanica.ro

Cu o săptămână mai înainte îi răspundea profesorului de greacă din Angia, (Enghien), scuzându-se de întârzierea pricinuită de raritatea curierilor şi asigurându-l că se va sluji bucuros de gramatica greacă pe care i-o trimisese. Totodată îşi exprimă regretele sale că ocupaţiunile prea acaparante îi lasă prea puţin timp de consacrat studiului, „Insă — continuă el — de aci încolo mă voiu aranja în astfel că nicio ocupaţie publică sau privată sau orice lucru protivnic studiului să nu mă poată îndepărta de atenţia pe care ţi-o datoresc ţie şi altora." E delicioasă această scrisoare a unui om de curte şi mare diplomat către profesorul naiv pe care îl asigură — cu ce ironie fină! — că prin gramaticile sale se va face „memorabilem posteritati." (v. Arnold, pg. 204).

In scrisoarea către Erasm, din 26 Iulie 1532, Olahus îi vorbeşte marelui umanist de profesorul său de greacă, Iacobus Danus, de care părea a fi mulţumit: „De el (Iacobus) mă slujesc numai pentru elementele de greacă... căci din copilărie s'a instruit în şcoli în cunoştinţa acestei limbi". (v. Ipolyi, op. cit., pg. 228). Acest *Danus* era de bună seamă un Danez, precum el, Nicolae Olahus era Valah. Vedem cu acest prilej, cum în sec. XVI, în Bruxelles, la curtea Reginei Maria, un român învaţă greceşte cu un profesor danez recomandat de umanistul flamand, Erasmus. Frumoasă împerechere de interese literare între oameni de naţiuni aşa de diferite, pe cari îi reuneşte în republica literelor idealul unei culturi clasice!

Pentru a-şi apropia comorile culturii elene Olahus se pusese în legătură — cum am văzut — cu profesorii dela Louvain. Intre aceştia era şi R. Rescius, care avea şi o vestită tipografie. Acest umanist, într'o scrisoare (v. Ipolyi, pg. 169) îl sfătueşte pe Olahus să

www.dacoromanica.ro

continue harnic cu studiul limbii elene. „Eu îţi voiu pune la îndemână orice carte de care ai nevoie din librăria mea. Iacob Danus ştie ce s'a tipărit la mine. Roagă-l să-ţi spue care din cărţile tipărite la mine ţi-ar trebui".

In diferite rânduri Rescius îi trimite diferite cărţi de greacă. Astfel la 9 Iulie 1533, îi trimite aforismele lui Hipocrate, Iliada şi Odiseia, anunţându-i totodată că în acest an va interpreta la universitatea din Louvain Iliada şi Odiseia. Apoi îl înştiinţează, că după îndemnul cardinalului „a Rudulphis" din Boemia, se pune la cale scoaterea ediţiei princeps a lui Eustaţiu, comentatorul lui Omer. In 30 Oct. acelaşi an îi trimite două omilii ale lui Vasile cel Mare, iar în 1535 o omilie a lui Vasile „contra beţivilor" tradusă pe latineşte de Craneveldius şi dedicată lui N. Olahus; în 27 Ianuarie 1536 îi trimite „Institutiones graecae juris civilis", şi mai târziu două cărţi greceşti de epistole. Cărţi greceşti a primit secretarul Reginei din toate părţile şi o mare parte din ele se păstrează şi azi în biblioteca ordinului franciscan din Pojon. (v. Kollany: Kath. Szemle, 1888, pg. 62).

In învăţarea limbei greceşti se vede că Olahus a avut şi momente de descurajare. Dintr'un răspuns al lui Levinus Cartusianus, din 22 August 1533, se vede că era vorba de o bucată — în proză sau în versuri — greacă, improvizată de proaspătul student în greceşte. Levinus descoperise o greşală sau două la articole şi îi comunicase observaţiunile sale. Descurajat, Olahus i-ar fi răspuns: „Se pare că vremea pe care am întrebuinţat-o să învăţ greceşte, mi-am pierdut-o de geaba". Carthusianus însă îl consolează cu aceste cuvinte: „Sunt atât de puţin contrariat (de greşala ta), încât dimpotrivă mă desfată uşurinţa dicţiunii tale şi construcţia elegantă a frazelor tale... Dacă în mijlocul

www.dacoromanica.ro

atâtor ocupaţii de Curte ai putut face astfel de progrese, oricine îşi dă seama că, dacă te-ai forţa ceva mai mult, în curând ai ajunge perfecţiunea."

In altă parte găsim în o scrisoare pe elenistul Nannius, discutând cu Rescius epitaful grec făcut de Olahus în onoarea lui Erasm, în care un articol i se părea ne la locul lui, deşi Rescius credea că e corect.

Iată atâtea pasagii din care reese că mitropolitul de mai târziu se ocupa intensiv cu greaca, dacă ajunsese să scrie în această limbă chiar bucăţi în versuri. Cert e că el citise în original pe cei mai mulţi autori de limba greacă, iar conştienţiozitatea lui se vede, de pildă, din scrisoarea unde roagă pe Hadrianus Amerotius (Ipolyi, pg. 467) să-i interpreteze un pasagiu din o scriere a lui Lucian, pe care el nu l-a înţeles destul de bine. Acestea aveau loc prin 1534. Corespondenţa sa de mai târziu ne arată că graţie hărniciei şi talentului său, peste câţiva ani a învins toate aceste dificultăţi şi a ajuns stăpân pe limba elenă. Intr'o scrisoare, Lev. Ammonius îl felicită pentru succesul lui în această direcţie. Din răspunsul său: „O de-ar fi aşa! Dar cât de greu îmi merge greaca, observ în fiecare zi" se vede cu câtă tenacitate caută să-şi apropie această limbă. El făcea zilnic exerciţii cu cei doi profesori ai săi, Levinus Panagathus şi Iacobus Danus, exerciţii cari constau în mare parte din traduceri, lecturi şi teme. Compoziţiile lui de greacă nu se păstrează. Probabil vor fi în vreo arhivă a bibliotecii din Bruxelles, Louvain sau Gand. Ştim că a scris un epitaf[1]) grec în cinstea lui Erasm, în distihuri elegiace, care ni se păstrează în traducerea latină a lui Craneveldius (v. Ipolyi, pg. 595),

[1]) Despre care Craneveldius spune: „et delectatus sum carmine tuo graeco, quod profecto tale est, ut ne Athenae quidem ipsae emittere possent tersius eruditiusque" (v. Ipolyi: pg. 595).

www.dacoromanica.ro

însoţită de câteva observaţii asupra originalului. Dar dacă compoziţii în limba lui Platon nu erau partea lui cea mai tare, se pare că el era un excelent traducător din această limbă. In 1536, P. Pannius primise dela el nişte traduceri din greceşte. Ceea ce-i mai interesant e că aceste bucăţi (nu se ştie care) fuseseră odată traduse de Erasm. Iată ce scria savantul său corespondent, relativ la aceste traduceri făcute de Olahus: „Fireşte că e spre folosul studioşilor ca să existe mai multe interpretări ale aceleiaşi opere. Astfel ei prind sensul mai uşor, mai ales când traducătorul redă exact textul grec, lucru pe care nu m'aş sfii să-l afirm sub jurământ despre tine şi despre veneratul Erasm (care la această dată: Noemvrie 1536, murise). Am citit şi am recitit aceste scrieri cu un interes egalat numai de voluptatea pe care mi-au procurat-o. La fiecare frază am consultat şi textul grec şi traducerea latină ce rivaliza cu textul: am cântărit greutăţile şi dibăcia traducerii, şi m'am minunat (aşa să-mi ajute Dumnezeu) de talentul cu care ai tradus fiece cuvânt, fără să desfigurezi ideea, pe care a-i redat-o fără să omiţi o vorbă. *Să mă ierte umbra lui Erasm, dar mi se pare că în această privinţă (a traducerii) eşti mai conştiincios decât el.*" (v. Ipolyi, pg. 592—3).

Dintr'o scrisoare pe care i-o trimite acelaş în Octomvrie 1537, înainte de a-i anunţa că s'a apucat să traducă Andromaca lui Euripide, îi spune: „Aflu din scrisorile lui Iacob Danus că te-ai apucat să *ataci pe Eshine*, aducându-i învinuire pentru solia de care s'a achitat aşa de rău. Aş vrea să ştiu din lucrările sau din notiţele tale, la ce primejdie e expus acuzatul acela, căci nu mă îndoesc că tu vei trata chestiunea cu acelaş succes pe care l-ai avut în celelalte." (Ipolyi, 605). Despre lucrarea aceasta nu mai avem nicio ştire.

www.dacoromanica.ro

Poate că Olahus, care publica atât de greu, nu va fi dat-o niciodată la lumină cum nu a dat nici „Hungaria" care a trebuit să aştepte 200 de ani până să vadă lumina zilei.

Cât de multă încredere avea în el elenistul Nannius, se vede şi din aceea că în mai multe rânduri îl roagă să citească şi să corige o traducere a lui din greceşte (Cuvântarea lui Demostene în contra lui Leptine) în latineşte, pe care voia s'a scoată sub auspiciile lui Olahus şi să i-o dedice. Traducerea — după cât ne asigură traducătorul — a şi ieşit la Louvain în 1538, din tipografia lui Rescius.

Vorbind de „Hungaria" sa, care a făcut mare vâlvă printre umaniştii Ţărilor de Jos, Nannius îi laudă stilul şi spune că prin obiectivitatea ei se resimte de marile modele pe care le-a frecventat autorul, influenţat în bine de lectura lui Tucidide, Xenofon şi Salustiu.

După toate aceste dovezi mai e oare îngăduit să credem, că Olahus a fost un slab cunoscător de greacă, cum afirmă unii cercetători unguri? Nu reese oare din dovezile de mai sus, că dacă nu era un elenist de talia lui Erasmus, făcea în orice caz figură foarte bună atături de ceilalţi elenişti ai timpului? Şi apoi să nu uităm că, dacă ceilalţi se ocupau exclusiv de studiu, el consacra cea mai mare parte a timpului său afacerilor de Stat, şi că totuşi scurtul timp ce-i mai rămânea pentru studii, l-a utilizat cu atâta hărnicie şi pricepere că era considerat ca un vrednic emul de cei mai mari savanţi ai timpului.

www.dacoromanica.ro

V

NICOLAUS OLAHUS ŞI ERASMUS DE ROTERDAM

Nicolae Valahul, strănepotul domnitorilor din Muntenia, ajunsese la vârsta de 31 de ani secretarul Regelui Ludovic şi al Reginei Maria, sora lui Carol Quintul. După doi ani dela această numire, care avu loc la 1524, Ludovic pierind în crunta bătălie dela Mohaci (1526), credinciosul sfetnic urmă, peste tot, pe regina lui, oprindu-se în diferite oraşe, de unde trimetea scrisori cunoscuţilor şi prietenilor săi, numeroşi şi iluştri. Căci Olahus avea multe relaţiuni în lumea nobililor şi a învăţaţilor, relaţiuni datorite atât spiritului, cât şi caracterului său minunat, orice ar zice detractorii lui contemporani sau trecuţi.

In cele din urmă, Maria fiind însărcinată de fratele său să ia conducerea Ţărilor de Jos, ea porni împreună cu nedespărţitul ei secretar înspre destinaţie, făcând drumul, cum era şi firesc pe vremea aceea, cu popasuri mai lungi sau mai scurte în diferite oraşe. Dintr'unul din aceste oraşe, Augsburg, e datată prima scrisoare pe care N. Olahus o adresează ilustrului umanist Erasmus, la 1 Iulie 1530. In această scrisoare mulţumeşte lui Erasm, în numele Reginei, pentru tratatul pe care sub numele „de Vidua christiana" prinţul umaniştilor îi scrisese ca să consoleze pe regina Maria, şi cu acest prilej N. Olahus îl asigură de admiraţia pe care i-o poartă de departe. „Deşi nu îţi sunt cunoscut personal — îi scrie N. Olahus — totuşi îmi eşti aşa de drag şi de cunoscut din deasa lectură a operelor tale, că nu mă

www.dacoromanica.ro

socot mai prejos decât niciunul din aceia care zilnic trăesc în societatea ta". (v. M. H. H. dipl. XXV, Ippolyi Arnold, p. 70). Din aceasta zi se încheagă o trainică prietenie între secretarul reginei şi marele învăţat, prietenie ce avea să dureze şi să se dovedească prin o deasă corespondenţă, până la moartea lui Erasmus, întâmplată în 1536, 12 Iulie. Scrisorile acestea — vre-o patruzeci la număr — pe lângă că ne dau o icoană fidelă a raporturilor dintre cei doi oameni care n'au ajuns să se vadă niciodată, constitue şi un document preţios şi viu asupra acelor timpuri turburi, document cu atât mai preţios, cu cât vedem pe un fiu al atât de dispreţuitului popor valah, ajungând a se prenumăra în acele timpuri printre bunii prieteni ai ilustrului flamand, stabilind astfel printre cei dintâi un contact — inconştient desigur — între cultura occidentului şi un vlăstar al Munteniei. Şi asta la începutul secolului XVI!

Corespondenţa între Olahus şi Erasm urmează asiduă. La o săptămână după scrisoarea pomenită mai sus, secretarul reginei Maria primeşte dela Friburg, unde se retrăsese Erasm, epistola prin care acesta îl asigură că-l va socoti de aci înainte printre prietenii săi. Şi era o mare cinste să fii considerat ca prieten de acest om, pentru dobândirea amiciţiei căruia se întreceau cele mai mari personalităţi ale timpului.

După câteva schimburi de politeţe, la 9 Oct. 1530, marele umanist primeşte din partea noului său amic un dar care nouă azi ni se va părea destul de ciudat: o lingură şi o furculiţă. Dar pe acea vreme astfel de lucruri se vede că erau lucruri rare. „Lingura şi furculiţa ce mi-ai trimes — scrie el lui N. Olahus — mă vor face să-mi închipui de câteori cinez, că te am ca oaspe la masă". Dar ce-i mai demn de notat în această

www.dacoromanica.ro

epistolă e că Erasm socoate pe noul său prieten ca o *rara avis*, ca pe unul din puţinii oameni ce pot fi sinceri şi credincioşi.

La 25 Martie Olahus îi scrie din Ratisbona, rugându-se să-l scuze dacă a întârziat cu răspunsul şi, privitor la cadoul pe care i l-a făcut, spune că el avea doar scopul ca să-l facă pe Erasm să-şi aducă aminte de el de câte ori stă la masă. Apoi îl asigură că se simte cu atât mai dator să-l servească în diferite chestiuni, cu cât el, Olahus, se apropie de Bruxelles, de patria vestitului umanist.

La 25 Iulie acelaş an, îi scrie că îl aşteaptă să se întoarcă în patria sa.

Se vede că între timp se hotărâse, atât de către regina Maria, cât şi de diferiţii admiratori ai lui Erasm, ca să se facă toate încercările spre a-l atrage pe învăţatul olandez înspre patria lui. Căci prezenţa lui Erams era considerată drept cea mai mare podoabă pentru o curte. Dar în vremea aceasta, când atâţia suverani ai Europei şi-l disputau, ca să nu mai vorbim de încercările făcute de alte personagii mai puţin ilustre, întreprinderea era destul de grea. Şi singurul lucru pe care curtea din Bruxelles se bizuia, când spera să reuşească, va fi fost poate numai credinţa — justificată de altfel — că şi pe ilustrul umanist dorul de ţară îl va mâna, măcar acum spre bătrâneţe, iarăşi spre locurile unde s'a născut şi şi-a petrecut copilăria şi tinereţea.

Acesta este de altfel şi argumentul pe care Olahus îl întrebuinţează nu odată în scrisorile lui ca să-l convingă.

La 11 Decemvrie acelaş an, Erasm scrie amicului său, că adesea s'a gândit să se întoarcă în patrie, dar şubreda sa sănătate, cât şi sfaturile amicilor l-au oprit deocamdată ca să se hotărască de a face acest pas.

www.dacoromanica.ro

Totodată îi recomandă să aibă grija şi să recomande reginei pe un tânăr discipol al său, Levinus, în viitorul căruia el avea mare încredere.

Intr'acestea Olahus cu regina lui ajunsese la Bruxelles, de unde la 12 Februarie 1532 îi scrie că a angajat pe Levinus în serviciul reginei, şi îl îndeamnă din nou să se întoarcă în Bruxelles, unde favorurile reginei şi admiraţia atâtor prieteni îi vor pregăti o vieaţă plăcută şi tihnită, la adăpostul căreia îşi va putea vedea de ocupaţiile sale literare: „Alţii, spune Olahus, se străduesc din răsputeri, ca să poată duce o vieaţă liniştită în patria în care au fost născuţi, şi caută s'o împodobească cu toate podoabele virtuţii şi învăţăturii lor. Insă tu, Erasm, dacă-mi dai voie să mă exprim mai liber, îmi pare că de mult timp faci dimpotrivă. Căci deşi, în orice loc ai fost, tu nu puţin ai cinstit prin minunatele tale daruri şi prin virtuţile tale patria ta, totuşi absenţa face oarecum că ea se plânge de tine, că n'a primit din parte-ţi nicio podoabă şi nicio binefacere, pentrucă ai părăsit-o şi n'ai onorat-o cu prezenţa ta". Il încredinţează apoi că n'are să se teamă nici de călugări — Franciscani şi Dominicani — care, în Ţările de jos, spune Olahus, vor fi împiedecaţi de a-i face vre-un rău. Căci printre duşmanii înverşunaţi ai marelui scriitor se găseau şi aceşti călugări, pe care Erasmus îi atacase deseori fără cruţare în scrierile sale.

Se pare că teama lui era întemeiată. „Acolo la voi (în Flandra) domnesc călugării, decât care nu există pe lume oameni mai cruzi şi mai neghiobi. Ei mă socot duşman, pentrucă le-am arătat în ce constă adevărata religie. Dar lor le convine ca poporul să rămână în completă ignoranţă. Aşa că prezenţa mea acolo le-ar impune tăcere, sau mai degrabă i-ar face să se scandalizeze". După aceea dă câteva exemple de călugării

www.dacoromanica.ro

cari l-au atacat vehement. Apoi își exprimă teama că regina nu va putea să-i dea pensie destul de mare ca să trăiască în chip convenabil.

La 3 Mai acelaș an, îi recomandă ca profesor de elenă pe Levinus, care era un specialist în materie. Privitor la aceasta Olahus îi răspunde că Levinus s'a îndrăgostit de o fată săracă, cu care se și pregătește să se însoare, așa că poate fi socotit ca pierdut pentru studii. Povestea acestei grațioase aventuri, care ne descopere una din laturile intime ale vieții de atunci și ale concepțiilor despre căsătoria unui cărturar, umple o bună parte din corespondența lor. Din ea se întrevede între altele că după părerea timpului — părere pentru care mai târziu pleda și Schopenhauer — un cărturar nu trebuia să se însoare, dacă vrea să slujească numai Muzelor.

Erasmus avea o slăbiciune: îi plăcea vinul de Burgundia. Olahus i-a surprins-o, și în scrisoarea pe care i-o trimete la 26 Iulie 1532, îl asigură că va găsi la Bruxelles și vin de Burgundia, care era unul din motivele pe care umanistul le invoca spre a rămânea în Friburg, unde se pare că vinul era excelent. „Vei avea, adaogă Olahus, și vin de Ungaria, care nu e nici mai rău, nici mai puțin gustos ca cel din Burgundia".

Din toată aceasta corespondență se vede îndoiala lui Erasm, care nu era în stare să ia o hotărâre. „Se pare, îi răspunde cândva secretarul reginei, că ai vrea și să vii aci, și să rămâi la Friburg". Intradevăr umanistul amână mereu, se eschivează, inventează când un motiv, când altul. E probabil, că cel puțin în acest timp n'avea de gând să părăsească Elveția, dar pe de altă parte nici nu voia să indispue pe regina Maria, printr'un refuz net.

www.dacoromanica.ro

Un lucru interesant ce se mai desprinde din studiul acestei corespondenţe şi a altor similare din acea vreme, e că scrisorile ţineau loc şi de jurnale. Multe sunt pline de fapte diverse şi ştiri senzaţionale care azi umplu coloanele ziarelor.

Astfel într'o scrisoare Erasm îi povesteşte amicului său o înfiorătoare tragedie familiară a unui cetăţean din *Basel,* care, descoperind că nevasta îl înşeală, o omoară atât pe ea, cât şi pe copii, şi apoi se sinucide aruncându-se de pe coperişul casei cu capul pe trotuar.

Tratativele relative la venirea lui Erasm în Bruxelles, continuă mereu. La un moment dat Curtea reginei Maria e în plină emoţie, căci s'a răspândit vestea că umanistul, în urma unei invitaţii, e hotărât să se stabilească la Besançon. „De ce schimbarea aceasta subită? îl întreabă Olahus. Sau poate dorul după vinul de Burgundia te răpeşte, îndepărtându-te de noi". Dar se pare că era vorba numai de un simplu svon neîntemeiat. Intradevăr Erasm îi răspunde la 7 Februarie 1533, că, deşi şubreda lui sănătate îl face să se gândească cu groază la perspectiva unui drum până la Bruxelles, totuşi ar fi gata să primească invitaţia, dacă i s'ar trimete o sumă convenabilă pentru ca să acopere chetuielile deplasării. Cu acest prilej mai aflăm un amănunt interesant: „Când mi s'a cerut să scriu tratatul „de vidua christiana" — spune Erasm — mi-au venit şase scrisori rugându-mă acelaş lucru; după ce l-am scris, Henkel (omul de afaceri al reginei, N. A.) a făcut pe mortul". Se vede că se stipulase, sau în orice caz i se făgăduise o sumă de bani pentru aceasta carte, dar suma aceasta a fost apoi făcută uitată.

In legătură cu această cerere a lui, Ioan, „archiepiscopus Panormitanus", dela Curtea reginei, îi scrie că

www.dacoromanica.ro

în principiu i se încuviinţează cererea lui, dar că mai întâi trebue cerută învoirea împăratului, Carol Quintul, şi îl roagă să aibă răbdare până o veni răspunsul.

La 19 Aprilie 1533 Erasm scrie lui Olahus o scrisoare destul de lungă, în care îi spune că Francisc I, regele Franţei, l-a învitat la el, în condiţii excelente, dar că a refuzat. Cât priveşte învitarea la Besançon, îi comunică că întradevăr Senatul oraşului îl cheamă, dar clerul de acolo are groază de el. Apoi continuă: „Clima oraşului de-aici (Friburg) e rece, aerul insuportabil, oamenii neospitalieri. Ar fi bine pentru sănătatea mea, să schimb locul". Şi pe urmă îi dă nădejdea că pe vară va porni spre Flandra, de nu va fi împiedecat de ceva.

La ziua Cincizecimei 1533, Erasm îi recomandă lui Olahus pe un tânăr, Petrus de Montfort, de care, îl sfătueşte apoi să se ferească, pentrucă acest vânător de recomandaţii ar fi un egoist primejdios.

Insfârşit la 13 Iunie acelaş an, regina îi scrie lui Erasm, comunicându-i că a obţinut dela împărat încuviinţarea de a-i plăti pensiunea cerută, şi insistă pe lângă el să vină cât mai repede în Belgia. O scrisoare tot aşa de insistentă primeşte Erasm în acelaş timp (16 Iunie) şi dela ducele de Arschoth, care era tot pe lângă regina Maria. După câteva zile îi scrie şi Olahus că a luat toate măsurile şi că poate veni: „Nu mai văd, Erasmus, ce te-ar putea reţine acolo. Dacă vrei să-ţi vezi de folosul tău, de liniştea şi sănătatea ta, de vârsta ta înaintată, aci în mijlocul rudelor, prietenilor, în patria ta, într'un climat favorabil, vino cât mai iute. Vino să-ţi petreci ultimii 'ani ai vieţii (Erasm avea atunci 66 de ani. N. A.), în ţara ta de naştere, în locul unde te doresc toţi principii şi toţi oamenii de ispravă, şi nu sta acolo unde puţini prinţi îţi sunt binevoitori şi mulţi cetăţeni îţi sunt duşmani".

www.dacoromanica.ro

Dar se vede că era scris ca Erasm să nu-şi revadă patria.

In scrisoarea pe care i-o trimete lui Olahus la 23 August acelaşi an, îi povesteşte cum îşi făcuse toate pregătirile să pornească la drum, dar că vremea păcătoasă l-a împiedecat să se urnească. „Luna Februarie, după ce m'a chinuit cu diverse boli, m'a dat pe mâna lui Martie, care e duşmanul cel mai mare al bătrânilor. Apoi a venit vara, care n'a fost altceva decât o continuă lună Martie, după care a venit August foarte nestatornic. Ce vreme va mai fi, nu ştiu. De aceea am crezut de cuviinţă să-mi mai amân plecarea, înspre locul atât de dorit, decât să-mi primejduesc trupşorul acesta aşa de prăpădit şi istovit. Am trimes înainte pe Levinus, ca prin ajutorul câtorva amici, să-mi pregătească acolo (la Bruxelles) un cuib, unde să mă pot adăposti la sosirea mea"... „Dacă nu m'ar chema la voi decât dărnicia Curţii, nu m'aş urni de aci; mă atrage dragostea de patrie. Dacă se va întâmpla să fiu totuşi nevoit să petrec iarna aci, aşteaptă-mă la primăvară, când, odată cu vremea rândunelelor şi a zefirului, sper să fiu mai sănătos... Dacă nu voiu putea pleca nici atunci, voiu restitui viaticul, ca să nu mă bănuiască cineva, că mi-aş fi însuşit vre-un ban ce nu mi-se cuvine". Apoi încheia epistola cu caracteristicile cuvinte: „Rămâi cu bine, ocrotitor fără pereche!"

La 7 Noemvrie îi scrie recomandându-i pe un oarecare Viglius Schuichemius şi termină asigurându-l, că persistă în gândul de a se întoarce „dacă nu se va întâmpla ceva nou".

In anul următor se întâmplă în adevăr ceva nou. La Anvers un călugăr scoase între timp o carte în care-l ataca pe Erasm, făcându-l nici mai mult nici mai puţin „eretic". Furia umanistului dela Friburg nu cunoaşte margini.

www.dacoromanica.ro

Primul lucru care-l face e să amenințe pe cei din Flandra, că nu se va putea întoarce în o țară în care reputația lui e atacată așa de violent. „Căci eu — spune Erasmus — n'am criticat decât superstițiunea și abuzurile oamenilor. O, de-aș fi putut îndrepta întreaga biserică acolo unde voiam eu, ca lepădându-se de superstiție, de patimile lumești și de chestiunile meschine, să putem cu toții să slujim cu cuget curat lui D-zeu, fiecare după chemarea lui!".

Făgăduește totuși că prin Aprilie va veni la Bruxelles, dacă e apărat de atacuri ca acele pomenite mai sus. Intr'acestea Arhiepiscopul Ioan (Panormitanus) îl încunoștiințează pe Erasm că a luat măsuri să fie împiedicată răspândirea acelei cărți în care a fost atacat.

Dar Erasm e sceptic, și îi scrie lui Olahus că el e încredințat că în chestia cărții cu pricina nu se va lua nicio măsură. In acest timp și Nicolae se pregătea să plece în Ungaria, plecare ce de fapt avea să aibă loc cu mulți ani în urmă. Erasm își exprimă regretul că nu-l va putea vedea, și termină sfătuindu-l să rămână în Bruxelles.

Invățatul umanist era așteptat cu cea mai mare nerăbdare de toți aceia care-l cunoșteau din scrierile și faima lui. Unul dintre admiratorii lui, cunoscut și prieten al lui Olahus, îi scrie acestuia că ar fi auzit cumcă Erasm a și sosit la Bruxelles, Svonul era neîntemeiat. Ba chiar și Italianul Gilinus, din Milan, secretarul ducelui de Sforza, îl întreabă pe Nicolae dacă eremitul din Friburg a sosit în patrie. Erasm, care își amâna mereu plecarea, primește din partea secretarului reginei Maria, la 25 Iunie 1534, o epistolă cu știri diverse. Intre altele Olahus îi dă de veste că Thomas Morus, vestitul autor al *Utopiei*, fost cancelar în Anglia și prieten bun cu Erasm, care mai târziu

www.dacoromanica.ro

avea să-şi sfârşească vieaţa pe eşafod, e acum la închisoare. „Starea sănătăţii tale nu-mi place de loc, continuă Olahus. Aş dori să fii sănătos, să te poţi întoarce... Te temi de Franciscani. Dacă eşti atât de fricos, nu voiu putea să te vindec de această teamă, dar nu văd de ce trebue să-ţi fie aşa de frică. Dacă te temi de defăimările oamenilor din vremea noastră, apoi de ele nu poate fi scutit nimenea; nici tu, nici alţii... Spui că plecarea mea în Ungaria nu-ţi cade bine, chiar dacă te întorci aci sau nu. Ci tu află că, oriunde mă va chema destinul, eu voiu rămâne acelaş faţă de tine. O, de-aş putea să mă întorc în ţara mea, după ce se vor linişti lucrurile, Erasmus! Nimic nu doresc mai mult. Patria, prietenii, fraţii, şi rudele mă îndeamnă să mă întorc. Dar în împrejurările de acum, când nu numai starea Ungariei şi a averii mele e turburată, ci şi a altor State, nu văd cum aş putea face acest lucru".

Mai avea să treacă multă vreme până ce Olahus să-şi revadă patria, iar Erasm nu avea să şi-o revadă pe a lui niciodată. Prevestirea călugărului carthusian, Levinus, avea să se împlinească. Intradevăr iată ce-i scria el lui Nicolae, la 7 Iulie 1534: „Imi pare tare rău că acel călugăr benedictin, (care răspândise svonul fals că Erasm sosise la Bruxelles) ne-a indus în eroare; dorind să ne amăgească cu o minciună zadarnică, şi că o boală după alta îl împiedică pe Erasm de a veni în patria lui. *Tare mi-e teamă că nu va putea pleca de acolo (din Friburg) niciodată.*

Poate că şi teama umanistului de călugării pătimaşi şi cruzi era întemeiată şi nu-i îngăduia să se hotărască de a se arunca singur în gura lupului, cu toate asigurările pe care şi Regina Maria şi curtenii ei le dedeau învăţatului flamand. Caracteristice sunt în această

www.dacoromanica.ro

privinţă cuvintele lui Gillinus, care din Milan, în 13 Oct. 1534, îi scrie lui Olahus: „Roterodamus al nostru, pentru care am cea mai vie admiraţie, bine face că se gândeşte să rămână la Friburg, pentru a-şi cruţa şi vieaţa şi faima lui.

Crede-mă, secăturile voastre de censori eclesiastici, care trăesc în contemplarea blidurilor, nu pentru vieaţa în Christos, ei care-s născuţi să-şi vadă de burta şi osânza lor, şi cresc ca dovlecii în burtă şi în dos, nu l-ar cruţa niciodată cu injuriile lor".

Ultima scrisoare cunoscută a lui Erasm către Olahus, e din 22 Aprilie 1534; ultima lui Olahus către el e din 25 Iunie acelaşi an. E probabil că cei doi corespondenţi vor mai fi schimbat, în intervalul de doi ani, până la moartea lui Erasm şi alte scrisori, cari nu ni se păstrează. Se pare că în cele din urmă Roterodamus tot voia să se întoarcă în patria lui. Moartea l-a surprins în 1536. Tristul eveniment a fost celebrat de penele mai tuturor umaniştilor. In cinstea marelui său amic a scris şi Olahus, vre-o cinci epitafe: 4 latineşti şi unul grecesc. Primul dintre cele latineşti e intitulat *Elegia* şi cuprinde 80 de versuri.

ELEGIA LUI NICOLAE VALAHUL LA MORMÂNTUL LUI ERASM DE ROTERDAM

Ingrijorat călător, dacă vrei ca să ştii a cui oase
Lespedea rece de-aici le-adăposteşte, te rog:
Mersul grăbit iţi opreşte şi-ascultă a mea tânguire.
Dacă opreşti al tău pas, tu vei afla ce doreşti.
Cum socotesc, auzit-ai de dumnezeescul Erasmus,
Căci în acest univers nimeni nu fu mai vestit.
Derăpănatul său trup odihneşte'n mormântul acesta
Trist, însă spiritul său cu ambrozie-i hrănit.
Incă din fragezii ani el dăduse dovadă de mintea
Sa minunată la toţi oamenii cei renumiţi.

www.dacoromanica.ro

Când inflorita etate tânără trupu-i ajunse,
S'a arătat pe deplin geniul duhului său.
Harnica lui tinereţe neîncetatului studiu
Fu închinată, când el Biblia tot cerceta.
Când a crescut înţeleptul lui cuget şi-ajunse om matur,
In univers ca o stea fără pereche luci.
Iar când cu pas tremurând îi sosi bătrâneţea, în lume
N'a mai putut încăpea geniul său strălucit.
Anii târzii, ce 'ndeobşte slăbesc ale minţii podoabe,
Lui i-au sporit şi mai mult rodnicul minţii belşug.
Să mai înşirui pe rând însuşirile sale alese?
Nimeni în stare nu e să le înnumere, cred.
Căci după cum birueşte soarele stelele toate,
Astfel şi el pe ceilalţi toţi învăţaţi i-a 'ntrecut.
Vieaţa întreagă îi fuse atâta de neprihănită,
Că îl poţi lua însuşi tu ca fericit îndreptar.
Despre aceasta ne dau mărturii credincioase ale sale
Opere ce-au izvorât dintr'un cucernic talent.
Ele redau neclintita-i credinţă şi firea-i curată.
Chipu-i, ce parcă e viu, şi trăsăturile lui:
Ele ne-arată şi drumul cel drept în spre culmile 'nalte
Ale stelatului cer ce-i pregătit celor buni.
Iar dacă vrei a afla de ce 'nlăcrămaţi mi-s obrajii
Înrouraţi, să m'asculţi — rogu-te — încă puţin:
Când Impăratu[1]) 'nvingea pe Iberi în spre Soare-apune
Carol ce este stăpân pe Universul întreg —
Iar generoasa lui soră domnea în Brabant şi în Flandra,
Ocârmuind în chip drept prin înţeleptul ei sfat:
Sta credinciosul Erasm în oraşul ce-i zic Basilea,
Care un nume-şi luă după al său impărat.
Sufletul nostru era înfrăţit prin virtuţi şi credinţă
Ce ne 'ndemnau a trăi şi a muri la un loc.
Des de-acolo despre multe lucruri primit-am aicea
Multe scrisori despre cari nu pot acuma vorbi.
Însăşi Regina a fost cuprinsă de-o vie 'nclinare
După acest învăţat însuşi de cer înzestrat.
Ea de dorinţă ardea să-l vadă aici pe Erasmus
Şi să discute cu el, sacre cuvinte schimbând.
Deci fu plăcută la toţi scrisoarea prin care pe dânsul
Il îndemnam a veni, tot stăruind ne 'ncetat.

[1]) Carol Quintul.

www.dacoromanica.ro

Tocmai îmi făgădu-i-se prin multe scrisori c'o să vină
Şi mă vestea tot mereu că va porni în curând.
Ba-mi şi scrisese cu propria-i mână mai multe dorinţe
Ale curatului său suflet, în câte-un răvaş.
Tocmai se şi pregătea să vie să-şi vadă iubita
Ţară, prietenii scumpi şi părintescul cămin.
Insă pismaşa Lachesis a rupt urzitura sortită,
Iară în mâna-i luă Atropos firul tăiat.
Iată de ce nu putu Erasm să-şi plinească dorinţa:
Astfel Ursita a vrut, astfel a vrut Dumnezeu.
Iată de ce, sfâşiat de chinuri cumplite, tristeţii
Pradă sunt azi tocmai eu, ce pe 'ntristaţi mângâiam.
Fi-va notată c'o piatră cernită deci ziua de astăzi
Fiindcă a lumii întregi scumpă podoabă răpi.
Scrieţi dar, ceată sfinţită a barzilor, triste distihuri,
Plângeţi, o Muze, iar voi, Graţii, bociţi pe cel dus,
Căci răposat-a bătrânul Erasm, de-a părinţilor noştri
Gură slăvit, a pierit gloria lumii întregi.
Ce fericit aş fi fost dacă soarta-mi dedea 'ngăduinţa
Incă de vie să văd faţa amicului scump!
Ce folos însă să-mi cresc durerea prin lacrimi amare,
Cu ne 'nduratele-mi mâni pieptul mâhnit să-mi lovesc,
Când Ursitoarele triste urzeala o ţes şi o taie
Deopotrivă la toţi, şi renumiţi, şi umili?
Căci neclintitele praguri a soartei nu poate să treacă
Nimeni decât când îi e ceasul de sorţi hotărât.
Deci, cetitor, ce te îndrepţi spre mormântul acesta, o vorbă,
Cea de pe urmă, să-i spui astfel, cu gândul blajin:
Bunul rămas eu pe veci, îţi doresc, o ilustre Erasmus,
Care de-acum ai trecut printre bărbaţii cereşti.

Celelalte trei sunt reducerea aceluiaşi subiect la dimensiuni mai mici de respective 12, 6 şi 2 versuri. Ele se păstrează într'o scrisoare trimeasă lui Franciscus Craneveldius, jurisconsult şi umanist al vremii, cu rugămintea, obişnuită atunci între învăţaţi, să-i revizuiască versurile. Dar acesta, după cum ne asigură în răspunsul său, îi spune: „Cât priveşte însărcinarea pe care mi-ai dat-o, ilustre bărbat, să-ţi corijez versurile,

www.dacoromanica.ro

eu nu-mi pot lua acest drept, pentrucă, după ce le-am citit odată, mi-au plăcut mult; iar după ce le-am recitat, mi-au plăcut şi mai mult"!

Epitaful grecesc, trimes spre corectare aceluiaşi Cranevéldius, ni-se păstrează doar în traducerea latinească a acestuia şi sună astfel:

Conditur hoc tumulo corpus sapientis Erasmi,
Atqui animam coelum possidet aethereum:
Funus et hoc merito totus lachrimabitur orbis,
At pia coelestis gaudia coetus agit.

Zace în mormântul acesta îngropat învăţatul Erasmus,
Sufletul lui ins'acum are în cer adăpost.
Lumea întreagă deplânge pierderea asta cumplită,
Ingerii însă în Rai de bucurie-or sălta.

Iată cum se încheie această corespondenţă între vestitul umanist, prinţul literaţilor din acea vreme, şi între Nicolae Valahul, strănepotul lui *Mânzilă*, din jud. Argeş, pe care soarta l-a chemat de pe plaiurile Sibiului şi ale Oradiei, unde a copilărit şi a învăţat, tocmai în Flandra, docta patrie a lui Erasm, ca acolo să ajungă, după expresiunea umanistului P. Nannius, *„optimus et eruditissimus omnium doctorum patronus"*.

Despre valoarea şi importanţa corespondenţei sale, chiar în timpul când trăia autorul ei, ne dă o preţioasă ştire un contemporan şi amic al lui Olahus, acel Levinus Ammonius, de care am mai pomenit. Intr'o scrisoare pe care acesta i-o trimete la 14 Aprilie 1534, după ce-i povesteşte cum a strâns la el mai mulţi prieteni cu ocazia unei solemnităţi familiare, (era vorba, pare-se — de facerea testamentului său), îi scrie următoarele: „După-ce am cercetat mai întâi scrisorile tale, ca nu cumva să fie ceva în ele, nepotrivit pentru urechile obştei, l-am pus pe Iacob Robbius, om elocvent,

www.dacoromanica.ro

ca să le citească oaspeţilor la masă, ca, dacă i-ar cuprinde cumva mâhnirea, să le-o alunge prin citirea lor, ca prin un *desert atic,* şi să-i recheme la veselie. Ei ascultară scrisorile şi le aplaudară plini de entuziasm, admirând stilul lor bogat şi erudit, şi nu era nimeni printre ei, care să nu dorească a cunoaşte mai de-aproape pe autorul lor".

www.dacoromanica.ro

VI

INCERCĂRILE POETICE ALE LUI NICOLAUS OLAHUS

Vestitul arhiepiscop de Strigoniu a fost în ceasurile sale libere şi poet, poet de limba latină, cum erau mai toţi scriitorii umanişti din vremea sa. Poezii făcuse Olahus încă din tinereţe, probabil chiar în acei ani când studia la şcoala capitulară a catolicilor din Oradea, şi, mai târziu, când tinerel de tot, obţinuse un loc în anturajul regelui Ladislau al Ungariei. Dar din corespondenţa lui cu diverse personalităţi ale timpului, se vede că pentru o bună bucată de vreme se lăsase de cultul Muzelor, fie pentrucă ocupaţiile sale de secretar al diverşilor regi nu-i dădeau răgaz, fie că îl atrăgea mai mult studiul în sine. O anumită ocazie îl readuce iarăşi la poezie. In 12 Iulie 1536, murise marele său amic, Erasmus de Roterdam, a căruia moarte a fost deplânsă de nenumăraţi admiratori, în tot felul de versuri latine şi greceşti. Unul din aceşti admiratori, juristul belgian Craneveldius, într'o scrisoare îl roagă şi pe Olahus să compună câteva versuri în onoarea aceluia care fusese prinţul umaniştilor din acea vreme. La 16 Septemvrie 1536, adecă la circa două luni după moartea lui Erasm, Olahus îi răspunde din Bruxelles, unde era secretar al reginei Maria, următoarele: „Am stat mult la îndoială, dacă la versurile pe care mi le-ai trimes, ilustre Craneveldius, trebue să-ţi răspund în

www.dacoromanica.ro

proză, sau tot în versuri, de care de mulţi ani m'am desobişnuit." [1])

Acum doi ani au apărut la Lipsca, în editura Teubner, în colecţia „Bibl. scriptorum medii recentisque aevorum" şi poeziile lui N. Olahus. (Nic. Olahi Carmina), editate de I. Fogel şi L. Juhász. Aceste poezii mai fuseseră editate acum 40 de ani de către St. Hegedüs, despre al cărui text editorii mai noi spun că e plin de „multis mendis". De fapt cred că nici publicaţia cea nouă nu reprezintă un progres prea mare faţă de cea precedentă.

Greşeli s'au strecurat — şi nu tocmai puţine [2]) — şi în noua ediţie. In orice caz trebue să le fim recunoscători editorilor că în această ediţie nu l-au uitat pe Olahus, care ne interesează şi pe noi, pentru motive pe care le vom expune la sfârşitul acestui capitol.

Opera poetică a lui Olahus e destul de modestă, judecând — cel puţin — după ceea ce cunoaştem azi, deşi eu am convingerea că cu vremea se vor mai descoperi poezii de-ale lui. In total e vorba de câteva duzini de *carmina*, cuprinzând fie epitafe, bilete de corespondenţă cu diverşi amici în diferite ocazii, fie poezii de felicitare sau urare, câteva epigrame, o mică

---

[1]) V. *Codex epistularum N. Olahi.* M. H. H. Diplomataria vol. XXV, pag. 582.

[2]) Astfel: la bucata cu num. 20, vers 4, trebue să se citească *dulci*, în loc de *dulcis;* la bucata 24, versul 19, trebue să citim *aeternum* (nomen), în loc de *aeternam;* la 40, vers 1, se va citi *hae*, în loc de *haec;* la nr. 56, vers 4, se va citi *aditure*, în loc de *aditura;* la nr. 65 primul vers e schiop, pentrucă, de bună seamă a fost rău citit; la nr. 74, vers 22, se va citi *Herculeae*, în loc de *Herculae*, iar la v. 45 *levari*, în loc de *levar* (probabil o greşeală de tipar, ca şi la nr. 71, v. 11, unde trebue citit *ingenium*, în loc de *ingenum).* La nr. 16, v. 14, cred că e mai bună lecţia lui Hegedüs *suo*, în loc de *meo*, cum au adoptat editorii.

www.dacoromanica.ro

satiră, diverse complimente, etc. Poetul nostru întrebuinţează de predilecţie distichul elegiac, care e forma cea mai răspândită la poeţii vremii, uneori endecasilabul falecian v. (Nr. 73 şi 75), atât de drag lui Catul şi... multor umanişti — sau senarul iambic alternat cu quaternarul iambic (Nr. 76), ori hexametrul alternat cu un senar iambic (Nr. 6). In opera lui nu vom întâlni nici strofa safică, atât de des întrebuinţată de poeţii umanişti, cu atât mai puţin pe cea alcaică, ce se întâlneşte destul de rar la alţi barzi ai vremii.

Secretarul Reginei Maria mânueşte cu destulă uşurinţă versul latin, ca, de altfel — trebue s'o recunoaştem — mai toţi umaniştii. Stihurile lui sunt curgătoare şi limpezi, fără imagini prea nouă sau îndrăzneţe. El va spune despre sine, cum spusese şi Ovidius, că are o vînă poetică „exilis", firavă.[1]) Dar ceea ce la bardul din Sulmona era numai o cochetărie, la Olahus era un adevăr. El însuşi recunoaşte acest lucru în mai multe rânduri. I-o spune odată lui Craneveldius — jurisconsult şi umanist belgian — în scrisoarea pe care i-o scrisese la 16 Sept. 1536 ca răspuns la invitaţia de a scrie un epitaf pentru marele Erasm. O recunoscuse altădată în o scrisoare trimeasă bunului său prieten din Ungaria, Imre Kálna (Emericus a Calna), şi o mărturiseşte cu destul talent şi humor la începutul aceleiaşi scrisori, pe care nu mă pot împiedeca de a o reda aici:

Laurii zeului Febus nu 'ncinseră tâmplele mele,
Setea eu nu-mi alinai cu a lui Pégas izvor,
Nici mi-amintesc ca vreodat' adormit să fi fost într'un dulce
Somn pe Parnas sau cumva prin ale Muzei dumbrăvi,
Căci nesfârşitele-mi treburi din vremile de-azi aşa turburi
Din tinereţe de loc nu îmi dădură răgaz

[1]) V. *Nicolaus Olahus-Carmina*, ediderunt I. Fogel et L. Juhász, nr. 19, v. 35.

www.dacoromanica.ro

Ca să ajung un poet pe măsura dorinţelor tale
Şi cu condeiu-mi isteţ stihuri frumoase s'aştern.
Dacă odată în minte *icoana virtuţii acestea*
Imi rămăsese în piept, nu fără lauda mea.
Vremile aspre şi lipsa 'ndelungată de obişnuinţă
Stins-au din sufletul meu orice talent, hăt de mult![1])

Totuşi din ultimele patru versuri pare a reeşi că el, în tinereţe, avusese talent, dar că, acaparat de multiplele sale însărcinări, se desobişnuise de a mai scrie versuri frumoase. Dacă e adevărat, atunci e legitimă întrebarea: Unde sunt acele versuri? Sau e vorba doar de un clişeu împrumutat tot dela Ovidiu?

Trebue să constatăm, chiar cu acest prilej, că umanistul nostru a suferit în chip covârşitor influenţa autorului Tristelor şi Ponticelor. Imaginile, vocabularul, întorsăturile de condei, cadenţele poetului sulmonez revin la tot pasul în versurile lui Olahus. E notoriu că exilatul dela Tomis a înrâurit pe toţi scriitorii de distihuri latine, în toate timpurile şi în deosebi în aceste veacuri, dar dacă s'ar scrie vreodată istoricul acestor influenţe, Olahus ar trebui citat printre cei dintâi. Era şi o afinitate sufletească între cei doi versificatori: şi unul şi altul erau *elegiaci,* sentimentali. Dovadă, pentru Olahus, e faptul că s'a lăsat atât de profund impresionat de moartea fratelui său, Matei, *iudex regius* la Orăştie.

Evident, când trăeşti atât de mult în umbra unui favorit al Muzelor, cum era Naso, e foarte greu să ajungi un poet original. Clişeul e hrana de toate zilele a acestor poeţi latini din epoca umanismului; clişeul predomină şi în modesta avere poetică a prelatului din Strigoniu.

Majoritatea poeziilor ce le avem dela el datează din timpul şederii sale în Bruxelles. Aici, în acest mediu

[1]) V. *Nicolaus Olahus-Carmina.* v. *op. cit.,* 1—12, p. 10.

www.dacoromanica.ro

așa de variat, de instruit, în legătură cu toți reprezentanții cei mai de seamă ai spiritului din vremea aceea, a fost și el stimulat în mare măsură, fie în acele reuniri de umaniști pe care trebue să ni le închipuim sau în jurul Reginei Maria, sau în jurul cutărui sau cutărui mare personaj, fie la Universitate, fie prin vasta lui corespondență, fie în prilejurile de tot felul ce i se dădeau de a veni în contact cu numeroși învățați din vremea aceea. Căci nu trebue să pierdem din vedere că Olahus are mândria de a spune că el nu a învățat dela nimeni, ci că numai *cărțile* i-au fost dascăl, și încă *pe apucate* (furtim), cum mărturisește în una din poeziile trimise bunului său amic, Imre Kálnai (v. *Carmina,* p. 10, vers 36).

Nu avem, pe cât știu, o lucrare care să fi încercat a ne înfățișa în chip mai amplu și mai viu icoana acestei vieți a umaniștilor din Belgia în timpul când era guvernată de agera soră a lui Carol Quintul. O încercare de a face să retrăiască în fața ochilor noștri imaginea acestei vieți atât de interesante, cu idealurile ei, cu slăbiciunile ei, ar fi ceva vrednic de a ispiti pana unui istoric dublat de un talentat scriitor.

O încercare de a reface cadrul spiritual în care a trăit Olahus ar fi și binevenită și necesară. Ea lipsește încă, deși, poate, am fi fost îndreptățiți să o așteptăm măcar din partea istoricilor maghiari, cărora le place să-și revendice cu mândrie pe marele prelat în vinele căruia curgea sânge românesc. Ceva în acest gen s'a făcut pentru alt umanist, Dudith, pe care Ungurii îl revendică deopotrivă, tot cu atât de puțin temei ca și pe Olahus, căci și în vinele lui „Duditius" curgea orice fel de sânge — italian, slovac — numai maghiar nu. E adevărat că și această reconstruire a vieții și operei umanistului italo-slovac e datorită unui francez. [1])

[1]) V. *André Dudith...* de Pierre Costil-Coll. Guill. Budé, 1935. Paris.

www.dacoromanica.ro

Vom încerca a schița aici, într'o măsură modestă, figurile mai de seamă ale acestei societăți de umaniști în care Olahus, iubit, respectat și foarte adulat din pricina fie a însușirilor sale personale (era, se pare, oarte generos și îndatoritor), fie a rangului său înalt,[1]) juca un rol de căpetenie.

Peste toți tronează geniul lui Erasmus, prințul literelor, în dese legături de corespondență cu Olahus care, în urma stăruințelor Reginei, îl roagă mereu să vină să se stabilească în Belgia. Dar bătrânul, deși mereu poftit, mereu așteptat, nu avea să ajungă niciodată înapoi în patria sa, sau așa de aproape de ea. Umbra spiritului său e însă mereu prezentă aci și pretutindeni, și de el e vorba mereu în atât de desele scrisori pe care le schimbau acești umaniști. Moartea lui, care urmă în curând (1536), avea să dea prilej la toate penele de seamă de a scrie epitafe spre a celebra cea mai mare și mai învățată minte a veacului. Nici Olahus n'a lipsit dela datorie. După invitația lui Craneveldius — dar ar fi făcut-o el și fără asta! — scrie mai multe epitafe în memoria incomparabilului maestru. Unul din ele, anume cel mai mare, de vreo optzeci de versuri, e destul de bine adus din condei. Ba știm că a făcut cu această ocazie și un epitaf grecesc, corectat de Craneveldius. Pe Erasmus, însă, Olahus nu l-a cunoscut personal, deși corespondența lor atât de numeroasă și de intimă pare a indica — pentru cine nu știe adevărul — că ar fi stat în foarte strânse relațiuni.

Putem zice că în perioada în care Olahus se manifestă în plină putere, Erasmus e doar o amintire, o

[1]) V. *Carmina*, p. 2, vers 65—70, în care Graphaeus Scribonius îi scrie lui Olahus: „Tot ce dorești tu îți aprobă Regina, și orice aprobă Regina, aprobă și Impăratul".

www.dacoromanica.ro

legendă, un daimon protector, care, din empireul unde îl așează panegiriștii săi, patronează activitatea spirituală a epocei.

Dar în golul imens, lăsat de el, foesc spiritele mai mărunte, unii din ei oameni cu frumoase însușiri și cu o bogată și interesantă activitate. Găsim aci la Bruxelles, ca și la Louvain, la curtea Reginei Maria, sau, de mai departe, doar în corespondență cu prețuitul, indispensabilul secretar al imperialei locotenente, Germani, Belgieni, Spanioli, Danezi, Unguri, Italieni. Lipsesc — lucru de mirare la prima vedere — Francezii, ceea ce se explică însă prin relațiile încordate dintre Franța lui Francisc I și Carol al V-lea.

Chiar la Bruxelles, sau în imediată apropiere, întâlnim pe *Cornelius Graphaeus Scribonius*, cu numele adevărat Schryver (latinizat, Scribonius), născut la 1482 la Aelst în Flandra, cu studii făcute la Anvers, bun orator și poet, cunoscător în ale muzicii și ale antichităților, posedând multe limbi străine, arhivar și secretar al sfatului din Anvers, mort la 19 Dec. 1558. Intre numeroasele sale opere citäm și 3 cărți de ecloge (Sacrorum bucolicorum eclogae) acelea pentru care îl laudă Olahus chiar în prima bucată din colecția noastră, poezii ce au plăcut — se pare — mult reginei. Un specimen din poezia lui se vede din *Carmina* (pp. 1 și 2); versurile lui denotă un spirit ingenios și cu multe resurse. E foarte prețuit de Olahus.

Toate poemele tale ce tu cu mărețul tău plectru
Le făurișI, au plăcut mândrei Maria nespus.
Mult prețuit-a Regina pe bardul ce Muza latină
Știe s'o facă din nou ca să răsune suav.
Astăzi sonorele sistre latine să-și curme-al lor cântec,
Muze, voi azi lui Grafeu pizmă să nu-i arătați.
Căci în a noastră epocă el toate poemele docte
Ce lăudate-s de toți, să le întreacă știu.

www.dacoromanica.ro

El în bucolicul ritm zugrăveşte misterele sfinte
Ce, în al veacului veac, să le slăveşti eşti dator.
Tu, ce întreci pe poeţii chiar cei mai de seamă, pe tine
Insuţi şi lira ta cea dulce să cauţi s'o 'nvingi.
Vei birui dacă rusticul plectru lăsa-vei de-o-parte
Şi te sileşti a slăvi faptele marilor regi.
Dragostea mea pentru tine mă 'ndeamnă, Corneliu, aceste
Sfaturi să-ţi dau, cari, eu cred, ţie spre faimă ţi-or fi.
Pentru talentul tău epic nu vor lipsi subiecte:
Muza-ţi voios va slăvi faptele regelui nost.
El a supus nesfârşita Libie, Gallia mândră,
El, Europei stăpân, Asia va cuceri.
Dacă tu azi vei cânta cumplitele lupte-a lui Marte,
Vei birui, să mă crezi, chiar pe străvechii poeţi.
Dacă Virgil la 'nceput a cântat doar în ritmul bucolic,
Epice lupte cântă şi pe Eneas apoi.

Cât despre poeziile pe care el, Olahus, le trimisese lui Graphaeus, el însuşi le caracterizează, în modestia sa, ca *Transilvana* vel *silvana* potius, adică pădureţe, spunându-i că au fost doar improvizate.

La rândul său, Graphaeus se arată foarte măgulit de aprecierea secretarului reginei, faţă de care el e oarecum într'un raport de dependenţă şi la ajutorul şi protecţia căruia va fi recurs nu numai odată.

Francisc Craneveldius, alt corespondent din cercul cel mai apropiat, cu care se va fi văzut adesea la Bruxelles, era doctor juris, jurisconsult de seamă, consilier în Marele Sfat din Mecheln (Nimwegen). La vârsta de 60 ani învaţă greceşte aşa de bine că trece drept o autoritate; la sfaturile lui în această materie recurge adesea şi Olahus. El a tradus în latineşte *De Aedeficiis* a lui Procopius, Omilii din Sfântul Vasile, şi între alte lucrări ale lui era şi o poemă epică în care slăvea isprăvile lui Carol al V-lea[1]). Tot el e unul din numeroşii traducători ai epitafului grecesc, pe care

[1]) V. *Carmina,* nr. 1, p. 5.

www.dacoromanica.ro

Olahus îl scrisese pentru Clara, mama episcopului Francisc Ujlaki. Pentru el, umanistul român dela Sibiu era un mare, *verus vates.*[1])

Originar din Liège era şi *Leodius Thomas Hubertus,* care a trăit pe la jumătatea veacului al XVI-lea. El era consilier al prinţului Elector din Palatinat, Friederich, întrebuinţat la mai multe misiuni diplomatice; într'o frumoasă latinească, el a descris şi călătoria prinţului său la Carol al V-lea. Pe lângă mai multe lucrări de istorie şi geografie, Leodius a scris şi versuri îndemânatice. O frumoasă poezie a sa, scrisă în distihuri elegiace şi strofe safice, e aceea (v. *Carmina,* p. 25) în care cântă întoarcerea lui Olahus în Belgia, covârşindu-l cu cele mai măgulitoare complimente. Se păstrează şi răspunsul celui cântat, care protestează (v. *Carmina,* p. 64) împotriva acestor laude şi mărturiseşte amiciţia sa trimiţătorului pe care îl numeşte *frater.*

Petrus Nannius era Olandez, născut la 1500 în Alkmar şi mort la 1557 (21 Iulie). Era profesor de latineşte la Louvain, unde Olahus mergea adesea; scriitor fecund, el a făcut şi multe traduceri din greceşte (Demostene, Eschine, etc.). Pe acest Nannius, bun cunoscător de greceşte, îl găsim odată lăudând pe secretarul reginei pentru o traducere din greacă (nu ştim din care autor) pe care o consideră superioară traducerii făcute din aceeaşi operă de Erasm! Altădată acelaşi Nannius discuta în contradictoriu cu elenistul Rescius din Louvain despre epitaful făcut de Olahus în greceşte pentru Erasm. Toate aceste epitafe, închinate de prelatul din Strigoniu prinţului umaniştilor, sunt caracterizate de savantul olandez în nişte frumoşi endecasilabi (v. Carmina, p. 71 b).

[1]) V. *Carmina,* nr. 19, vers 1.

www.dacoromanica.ro

Nu vorbesc de acel *Franciscus a Burgundia,* ce va fi trăit prin apropierea curţii din Bruxelles. Identitatea lui n'am putut-o stabili, cum nu am reuşit nici să aflu ştiri mai detailate despre acel Danez atât de interesant cunoscut sub numele Jacobus Danus (Magnus Jasparus Arrusiensis); foarte bun amic şi cu Erasm şi cu Olahus şi cu toată ceata de umanişti din Belgia, el era o figură cât se poate de originală. Va fi fost originar din Aarhus (oraş în Danemarca. Sub cognomen-ul Arrusiensis se ascunde de bună seamă numele acestui oraş). El e unul din profesorii de greceşte ai lui Nicolaus Olahus şi traducătorul în greceşte al unor versuri latineşti ale amicului său, ori, invers, traducător din greceşte în latineşte al epitafelor scrise de secretarul reginei (v. Carmina, Nr. 14, 21 a). O schiţă a acestui personaj, maestru în greacă, latină şi ebraică, glumeţ şi spiritual, oaspe nepreţuit la toate mesele pe care le fermeca cu spiritul şi veselia sa, mare curtezan şi băutor ce băga sub masă pe cei mai buni adoratori ai lui Bachus, se află în bucata Nr. 42 din colecţia de care ne ocupăm. Dar acest ştrengar, contrar obiceiului umaniştilor, s'a însurat. La acest eveniment face aluzie adesea amicul său dela curtea regală (v. Carmina, Nr. 15, 22—26). In ultima din aceste bucăţi se slăvesc meritele medicului italian Angelo Candidiano, trăit la Curtea Ducelui de Sforza din Milan, acum stabilit la curtea din Bruxelles ca medic al Reginei. Tot în această poezie, Olahus, după stăruinţa Danezului, roagă pe doctor să intervină pe lângă dulcineia lui Danus, cu numele de Margareta, să nu reziste prea mult rugăminţilor înfocate ale adoratorului ei. O frântură din vieaţa omenească intimă a timpului, aceeaşi totdeauna! Iacobus, răsfăţatul prietenilor săi şi al saloanelor din acea vreme, scrisese, cum era şi firesc, şi un volum de epigrame, pe care regret

www.dacoromanica.ro

că nu l-am găsit. Prefaţa în versuri la acest volum, compus în mai multe limbi[1]), era scrisă tot de Olahus, care îi urează:

Volvarisque manu gratus placitusque libellus
Et volites rursum mille per ora virum.
Nec te despiciant lepidum iuvenesque senesque
Nec querulae matres virgineusque chorus.
Plurima sunt etenim iucunda negotia rerum
Scripta tuis chartis quae didicisse iuvant.

Din Louvain era originar şi *Nic. Grudius,* orator şi poet, consilier intim al Împăratului, autor al mai multor cărţi de elegii. Slujba lui îl va fi reţinut departe de patrie, dar din când în când, măcar cu deosebite prilejuri diplomatice, se va fi întors şi va fi luat contact cu cercurile umaniştilor de aci. Era în bune relaţii cu Olahus, pe al cărui frate din Orăştie îl cântă într'un epitaf. El moare la Veneţia în 1571.

Intre umaniştii cu care autorul scrierii Athila era în relaţii mai mult prin corespendenţă vom cita întâiu pe *Ursinus Velius,* cunoscut azi mai mult ca istoric al epocei după lupta dela Mohaci. El se născuse la Schweidnitz în Silesia, din părinţi obscuri dar onești. S'a bucurat de protecţia episcopului Ioan Turzo din Breslau şi a făcut studii strălucite; la cincisprezece ani face poezii latineşti şi greceşti apreciabile, iar mai târziu câştigă premiul pentru poezie latină şi e încununat în prezenţa Împăratului Maximilian. Ajunge mai târziu orator şi istoric al curţii pe lângă Împăratul Ferdinand I, ai cărui copii — între care viitorul împărat Maximilian al II-lea — îl au ca profesor. Velius era un remarcabil poet; Erasmus, într'o scrisoare către episcopul Turzo, îl declară demn de Lucan. In colecţia de poezii a lui

[1]) *Carmina,* nr. 24, v. 13.

www.dacoromanica.ro

Olahus nu găsim decât opt versuri [1]) pe care acesta le adresează laureatului în poezie, cu prilejul unui distih trimes de Velius umanistului Logus Silesius. Autorul războiului panonic se pare că fusese victima unei tragedii conjugale, care îl sguduise atât de profund că umbla cu gânduri de sinucidere. Umanistul român prinde această ocazie pentru a-l mângâia aducându-i aminte de exemplul lui Socrate, care, deşi a avut o megeră aşa de grozavă în casă, a ştiut s'o suporte cu sânge rece.

Intre umaniştii faţă de care poetul dela curtea reginei Maria ia o anumită atitudine este şi acel *Georgius Silesius Logus* (din Logau, în Silesia), de neam nobil, anume baron, care era şi el un consilier al regelui Ferdinand Logus era, pe vremea sa, un poet de seamă şi clasicist care îşi câştigase reputaţie mai ales prin editarea şi comentarea scriitorilor antici ce se ocupau cu vânătoarea. El a desfăşurat şi o bogată activitate poetică. Era însă cam îngâmfat şi-i plăcea să se laude cu arborele său genealogic pe care îl deriva tocmai dela vestitul Achille. Un conlocutor, în faţa căruia stăruia cam insistent asupra vechimei familiei sale, i-a răspuns odată cu un cuvânt de spirit: „Est sane familia vetusta, nam et Terentio (poetul comic latin) Logi [2]) noti sunt". Ingâmfatul poet a murit la Schaupitz în 1553.

Cu prilejul executării transfugului Ioan Kotzianer de către Ioan Zrinius din porunca regelui Ferdinand, acest Logus scrisese câteva distihuri în care vestejea în chip foarte crud memoria acestui nenorocit. Pe Olahus, care cu acest prilej dă dovadă de umanitate şi creştinească

[1]) V. *Carmina*, nr. 45.

[2]) La Terenţiu, *Logi* (recte logoi, plur. de la grec. logos) înseamnă *palavre*.

www.dacoromanica.ro

blândeţe, îl revoltase versurile poetului silesian pe care le desaprobă prin următorul răspuns:

Oare la ce bun pe acest chinuit prin torturi aşa crunte
Să-l ocărăşti aşa crud, „Catus“[1]) zicându-i mereu,
Şi a lui umbră să sudui cu grele cuvinte, 'ndrăzneţe,
Care şi tu, în curând, o să ajungi în Tartar?
E o cruzime prin vers pe cei fără viaţă să-i sfâşii
Şi să mai batjocoreşti leşu 'ngropatului om.
Nu ispăşita pedeapsă socoţi, ci, de-o falsă nălucă
Dus eşti, haine, când tu greu-i păcat sgândăreşti.
Mântuitorul Isus nu astfel de sfaturi ne dete,
Ci la creştini el a dat altfel de învăţături.
Pentru greşiţi, dela Domnul să cerem iertare şi-odihnă
Veşnică, ce tuturor ziua aceea le-o da,
Ziua aceea le-o da, când fi-vom spălaţi de păcate,
Când vinovaţilor ea grele pedepse le-o da.
Nu sfâşia prin ocara-ţi cadavru 'ngropat şi 'ncetează
De a mai face războiu celui ce-acum i-un strigoi.
Cată 'n culori mai frumoase a 'mbrăca tot ce ceasul din urmă
Va fi adus pentr' orice slab şi sărman muritor.
Adu-ţi aminte de propria-ţi moarte, de-a soartei urgie,
Şi-apoi, te rog, zi: „Aici somnul să-ţi fie tihnit“ (v. Nr. 56).

Lista corespondenţilor lui Olahus ar putea fi prelungită. N'avem, de ex., decât a menţiona astfel pe acel spaniol *Villegas*, economul episcopului Georgius Brixinensis, (v. Nr. 2) căruia, în numele lui Iacobus Danus, îi trimite versuri prin care îl laudă pentru fidelitatea lui faţă de patronul său. Lipsa unui prenume la acest Villegas ne face foarte grea identificarea acestui personaj. Din lista lor, aşa cum îi găsim în *Lexicon eruditorum* a lui Köcher, ne-am opri cu mai mare probabilitate la doi: 1. Franciscus Villegas de Quevedo, mort la 1647 într'o vârstă foarte înaintată, lăsând o mulţime de scrieri cu caracter teologic, în limba spaniolă, scrieri ce-au apărut la Bruxelles în trei

[1]) Numele unui tâlhar vestit.

www.dacoromanica.ro

volume; 2. Iacobus Villegas, un iezuit din Brügge, profesor de teologie morală la Louvain. E mai probabil ca acesta din urmă să fie destinatarul poeziei care, în colecţia lui Juhász şi Fogel, poartă numărul 2.

* * *

Intre sentimentele din care izvoreşte mai ales vâna poetică a lui Olahus, pot fi accentuate în primul rând următoarele trei: iubirea de frate, dragostea de ţară şi devotamentul pentru prieteni. In modestul său bagaj poetic, poeziile închinate memoriei lui Matei Valahul din Orăştie ocupă, şi ca întindere, şi ca sinceritate, unul din primele locuri Matei moare în acelaşi an cu Erasmus, în vârsta destul de tânără, căci avea probabil doar doi, trei ani peste patruzeci. Deşi politica îl despărţea de Nicolae Olahus, căci Olahus (primogenitul familiei) slujea pe Ferdinand, iar Matei, pe Zapolya, totuşi Nicolae ţine mult la fratele său. Iată într'adevăr ce scrie Olahus episcopului Nicolae Gerendy, la 3 Martie 1534: „Pentru ştirile pe care mi-le dai privitoare la starea rudelor mele din Transilvania, nu ştiu cum să-ţi mulţumesc mai bine: de fratele meu Matei nu mă pot lepăda, că de! mi-e frate; dacă lucrează împotriva noastră, rău face; dacă scrisorile pe care i le-am trimis prin Sidonius, i-au ajuns, va fi înţeles că mie nu-mi place purtarea lui. Dar, de! tot frate mi-e şi încă *singurul* la a cărui sănătate şi bună stare ţin ca şi la a mea, şi de ale cărui necazuri nu pot auzi nici când cu plăcere... Apără-l deci, să nu i se întâmple vreun rău". Moartea acestuia îl obseda profund pe neconsolatul umanist, îndemnându-l să facă aluzie la ea în mai multe bucăţi. Tot aşa se explică de ce atâţi scriitori de seamă ai timpului — Craneveldius, Petrus Nannius, Adrianus Viellius, secretar al lui Carol al V-lea, Nicolaus Grudius, etc. — au cântat

www.dacoromanica.ro

în versuri sfârşitul primarului din Orăştie care, în definitiv, nu era o persoană atât de importantă. Ecoul însă pe care necurmatele — probabil — plângeri ale fratelui nemângâiat din Belgia faţă de amicii săi l-a trezit — prin reflex — în sufletele lor, i-a determinat pe aceştia să încerce a alina măcar cu condeiul durerea — pe care o bănuim profundă — a întristatului secretar al reginei Maria. Răsunetul acestor suferinţe îl avem în simţitul său epitaf, pe care îl dăm mai jos în traducere:

LA MOARTEA FRATELUI MEU

Plângeţi, oh, rogu-vă, Muze! De-al vostru poet aveţi milă
Iar voi, o, Graţii, acum ziua cea tristă slăviţi!
Insu-ţi chiar tu, Apolon, citarede, pe care-l răsfaţă
Veselul cântec, a mea liră de-acum s' amuţeşti.
Voi, Zeităţi, ce cândva, prielnice mie îmi furăţi,
De amărîtul vost bard vă 'ndepărtaţi de acum!
Numai doar tu, Elegia, cosiţele triste resfiră-ţi
Şi mă sileşte să 'ncep versul cu ritm dureros.
Căci chinuit fără preget eu sunt de-o cumplită restrişte
Iar al meu cuget bolnav de toropeală-i cuprins.
O jumătate din sufletul meu de destin fu răpită,
Cealaltă, care-a rămas, zace 'n cumplite dureri.
Spune-ţi de ce, Ursitoare, voi a' muritorilor inimi
Tinere le sfâşiaţi, vai!, înainte de timp?
Zeii de sus pentru ce vă dădură atâta putere,
Ca să puteţi cu al vost braţ să ucideţi orice?
Dar când cu mintea-mi frământ, lăcrămând, întrebarea aceasta,
In uşurinţa-mi pe Zei mă mâniez c'au fost duri.
Căci deopotrivă la toţi muritorii sărmani le stă 'n cale
Moartea cumplită şi toţi au sorocita lor zi.
Nici a 'lui Cresus comori nu pot peste dânsa să treacă,
Nici ale regilor tari braţe n'o pot birui.
Ea spre mormintele triste răpeşte-ale pruncilor trupuri,
De prin ai mamelor ochi lacrimi amare storcând,
Iar pe băieţii ce anii' şi plinesc în zadar, tot ea-i fură
Şi îi sileşte-a porni — cruda! — spre negrul Tartar,

www.dacoromanica.ro

Şi, de îndată ce vârsta 'nflorit' a sosit, ne-ameninţă
Numai decât cu a sa spaimă ori Lethe, ori Styx.
Nădăjduind a trăi cât Nestor, junia cea mândră
Dispreţueşte 'n zadar ceasul de sorţi hărăzit.
Când se apropie vremea ce-a noastră putere 'mplineşte,
Vai, Ursitoarele-ţi rup grabnic al traiului fir.
Când gârbovită păşeşte încet bătrâneţea, urita
Moarte e tot ceea ce poate mai sigur a fi.
Nu e nimica statornic în vârstele noastre, şi trainic
N'are nimica în el traiul fragil ce ni-i dat.
Soartă haină, ce nu poţi să fii niciodată 'mblânzită,
Spune: Dece-mi împleteşti viaţa cu-atâtea restrişti?
Au nu ţi-a fost deajuns să-mi ucizi părinteştii tovarăşi,
Nenorocirea s'aduci ori în ce loc alor mei,
Să bântueşti a mea ţară cu atât de cumplite primejdii
Şi cu duşmanul tău braţ să năruieşti ori şi ce?
Până şi propriu-mi neam tu l-ai întinat prin o moarte
Şi din familia mea tu mi-ai luat ce-i mai scump.
Însă de ce de hainii zei să mă rog eu zadarnic,
Dacă destinul meu trist nu poate fi uşurat?
Dac'ar avea vreo putere rugile, n'ar fi dăr'mată
Troia, şi 'naltul palat al lui Priam ar fi stat;
Nu şi-ar fi plâns zâna Thetis, alături de nimfele sale,
Scumpul fecior omorît de-ale lui Paris săgeţi.
Deci, fiindcă soarta prin rugă nu poţi să o schimbi, ale jalei
Mele rămână ca semn stihurile-astea de-acum.
Plângeţi-l, dară, tovarăşi, şi sus ridicaţi pe 'ntristatul
Prieten, pioase vărsând lacrimi pe rugu-i înalt;
Cu chiparosul cel jalnic ornaţi-i mormântul de frate 'n
Piatra cea tare săpând vorbele ce vă dictez:
„Eu, care zac în această hrubă, Matei, zis Valahul,
Jude pe vremuri am fost, şi 'n Orăştie primar.
„Ţara de peste Carpaţi a strămbunilor, dintr'o vestită
Viţă, viaţa-mi dădu; fost-am doar oaspe aici.
„Când aşteptam cu nespusă dragoste să mi se 'ntoarcă
Fratele, moartea-mi curmă traiul în mijlocul lui.
„O trecător, nu îţi cadă greu de a-mi spune: Cu bine 'n
Veci să rămâi şi al tău somn fie pururea lin!"

Cât de mult era stăpânit de amintirea fratelui său, de dragostea faţă de care n'a izbutit să-l înde-

www.dacoromanica.ro

părteze nici faptul că acesta făcea o politică pe care Nicolaus, partizan devotat al cauzei imperiale, o detesta profund, se vede şi din aceea că în poezia pe care o trimite bunului său prieten, Emeric Kálnai, spre a-l felicita pentru naşterea fiului său, Gabriel, motivul cu care începe (într'o poezie de felicitare!) e tot moartea fratelui său, asupra căruia stărue amplu în următoarele versuri:

LUI EMERICUS DE CALNA

Stam într'o zi suspinând, aşezat sub un arbor, la umbră,
Şi, lăcrămând, îmi boceam fratele mort de curînd.
Un rîuleţ cristalin cu dulcele-i murmur, pe-aproape,
Sufletul mi-l mângăia cu fermecatul său svon,
Iar într'o tufă umbroasă o privighetoare mâhnită
Tristele ei tânguiri să şi le cânte 'ncepu.
Pasări mulţime, atunci, cu glas cântăreţ năzuiră
Care de care pe ea să o întreacă în cânt.
Somnul cel drag, între timp, îmi cuprinse şi trupul
Care de bocet era şi de-oboseală sleit.
Râul cu murmurul lui, ciripitul de păsări gonise
Grijile şi în adânc somn eu cufundat hodineam,
Când deodată 'n ureche mi-ajunse al Muzelor dulce
Cânt ce prin tonul său blând vesele ştiri prevestea.
Pe neaşteptate, atunci, trezit de dulceaţa din cântec,
Trupu-mi ridic, rezemând ambele mâni în pământ,
Fără să ştiu ce să fac: să stau sau să fug? Mi-era teamă,
Căci se făcea că îmi stă 'n faţă o ceată de zei.
Cum îngheţat eu eram de spaima ce mă pătrunsese,
Fui desfătat de un svon dumnezeesc de suav.
Astfel, cum mintea-mi frământ, zăpăcită de taina aceasta,
Iar al meu suflet de griji neasemănate-i cuprins,
În a mea groază 'mi păru că-mi stetea înainte pletosul
Febus, în dreapta ţinând lira şi 'n stânga săgeţi.
El de Driade era însoţit şi de ceata învăţat 'a
Muzelor, iar împrejur Graţii în cor se strângeau.
„Ce necăjiţi, le spusei, pe un prieten sărman cu-ale voastre
Vesele cânturi? De-aci mergeţi departe, vă rog!

www.dacoromanica.ro

„Nu-mi arde-acum nici de liră cu sunet suav, nici de jocuri
Desfătătoare căci mi-e fratele mort de curând".
Cum mă plângeam eu aşa, divinul Apolo 'mi surâse,
Plectrul de aur cu-a sa mână încet atingând
„Ce-ţi necăjeşti al tău suflet cu astfel de gemete, 'mi zise,
Şi îţi petreci al tău trai tot în jelanii şi plâns?
„Nu de aceea jurat-ai un sfânt jurământ pe-al meu nume
Şi în al nostru sobor fosta-i ales ca părtaş,
„Ca să te laşi apăsat de moartea iubitului frate,
Ci ca să ştii să o rabzi cu un curaj bărbătesc.
„Uite cum eu, dătător de roadă, străbat dus de caii-mi
Repezi întregul pământ, în strălucire 'nzeuat.
„Uită-te cum la sosirea-mi pământul dă roade bogate,
Uite cum stau încărcaţi pomii de veselul rod;
„Cum, totodată, când gerul îngheaţă ce fost-a verdeaţă,
Pier deopotrivă şi ei, pier şi podoabele lor.
„Toate cu rost de divina putere 's conduse; 'nainte
De a sa vreme nici chiar firul de păr n'o cădea.
„In al divinilor sân stă puterea pe viaţa şi moartea
Voastră. 'N potriva-i în van să te revolţi tu încerci.
„Dacă, deci, fratele tău a murit de o soartă nedreaptă,
Ce-ţi chinueşti al tău piept cu suferinţi de prisos?"

Tot acest trist eveniment îl cântă şi în bucata cu Nr. 75 (In diem obitus fratris), în versuri iambice endecasilabice, iar finalul poeziei atât de pesimiste *„In praesens saeculum"* (Nr. 76) în care deplânge mizeria umană, finalul, ca un *andante doloroso*, e întunecat de imaginea fratelui iubit:

Mathaeus unicus periit frater meus
Aetate vivens florida.

Insă, încheind cu o consolare ciudată, spune că, dacă el, Olahus, pe de o parte e frânt de durere, pe de alta se bucură, căci fratele său murind, nu va avea prilejul să se întineze de marile păcate ale veacului!

Tot atât de puternic va fi fost şi sentimentul pentru ţara lui de adopţie, Pannonia, alias Hungaria, sau cu

www.dacoromanica.ro

un nume mai vechi, poetic, Scythia. Căci Olahus, deşi conştient de origina lui, pe care n'a renegat-o niciodată, îşi iubea noua ţară şi slujea cu credinţă neclintită împăratului său. Mai toată opera lui poetică e presărată de expresia acestui sentiment. Profund simţită e această expresie mai ales în prefaţa în versuri la cartea sa „Hungaria" unde vorbeşte cu adâncă dragoste de ţara sa, de care trăieşte acum departe şi în care ar dori aşa de mult să se întoarcă! (v. Nr. 35). Tot aşa şi în bucata ce poartă Nr. 76. Mai caracteristic decât toate e însă pasajul (v. 100—110) în care zugrăveşte moşia amicului său Kálnai în culori bucolice, fericite, din care respiră dragostea caldă a moşierului pentru pământul binecuvântat al ţării sale (v. Nr. 20). Dar această dragoste nu e îngustă, ea îmbrăţişează, în dorinţa ei de bine, şi celelalte ţări cărora el, spirit paşnic, le datoreşte pacea şi prosperitatea, de care lumea era lipsită, spunea el, din pricina certurilor dintre capetele domnitoare. De această *discordia ducum* şi de *crudelis amor lucri* vorbeşte el şi în poezie „in praeseus saeculum" (Nr. 76, v. 20—21) dar mai ales în frumoasa invocaţie către Dumnezeu, căruia îi mulţumeşte pentru pacea între Francisc I şi Carol V, pace în urma căreia el spera că prosperitatea va reveni în aceste două mari ţări bântuite de atâta vreme de flagelul războiului. E o adevărată rugăciune, care merită să fie citată pentru accentele profunde pe care ştie să le găsească:

C. 66 RUGĂCIUNE

Sfânt Dumnezeu, ce-ai zidit pământul şi marea şi cerul,
Tu, ce cu 'n semn pironeşti aştrii de foc în tării;
Tu, dup' al căruia plac, se 'nvârte 'n orbita-i lucioasă
Luna şi soarele aprins tras de fugarii cei iuţi;

www.dacoromanica.ro

Tu, ce hrăneşti a' pământului rodnic seminţe gustoase,
Tu, ce cu dragostea ta pe muritori ocroteşti;
Tu, în a căruia mână se află a' păcii zăloguri
Şi a lui Marte cel crunt însângerate săgeţi:
Ce să-ţi aduc ca prinos, potrivit mulţumirea-mi s'arate
Şi să slăvesc mai smerit numele-ţi sfânt de trei ori?
Prea meritate pedepse ne-aduc ale noastre păcate;
Mâna ta poartă pe drept biciul ce acum ne-a lovit.
Cum un părinte sever cu grele loviri pedepseşte
Ale copiilor săi nesăbuite greşeli,
Astfel şi tu ne mustrezi pe noi ce' nnotăm în păcate
Şi după vrerea-ţi, acum grele pedepse ne-am luat.
Dat-ai ades după vesele timpuri şi vremuri grozave
Iar după vifor şi ploi, zile senine dăduşi.
Astfel divina putere deprinsă-i să-şi schimbe purcesul
Iarăşi şi iar deschizând îndurătorul ei sân.

Musa lui Olahus, care de obiceiu sboară aproape de pământ, ştie, cu acest prilej, să găsească un limbaj înaripat, potrivit măreţiei subiectului. Versuri ca:

Culmina praecipitem subeunt excelsa ruinam
Aequanturque humili tecta superba solo, (Nr. 66, v. 69—70).

în care poetul zugrăveşte ruina pe care o aduce războiul, le-ar putea subscrie orice bard de limbă latină.

Umanistul român din Bruxelles ştia să fie şi un excelent prieten. El cultiva acest sentiment cu entuziasm şi ştia să-şi preţuiască amicii, după cum şi el era preţuit de aceştia. Cea mai mare poezie a sa (Nr. 20 cu 245 versuri), e adresată nu unui potentat al zilei, spre a-i slăvi virtuţile după clişeul obişnuit sau a-i capta bunăvoinţa, ci unui arhidiaconus (prim protopop de Kalna), acelui Imre Kalnai, care, după cât ştim, nu era niciun potentat, nici vreo celebritate în republica literară. In cadrul acestei poeme, de care am vorbit şi mai sus, poetul ne prezintă şi galeria prietenilor săi. (Nr. 20, v. 75—96). Motivul ce prilejueşte această

www.dacoromanica.ro

enumerare e întreţesut în chip fericit în corpul poeziei. Zeul Apollon, ca să-l mângâie pe poet de pierderea fratelui său, Matei, îi aduce aminte, că are o mulţime de prieteni aleşi, a căror amiciţie poate să-l consoleze de pierderea suferită. Poetul, în câte un distih, face medalionul fiecăruia din ei. Firește, nu toţi pot fi puşi pe aceeaşi linie în afecţiunea pe care le-o arată umanistul nostru. Astfel, de pildă, voievodul Maylathus era un prieten mai recent, cu care autorul mai înainte nu stătuse în bune relaţii, căci voievodul transilvan, cu puţin înainte de data acestei epistole, fusese partizan al politicei turceşti pe care Olahus o detesta. Lista de amici începe cu episcopul Brodericus,[1]) a cărui moarte o va cânta mai târziu printr'un epitaf (v. Nr. 57 din *Carmina*); în al doilea rând pomeneşte pe Ştefan Maylath, *(referens ab origine gentis Romanae stirpem)*, apoi pe comitele palatin Thoma Nadasdius, pe Nic. Gerendius, învăţatul episcop de Alba-Iulia, autor de versuri, pe episcopul de Agria, Franc. Ujlaki *(delectus Charitum alumnus)*, pe contele Turzo, pe Albert Peregi — cu numele latin Perlegius — secretarul Palatinului, care a intervenit, după moartea lui Gerendius,

---

[1]) v. Kazy, op. cit., pag. 66—67. Iată şi traducerea acestui text:

Zace în urna cea rece de-aice închis Brodaricus
Căruia nume şi rang mândrul Braşov (?) îi dădu.
Febus cât timp din văzduh lumina-va văzduhul eteric,
Luna cât timp va goni desu'ntunerec din cer,
Veşnică fi-va virtutea lui Ştefan şi-a sa 'nvăţătură,
Cinstea-i, cucernicu-i gând, cât şi evlavia sa;
Impodobit fu în vieaţă cu titlul cel sfânt de episcop,
Slujbă în care mereu neostenit se-arătă.
El, fericit că văzu ale patriei timpuri de glorii,
N'a mai voit a vedea cum în ruină căzu.
Şi, neputând a găsi un leac pentru-a patriei sale
Mari suferinţe, porni în spre cerescul locaş.

www.dacoromanica.ro

ca Olahus să primească veniturile averii acestuia, şi, în sfârşit, pe Emericus de Calna, arhidiaconul (rang ce corespunde cu protopopul), cel mai bun amic al lui Olahus, căruia îi fusese prieten din copilărie. Dacă de schiţarea portretului amicilor mai sus pomeniţi ne putem dispensa aici, întru cât ei sunt figuri cunoscute ce aparţin istoriei, o zugrăvire mai cu de-a-mănuntul a acestui din urmă personaj, a cărui pomenire poetul o face mai la urmă, tocmai pentrucă-i era mai drag, ar fi foarte binevenită, dacă nu chiar necesară pentru înţelegerea destinatarului căruia umanistul dela Bruxelles îi adresează cele mai lungi scrisori în versuri. Dar numele acestui protopop, nobil de seamă, cântat şi de alţii în versuri latine (de Ioannes Ramus, de pildă) nu-l aflu nici în lexicoanele ce consemnează numele şi opera bărbaţilor eruditi din acea vreme (dovadă că nu era un cirac al Muzelor), nici în alte colecţii unde se pomenesc bărbaţii ce s'au ilustrat prin spiritul sau faptele lor vitejeşti. Olahus menţionează (Nr. 20, v. 95) *pietas fidesque* drept calităţi distinctive ale acestui senior de *Rendve*, a cărui moşie viitorul arhiepiscop de Strigoniu o zugrăveşte în culori aşa de idilice (v. 100—110). O curiozitate firească ne îndeamnă să căutăm a contura fizionomia acestui cel mai bun prieten al lui Olahus. Deocamdată fără succes. Lacuna aceasta ar putea-o însă împlini acei ce sunt mai versaţi în istoria şi arhivele maghiare ale imperiului, care, de bună seamă, trebue să păstreze ştiri şi despre acest cleric, pe care corespondentul său din capitala Flandrei îl socoteşte drept un frate.

Influenţa lui Ovidiu e vizibilă în această poezie, care cuprinde o autobiografie a autorului şi e în bună parte, un ecou al elegiei a 10-a din cartea IV-a a Tristelor poetului sulmonez.

www.dacoromanica.ro

Un document al prieteniei lui Olahus pentru Franciscus Ujlaki sunt cele patru epitafe latineşti făcute pentru Clara, mama acestui personaj, cât şi cel grec, ce a avut cinstea să fie tradus în latineşte de patru umanişti (Craneveldius, Franciscus a Burgundia, Andreas Hipperius şi Iacobus Danus); apoi biletul simţit (Nr. 9) trimis aceluiaşi Ujlaki, în care, după ce deplânge nenorocirile patriei sale, sfârşeşte cu un clişeu luat din Ovidiu (v. finalul elegiei a 14 din Tristia C. IV).

Acest bilet sună astfel:

Lui FRANCISCUS UJLAKI

Cu mulţumire primeşte greceştile stihuri şi-acele
Versuri din inima mea scrise lui Candidulus.
În vijelia acestor vremuri sunt grijilor pradă
Şi... subiecte-aşi avea pentru un poem grandios.
Dar al meu suflet acuma nu stă 'n a odihnii verdeaţă;
Locul acesta urât cugetul mi l-a tocit.
Apoi în minte-mi pluteşte icoana cea tristă a ţării,
Nenorocirea alor noşti, blestemul lui Dumnezeu...
Vise cumplite-ale durului Marte îmi strică odihna
Iar de al spaimei îngheţ până la oase-s cuprins.
Darul Haritelor, doctei Thalii şi-al fecioarei Atena
Cer, precum bine o ştii, tihnă şi paşnic răgaz.
Fiindcă, deci, astăzi războiu'mi răpi mângâierea aceasta,
Aspru nu fii cu-al meu vers, chiar dacă-i cam necioplit (Nr. 9).

Pe acest Franciscus Ujlaki, episcop de Agria (Eger), mort la 1 Februarie 1555 l-a mai celebrat Olahus şi prin următorul epitaf, în care prezintă pe Clara, mama lui Ujlaki, preaslăvind pe fiul ei prin aceste vorbe:

Dacă drumeţule, vrei să cunoşti a mea soartă şi ţară,
Versurile astea citind, tu vei afla ce doreşti.
Fost-am născută în Syrmica ţară în care odată
Dulce lache, al tău mândru palat se afla.
Induplecată apoi de-a feciorului rugă fierbinte,
Plec şi în Pesta m'aşez unde mult timp am rămas.

www.dacoromanica.ro

Iar după ce Ludovic cel vestit a căzut în cumplita
Luptă [1]) cu Turcii, când tot fu de războiu frământat,
Dragostea fiului meu mă făcu, deşi 'naintată 'n
Vârstă, să plec şi de-aci şi să poposesc în oraş.[2])
Cum din măcel pe al său părinte îl scoase Eneas,
Astfel pe mine al meu fiu credincios mă scăpă.
Şi cu toate c'am tras multe şi mari suferinţe,
Iar în exilul meu fui greu încercată de chin,
Totuşi eu fui mângâiată de toate, fiindcă feciorul
Meu, ce vieaţa mea fu, veşnic a fost iubitor.
Tocmai de-aceea în vieaţa-mi mai mult ca de orice bucuroasă
Fui, că-mi fu scris ca să fiu mama acestui bărbat.

De graţia şi delicateţa spiritului său ne dau dovadă misivele în distihuri pe care, cu diferite ocazii, le trimite diverşilor săi amici, ca să le mulţumească pentru un serviciu, pentru un dar, pentru un compliment. Iată, de pildă, biletul prin care mulţumeşte lui Kalnai (Nr. 63) pentru frumoasele cireşe ce-i trimesese, sau lui Carolus Adamus, secretarul împăratului, pentrucă i-a trimis epitafurile lui Ursinus, sau biletul prin care îl roagă pe acelaşi (Nr. 46) să-i aducă aminte împăratului de el.

Dar Olahus ştia să aducă din condei şi un compliment sau o epigramă. Dovadă frumoasa inscripţie (Nr. 21) pusă de el — probabil după ce i s'a cerut — sub tabloul Lucreţiei de Cavallis, influenta doamnă de onoare a reginei Maria, sau omagiul adresat tinerei şi învăţatei marchize de Nassau, pe care îl redăm aci:

Cu pietate păstrăm amintirea lui Cato ce limba-ţi,
Doctă Hellada, cu zel la bătrâneţe-a 'nvăţat.
Ce-i de mirare că el, înţelept şi bătrân, izbutit-a?
Poate-un talent cultivat să izbândească orice.
Dar pe bărbaţi, şi bătrâni, şi 'nvăţaţi, deşi tânără, totuşi
Tu, principesă, fiind doar o femeie, 'i întreci.

[1]) Lupta dela Mohaci 1526, August 29.
[2]) Pojon (Bratislava).

www.dacoromanica.ro

Puţinele epigrame ce le avem dela prelatul din Strigoniu ne dovedesc că el nu era un om lipsit de spirit, uneori caustic, alteori ironic. Caustic e în epigrama intitulată „De auro Francisci P." (Nr. 6) şi în cea adresată casierului reginei.

CASIERULUI REGINEI

Şchioapătă şi-i amărit când e să plătească parale;
Când însă-i vorba să ia, nu şchiopătează de loc.
Domnul să dea ca să meargă mereu cu picioarele strâmbe
Şi să se 'ndrepte atunci când va fi crucificat.

Ironic e faţă de Gasparus Trimontanus, un dascăl, care îl inoportuna — prin versuri latineşti — cu cererile sale. Politicosul umanist îi răspunde prin o scrisoare plină de elogii şi termină prin cuvintele: „Mi-ai trimis o poezie; iată îţi trimit şi eu tot poezii. Când îmi vei trimite *altceva*, îţi voiu da şi eu altceva" (Nr. 65).

Cine are ironie şi spirit, poate să aibă şi fiere. In opera poetică a lui Olahus se află şi câteva satire, din care una foarte vehementă la adresa unui personaj pe care nu-l cunoaştem, dar despre care ştim că era beţiv, depravat şi indiscret. Iată o dovadă de verva satirică a feciorului boierului Stoian din Sibiu:

C. 28 IMPOTRIVA UNUI BÂRFITOR

Ce flecăreşti, o haine, ce-ai ajuns o poveste-a cetăţii?
Toate isprăvile-ţi sunt date acum în vileag.
Poate să fie ceva mai spurcat ca a ta stricăciune
Sau ca murdarul tău trai ori caracteru-ţi infam?
Tu nicio fată de treabă nu laşi să pătrundă în stricata-ţi
Casă, 'n al tău adăpost, fără ca tu s'o sileşti
Să se supună în chip ruşinos silniciei lui Venus
Şi să îşi piardă astfel al fecioriei odor.
Tu îţi petreci cu stricate femei o mulţime de vreme
Şi te desfată grozav al curtezanelor joc.

www.dacoromanica.ro

Iată de unde provine și boala ce trupul îți paște,
Iată, perfide, de ce pute puhavul tău hoit.
Nu este, deci, de mirare că tainele ce 'ncredințate-ți
Fură, le dai în vileag și că credința ți-o calci,
Căci mădularele-ți s'au încins de licoarea lui Bacchus
Iară de minte al tău cuget cu totu-i lipsit.
Mai schimbător ca Zefirul tu ești sau ca boarea lui Eurus,
Ca Băltărețul din Sud, prevestitorul de ploi.
Des, când ești beat, ți se pare că ceru-i deschis și de-aceea
Svon răspândești că războiu crunt va veni peste noi.
Deci, când vieața-ți pătată-i de vicii atâta de multe
Iar al tău trai e 'ntinat de un păcat rușinos,
Spune-mi de ce tot bârfești al statornicului prieten renume,
De-orișice om cu a ta gură turbată te legi?
Mare virtute-i să știi a-ți cunoaște a ta proprie vieață!
Limba flecară ades a vătămat pe cei răi.
Asta-i credința cu care-ți plăcea să te lauzi atâta,
De ai putut divulga tot ce ți s'a 'ncredințat?
Din fericire, nebune, nu-ți destăinuii orice taină,
Căci tu pe față, cum știi, grabnic arama ți-ai dat.
Oameni cuminți mai păstrează atâtea secrete de-a 'tale,
Care-ți vor face cândva, crede-mă, mult sânge rău.
Nu vezi că toți te arată cu degetul și c'ale tale
Nelegiuiri au ajuns fabula 'ntregului târg?
Incă te și semețești, când ești mai sărac decât Irus,
Tu ce te tragi dintr'un neam josnic, din tată sărman,
Și, după ce ești deprins să duci o vieață stricată,
Ai și curajul pe toți încă să-i batjocurești?
Nelegiuite, pedeapsă-ți vei lua dup' a ta făr'de lege,
Dacă în ceruri mai sunt dreptele divinități.
Are să vină o vreme când tu, cu dobândă destulă,
Seamă-ți vei da și pedeapsa, ce-ai meritat, o să iei. (Nr. 28).

Tot în această categorie intră și incisivele versuri la adresa unui medic îngâmfat care, se vede, nu-și scotea pălăria în fața lui Olahus (Nr. 39) cât și amenințarea trimeasă unuia care îl bârfea cu limba lui veninoasă.

Iată aspectele mai de seamă ale poeziei secretarului reginei Maria, poezie care, dacă, după cât am văzut,

www.dacoromanica.ro

de cele mai multe ori se târăşte pe pământ, uneori ştie să-şi ia sborul. Sensibilitate, condiţie de căpetenie pentru poet, are Olahus; are şi căldură şi imaginaţie. Dar n'a avut timp să se consacre Muzelor, cum o spune atât de des, şi trebue să-l credem. Nu exagerăm, deci, când spunem că a fost un poet care, din pricina împrejurărilor, nu s'a putut realiza pe deplin.

Părerile despre valoarea estetică a poeziilor sale au fost foarte împărţite. Contemporanii lui le admirau fără rezervă. Acel Craneveldius, citat mai sus, în scrisoarea cu pricina, le numeşte *elegantissima carmina*, Ramus Ioannes, belgianul care fusese trimis de Olahus la studii în Padua, într'o dedicaţie pe care i-o adresează (în Epigrammata ex Thesauris Graecorum deprompta" 1551, Viennae) îl ridică în slavă pentru talentul său de poet.

„In te Musarum turba ingeniosa quiescit,
Tuque Helicon, tuque es quicquid Apollo fuit.
Ergo sibi Musas quisquis velit ese faventes
Et felix studiis numen adesse suis,
Pectoris ille Tui precibus penetrale fatiget
Expugnetque animi limen, Olahe, Tui,
In quo quicquid iacent vatum monumenta, reclusum est.
Heu quanto Deus hic flumine abundat opum.[1])

Iar Ioannes Cynglus, într'o lucrare apărută la Anvers în 1561, îl numeşte: *poeta ornatissimus.*[2])

Cu totul de altă părere sunt cercetătorii mai moderni ai vieţii şi operelor lui Olahus. Maghiarul *Kollany*, care s'a ocupat într'o serie de articole de vieaţa învăţatului valah intrat în slujba Ungariei, vorbind de încercările lui poetice, se exprimă astfel: „...trebue să mărturisim că nu s'a născut poet, dar am fi nedrepţi

[1]) Uj magyar Muzeum 1858, p. 228 — Gr. Kemény József — *Oláh Miklós Emlékezete.*

[2]) Op. supracitat, pag. 232.

www.dacoromanica.ro

dacă nu am aminti că nici dânsul nu s'a considerat ca atare. Se găsesc într'ânsul unele trăsături, care, într'o anumită măsură, au putut fi înrudite cu caracterul comun al sufletelor de poet, dar personalitatea lui nici pe departe nu se poate numi aceea ce, în toate fibrele ei ar trăda suflul poetic. Una din acele trăsături e firea sensibilă, câte odată, poate, hipersensibilă a omului nostru, fire care îl făcea să primească cu uşurinţă orice impresie; la aceasta se mai adaogă gingăşia şi susceptibilitatea sa fină pentru tot ce era drept, frumos şi mare".

„De aceea poeziile lui, sau, mai bine zis, încercările lui poetice, câte le cunoaştem, se caracterizează mai mult prin căldura sentimentului şi prin puritatea de stil decât prin idei şi imagini măreţe. Mai curând am putea spune că ele sunt rezultatul gustului şi concepţiei senine, cultivate în timpul Renaşterii, decât rodul inspiraţiei sau a geniului. E foarte de crezut că, precum primele sale versuri erau rezultatul tinereţii, pline de avânt şi fără grije, tot astfel încercările de mai târziu, au a fi atribuite mai curând influenţei scriitorilor umanişti decât geniului său poetic, pe care nu-l avea".[1])

Caracteristica aceasta, dacă pe alocuri e justă, în cea mai mare parte e însă nedreaptă. Mai întâi mă îndoesc dacă Kollany a cunoscut pe deplin activitatea poetică a lui Olahus; cât despre poeziile din tinereţea acestuia, şi el, ca şi alţii, nu vorbeşte decât din auzite, căci de citit, cred că nu le-a citit încă nimeni. Bine înţeles, nici Olahus nu s'a simţit un geniu poetic, şi această modestie îi stă bine Românului plin de bunul simţ atavic. O dovadă de această modestie avem în frumoasele versuri pe care, cândva, el le trimite

[1]) v. Uj Magyar Sion XVI, p. 256—7. Această traducere o datoresc amabilităţii d-lui C. Daicovici.

www.dacoromanica.ro

arhidiaconului Emericus de Kalna, şi care cuprind în ele un fragment din auto-biografia autorului.

Iată acele versuri în traducere :

Nu al Italiei sol mi-a îmbogăţit al meu suflet;
Grecia nu-mi oferi prea învăţatele-i şcoli.
Nici a Germaniei ţară nu-mi cultivă caracterul,
Nici oraşul ce-şi luă numele său dela Grah: (?)
Belgia cea învăţată nu-mi dete niciun magistru,
Graţiile ei nu mi-a dat Franţa bogată în duh.
Dacă e 'n mine ceva *(recunosc doar că e o scânteie)*
Apoi aceasta 'nvăţai *dela tăcutele cărţi*
Deci nu ai drept să m'asemeni, amice, cu Ianus Panonul,
Care în glasu-i avea farmec şi vrăji din belşug.[1])

Cum vedem din aceste versuri, Emericus îl comparase cu talentatul umanist ungur din timpul lui Matei Corvinul, însă Olahus, în modestia lui nu primeşte acest compliment, mai ales şi pentrucă-şi dedea foarte bine seamă de distanţa care îl despărţea de rafinatul poet ungur. Rezultă însă de-aici că Arhiepiscopul de origine valahă nu avea niciun fel de talent? Cred că am fi nedrepţi s'o afirmăm, şi dacă Kollany şi alţii după el au afirmat-o, apoi au făcut-o pentrucă n'au cunoscut în deajuns opera poetică a lui Nicolae Valahul. Opera aceasta trebue să fi fost mult mai mare decât îşi închipuesc cercetătorii superficiali ai vieţii şi carierii lui. Cei mai mulţi, când vorbesc de poezia acestui distins om de litere, se gândesc doar la elegia pe care a scris-o la moartea lui Erasm. Dar oricine răsfoeşte cu luare aminte bogata literatură a secolului al XVI., dă la orice pas de fragmentele prelatului din Strigoniu. Iezuitul Ioannes Kazy, care la 1718, dă la lumină în Tyrnavia (Pojon) *„Brevis Commentarius rerum in Hungaria, Croatia et Transilvania"*, citează în mai multe rânduri un *„liber*

[1]) v. M. Bell. *Notitia Hungariae* T. I., pag. 483.

www.dacoromanica.ro

carminium Olahi"[1]) de care nu mi-a fost cu putinţă să dau până acum. Din cercetătorii unguri mai noui, care s'au ocupat de eroul nostru, nu văd să citeze nici unul această colecţie de poezii a lui Olahus, şi n'o citează pentrucă n'o cunosc. Ea se va fi odihnind undeva, prin vreo bibliotecă din Louvain, Bruxelles sau Gand. Dar până când nu vom cunoaşte această carte, nu vom putea să ne pronunţăm asupra poeziei lui Olahus. Ar fi tot aşa de temerar, ca şi cum am încerca să-i judecăm proza lui fără să-i cunoaştem cele două scrieri atât de importante, adică „Hungaria" şi „*Athila*".

Cei cari caracterizează opera lui poetică, uită de obiceiu să citeze frumoasele versuri cari stau chiar la începutul Ungariei, şi cari, în eleganta lor simplitate ne dau încă o dovadă de cumintea modestie a aceluia, care, ajungând chiar în docta Belgie, patria lui Erasm, un Mecenas al literaţilor, avea tot motivul să fie mândru. Dar el, ca şi Ovidiu pe alocuri, vorbeşte moderat de slaba lui vena poetica: „Nu vă apropiaţi, zice el, de opul meu (Hungaria) cu pretenţiile pe care le aveţi când citiţi pe Ptolomeu, Salustus sau Trogus, ci apropiaţi-vă ca de opera modestă a unuia,

Sed qui Castalium parco bibit ore liquorem
Et quem non gremio docta Thalia fovet
Et cui non studii requies sed multa laborum
Sollicitique fuit temporis anxietas.

Cât despre poeziile pe care el, Olahus, le trimesese lui Graphaeus, el însuşi le caracterizează, în modestia sa, ca *Transilvana vel silvana* potius, adică pădureţe, spunându-i că au fost doar improvizate.

Dacă multiplele sale îndeletniciri nu i-au îngăduit să creeze el însuşi decât într'o mică măsură, în schimb

[1]) V. pag. 208

www.dacoromanica.ro

el şi-a potolit acest nesaţiu de poezie acordând larg şi fără precupeţire sprijinul şi ajutorul său tinerilor poeţi, pe cari acest Mecena, silit de împrejurări, îi va fi pismuit pentru avântul şi libertatea lor de a se consacra pe de-a'ntregul Muzelor. Se pare că în această direcţie, în zelul său neobişnuit, el a exagerat luând sub ocrotirea sa uneori şi pe acei poeţi cari, din pricina mediocrităţii lor, nu meritau — poate — protecţiunea sa generoasă. E preţioasă în această privinţă mărturia Iezuitului Kazy, care în al său *Brevis Commentarius* (p. 55), vorbind de această slăbiciune pentru poezie, pe care Olahus a păstrat-o până la bătrâneţe, spune: „Era foarte generos când era vorba să ajute la propăşirea tuturor disciplinelor, dar mai ales a poeziei. Chiar în ultimii ani ai vieţii sale el se desfăta atât de mult cu operele poetaştrilor, încât ordona ca poeziile lor să fie copiate cu multă grijă".

Dacă el nu ocupă un loc de frunte printre umaniştii timpului şi nu poate fi pus alături nici de detractorii lui: Forgách sau Dudith, el a jucat un mare rol ca protector al multor viitori umanişti. Ca atare a fost un mare promovator de cultură. După cum nu se poate scrie biografia lui Horaţiu fără a pomeni de Mecena, tot aşa nu se va putea scrie biografia multora din reprezentanţii umanismului din sec. XVI, fără a pomeni de rolul pe care l-a jucat în vieaţa lor Nicolaus Olahus.

Nouă memoria lui ne este scumpă în deosebi, căci el a fost *primul umanist român*, pentrucă în vinele sale a curs sânge românesc. Că a activat în medii străine, slujind interese străine, aceasta a fost o fatalitate a împrejurărilor. De o conştiinţă naţională în sensul de azi, firește că nu poate fi vorba: în vremea sa conştiinţa de clasă era hotărîtoare în relaţiile dintre

www.dacoromanica.ro

oameni. Trăit în Ardeal şi în Ungaria el a intrat în clasa corespunzătoare situaţiei sale, şi-a iubit noua sa patrie, a slujit-o cu credinţă şi devotament neclintit — ceea ce îi face cinste — dar de neamul şi originea sa el nu s'a lepădat niciodată. Pe aceasta din urmă a fluturat-o ca un steag în numele său atât de elocvent: Olahus-Valahul. De ea şi-a adus aminte la orice ocazie şi a pomenit-o cu demnitate şi mândrie. Şi nu uita să le-o amintească şi acelora care se aflau în situaţia lui. De aceea, când în poezia către Kálnai menţionează numele voievodului Májlath, nu pregetă să adauge că acesta e de viţă romană, adică românească. Conştiinţa că Românii se trag din Romani era atunci curentă la mulţi învăţaţi ai timpului. Cât de vie şi de puternică era la Olahus această conştiinţă de origină şi apartenenţa sa la ţara de dincolo de Carpaţi, se vede în chip impresionant din epitaful pe care îl pune în gura fratelui său Matei:

Maiorum genuit me Transalpinia tellus
Stemmate praeclaro, *ast hic velut hospes eram,*

Deci, după părerea feciorului boierului Stoian din Argeş, Matei — şi, de bună seamă şi el, Olahus — se simţea aici, în ţara ungurească, doar *un oaspe.* De ce? Pentrucă prin sângele şi străbunii lor ţineau de *„tellus Transalpinia"* adică de Ţara Românească. Este, deci, cu totul neîntemeiat scrupulul acelor învăţaţi maghiari care întreabă[1]) ce rost are să dislocăm pe Olahus din rândul umaniştilor unguri pentru a-l integra între cei mai vechi reprezentanţi ai culturii româneşti. Răspundem: Această dislocare e perfect justificată căci constitue o *restitutio in integrum.* Repet: Olahus e un

[1]) Această întrebare a fost adresată de istoricul maghiar Iuliu Szekfü dela Universitatea din Budapesta d-lui prof. I. Lupaş în legătură cu comunicarea făcută despre *Doi umanişti români din secolul XVI* într'o şedinţă a *Academiei Române.*

www.dacoromanica.ro

spirit şi un creer românesc, ca şi Caioni, ca şi alţii câţi vor mai fi în aceeaşi categorie. Evident că activitatea lor nu se poate urmări şi înţelege decât în cadrul străin în care au lucrat şi au trăit. Dar nimeni nu ne poate împiedeca să revendicăm *şi pentru noi* aceste energii spirituale româneşti care au îmbogăţit patrimoniul cultural al altor neamuri.

Studiul vieţii şi carierii lui Olahus, cât şi al multor altora pe care împrejurări vitrege i-au rupt din trunchiul neamului lor, pentru a-i altoi pe un arbore străin, e interesant şi din alt punct de vedere: El ne arată în chip concret cum se desnaţionalizau — termenul e cam impropriu pentru acea vreme, recunosc — fruntaşii poporului nostru, pentru a intra în masa altor popoare, ale căror aspiraţiuni şi idealuri le slujeau. Începeau prin a-şi pierde religia întâiu şi apoi — uneori — limba, căci acesta cred că a fost procesul prin care a trecut şi prelatul din Strigoniu cât şi mulţi alţii. El a fost catolicizat de timpuriu, poate chiar botezat catolic, mai ales dacă admitem că maică-sa a fost o catolică. Sau poate chiar tatăl său se lepădase de ortodoxie, când s'a stabilit în Transilvania? Hipoteză grea de probat. Oricum, el studiază în şcoli catolice, e un catolic fervent şi ajunge chiar cel mai de seamă apărător al catolicismului în ţara şi în vremea sa. Românește va fi ştiut de acasă dela Sibiu. Ungureşte probabil că va fi ştiut măcarcă nu avea nevoie, căci cu latineasca se înţelegea cu toţi oamenii în cercul cărora trăia. Şi studiul acestei limbi l-a cultivat cu atâta pasiune încât a ajuns să scrie versuri în ea, versuri, care dacă nu egalează pe ale unui Poliziano sau Ianus Pannonius, cu care îl comparau unii admiratori naivi sau interesaţi, sunt totuşi onorabile, dau dovadă de sensibilitate şi gust, şi ne îngăduie să ne facem o idee de nivelul înalt la care ar

www.dacoromanica.ro

fi ajuns, dacă mai multă libertate şi mai puţine obligaţiuni profesionale i-ar fi dat posibilitatea să se consacre numai poeziei. Olahus, prin înclinaţiunile şi însuşirile sale, care au putut să înflorească atât de bogat într'un mediu prielnic, este un exponent al puterii de cultură a neamului căruia el, prin originea sa, îi aparţinea. Această dragoste de lumină, totdeauna puternică la neamul nostru, dar latentă din pricina vremurilor viforoase ce ne-au păscut, n'a putut încolţi nici da toate roadele la care am fi avut dreptul să ne aşteptăm. Dacă o soartă mai bună ne-ar fi aşezat aproape de Apusul civilizat, mai în vecinătatea uneia din marile neamuri latine, cu care spiritualiceşte ne simţim atât de înrudiţi, n'am fi bâjbâit atâta în întunerecul pe care l-au proiectat asupra sufletului nostru, atât asprimea veacurilor, cât şi paravanul duşmănos ridicat de popoare barbare, între noi, cei dornici de cultură, şi izvorul de lumină de care mereu am fost ţinuţi departe. Nu, deci, aceia pe care capriciul istoriei i-a aşezat acolo unde trebuia să fim noi, nu aceia care s'au împăunat cu pene culese dela toţi vecinii, nu aceia care au captat bunurile spirituale ce ne erau menite nouă, au dreptul să ne arunce sfidător în obraz acuzaţia că am fi un popor incapabil de cultură.

www.dacoromanica.ro

BIBLIOGRAFIE

N. Olahus — *Hungaria, Attila*, ed. Kollar, Vindobonae 1718.

„ „ — *Carmina*, ed. I. Fogel et L. Juhász, Lipsiae, 1934, (ed. Teubner).

N. Olahus — *Catholicae ac christianae Religionis praecipua quaedam capita*, Wiennae, 1561.

N. Olahus — *Ordo et Ritus Metropolitanae Ecclesiae Strigoniensis*, Wiennae, 1560.

N. Olahus — *Codex Epistolaris*, ed. A. Ipolyi, Budapestini, 1876 (în M. Hist. Hung.).

Kazy — *Brevis Commentarius*, Tyrnaviae, 1718.

Pray — *Epistolae procerum virorum*, Posonii, 1806.

Kovachich — *Script. res. hung. minores*, Budae, 1798.

F. Forgacs — *De Statu reipubl. hung.*, ed. Horanyi, Posonii, 1788.

M. Bell — *Notitia Hungariae*, Wiennae, 1735.

Chr. Schesaeus — *Ruinae Pannonicae*, Wittenberg, 1581.

Bonfinius — *Opera*, Lipsiae, 1771.

I. Lupaş — *Doi umanişti români în sec. XVI.*, Anal. Acad. Secţ. ist. Seria III, Tom. VIII, M. 5, 1928.

I. Lupaş — *Nic. Olahus*, (în ms.) conferinţă ţinută la Bratislava în 1937.

St. Bezdechi — *I. Lupaş. Doi umanişti români etc.* Recensie în *Soc. de Mâine*, Martie, 1928, p. 89.

Ödön Noszkai — *Olah Miklos levelezésének művelődéstörténeti vonatkozásai.*

F. Kollany — *Olah Miklos*, (Kath. Szemle, 1888).

„ „ — *Olah Miklos irodalmi foglalkozásai a külföldön* (U Magyar Sion XVI, (1885).

F. Kollany — *Olah Miklos és Erasmus* (Uj Magyar Sion XVI, 585—604 şi 736—758).

Egyháztörténelmi Emlékek I. (1520—29).

Kemény József — *Olah Miklos Emlékezete* (Uj Mag. Muzeum, 1858, p. 228).

www.dacoromanica.ro

I. Karácsony — *Századok*, 1910.
Ipolyi Arnold — *A nagyszombati iskola a XVI. században* (Kath. Szemle, 1887, p. 16—32).
Merenyi Lajos — *Történelmitár*, 1896.
N. Ivan — *Magyarország Családai.*
Köcher — *Lexicon eruditorum.*
Wetzer und Welte's — *Kirch. Lexikon*, art. N. Olahus.
Buchholtz — *Geschichte der Reg. Ferd. des Ersten*, Urkundenband, Wien, p. 694—698).
Amlacher — *Urkundenbuch der Stadt Broos* (Arch. des Vereins für Sieb. Landeskunde, XVI B. 1880).
Wagner — *Collectanea geneal. hist.*
I. Mailath — *Geschichte der Magyaren.*
Conduratu — *Relaţiile Ţării Rom şi Moldovei cu Ungaria.*
I. Bogdan — *Vlad Ţepeş.*
A. Xenopol — *Istoria Românilor*, ed. I.
O. Ghibu — *Istoria didacticei româneşti.*
Pierre Costil — *André Dudith* (Coll. G. Budé). Paris, 1935.

www.dacoromanica.ro

TABLA DE MATERII

	Pag.
Cuvânt înainte	5
Prefață	7
Viața lui Nicolaus Olahus	11
Familia lui N. Olahus	34
N. Olahus despre Români	58
N. Olahus și cultura elenă	67
N. Olahus și Erasmus de Rotterdam	75
Incercările poetice ale lui N. Olahus	90
Bibliografie	124

www.dacoromanica.ro

CĂRŢI APĂRUTE
ÎN
EDITURA
RAM

Com. ANINOASA — Jud. GORJ — Of. BIBEŞTI

Informaţiuni, Cataloage se trimit gratis — la cerere.

* * *

Vasile Pârvan:	Datoria Vieţii noastre. .	30·—
J. C. Chaterjt:	Filosofia Esoterică a Indiei	60·—
Lao Tse:	Tao Te King.	30·—
Yoritomo Tashi:	Puterea Calmului . . .	40·—
M. C.:	Lumina pe Cărare. Karma	40·—
Alice A. Bailey:	Conştiinţa atomului . .	60·—
„ „ „	Dela Intelect la Intuiţie .	70·—
Dr. R. Assagioli:	Psihanaliză şi Psihosinteză	20·—
H. Th. Hamblin:	Arta trăirii	40·—
George Dulcu:	Criterium de Sinteză Spirituală	50·—
Platon:	Fedru (Trad. de Prof. St. Bezdechi)	50·—
Mahatma Gandhi:	Istoria vieţii sale, povestită de el însuşi	100·—
J. Chakraborty:	Educaţie fizică hindusă. cu o prefaţă de Dr. Gr. Benetato, prof. la Facultatea de Medicină din Cluj	30·—
Yram:	Doctorul Sufletului. . .	80·—
A. E. Powell:	Dublul Eteric (cu 26 Diagrame)	100·—
M. Heindel:	Enigma Vieţii şi a Morţii	10·—
„ „	Unde sunt morţii . . .	10·—

www.dacoromanica.ro

M. Heindel:	Vederea spirituală şi Lumile Spirituale	10·—
„ „	Somn, Vise, Hipnotism, Mediumnitate şi Nebunie	10·—

SUB TIPAR:

G. Soulié de Morant:	Vieaţa şi Preceptele lui Confucius (Două volume).
Thomas Morus:	Utopia (Traducere din latineşte de El. Bezdechi).
Yoritomo Tashi:	Spiritul de organizare.

VOR APARE:

H. T. Hamblin:	Puterea gândirii.
Dv. R. Assagioli:	Educaţia voinţii.
R. Rolland:	Vieaţa lui Vivekananda.

www.dacoromanica.ro

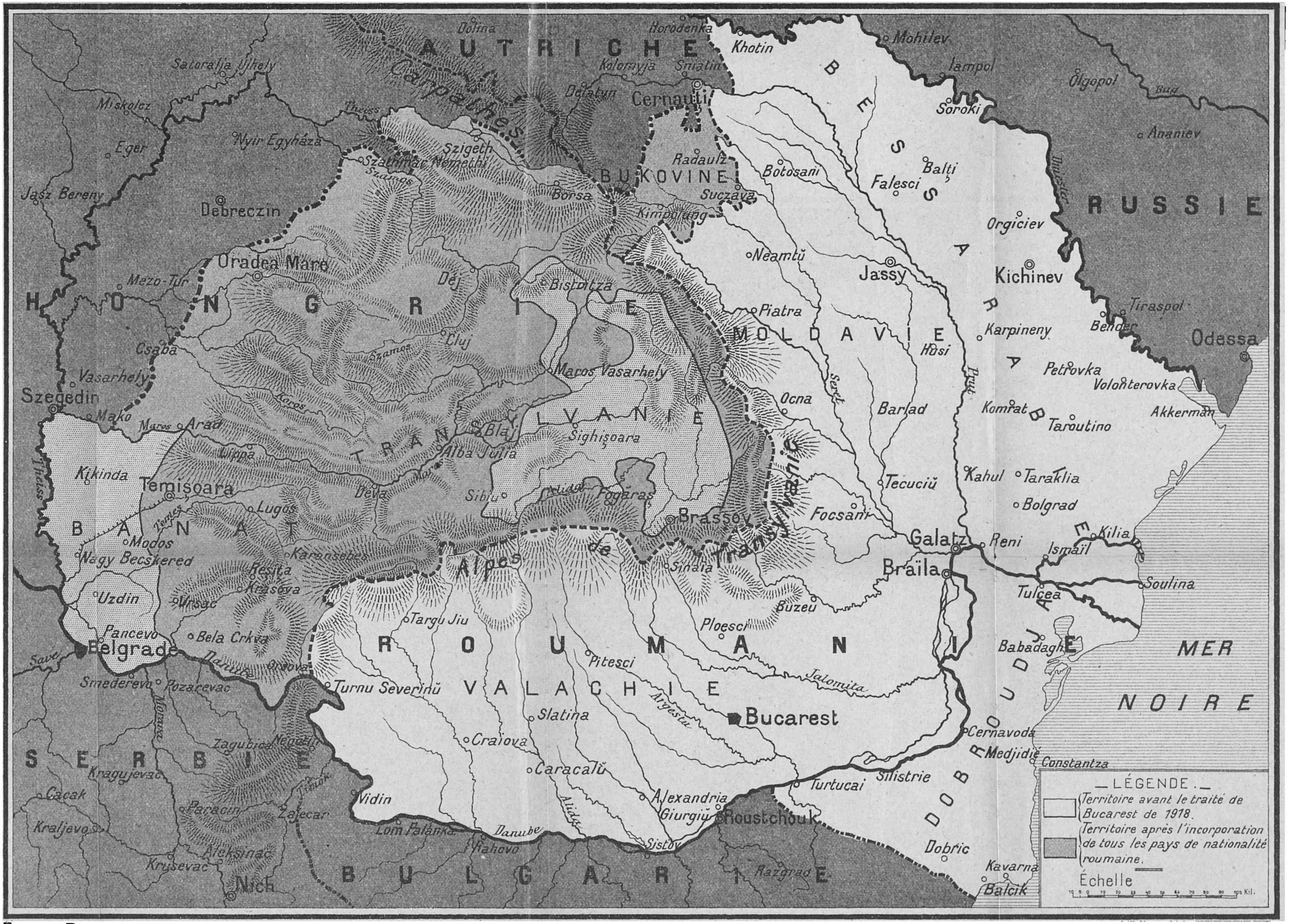

Éditions Bossard.

Note.— *La partie de la Transylvanie, indiquée par un pointillé, est une région peuplée de Magyars, de Roumains et d'Allemands.*
La partie en pointillé du Banat est habitée par des Serbes, des Roumains, des Allemands et des Magyards.

LA ROUMANIE

Dressée par M. Lecourt.

www.dacoromanica.ro

MAHATMA GANDHI
LA LUCRU
DIN ISTORIA VIEȚII SALE

„In această carte, Gandhi arată cu propriile sale cuvinte lupta epică ce s'a dat în Transwaal pentru a înlătura nedreptățile făcute comunității indiene. Gandhi a dovedit lumii pentru întâia oară succesul practic al metodei sale originale numită Satyagraha, sau Forța Adevărului, prin care relele din lume pot fi îndreptate fără a recurge la falsul arbitraj al războiului" (pag. 5).

„Este o lege a naturii că un lucru poate să fie păstrat prin mijloacele prin care a fost câștigat. Un lucru câștigat prin violență poate fi păstrat numai prin violență, pe când cel ce a fost câștigat prin Adevăr, poate fi reținut numai prin Adevăr. Indienii din Africa de Sud, prin urmare, pot să-și asigure securitatea lor astăzi dacă pot mânui arma Satyagraha" (pag. 286).

„Două personalități proeminente — Tagore și Gandhi — sunt exemplele vii în generația noastră prin care Occidentul își poate încerca destoinicia de a înțelege Orientul" (pag. 10).

CONȚINUT

Prefață. Scurtă listă de cuvinte indiene obișnuite. Teatrul luptei. Relele contractului de muncă. Primele mele experiențe. După războiul Bur. O vieață mai simplă. Profesiunea de avocat. Ordonanța de înregistrare. Jurământul Satyagraha. In Anglia. Prima izbire. Inchisoare. Incercarea de înțelegere. Ajutori în luptă. Un abuz de încredere. Lupta reîncepe. Propunerea generalului Botha. „Hind Swaraj". La ferma Tolstoi. Vizita lui Gokhale. Faimosul marș. Sfârșitul luptei. Lei 100.

Prețul Lei 50·—

www.dacoromanica.ro